

**The Project Gutenberg eBook of Magyarhon szépségei; A legvitézebb huszár,
by Mór Jókai**

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Magyarhon szépségei; A legvitézebb huszár

Author: Mór Jókai

Release date: December 10, 2012 [EBook #41601]

Language: Hungarian

Credits: Produced by Albert László (This file was produced from images generously made available by The Internet Archive/Canadian Libraries)

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK MAGYARHON SZÉPSÉGEI; A LEGVITÉZEBB HUSZÁR ***

Megjegyzés: Az eredeti képek elérhetők innen:
<http://archive.org/details/magyarhonszps00jk>
Facebook oldalunk: <http://www.facebook.com/PGHungarianTeam>

MAGYARHON SZÉPSÉGEI.

*

A LEGVITÉZEBB HUSZÁR.

IRTA

JÓKAI MÓR.

KILENCZEDIK KIADÁS.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1910.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

MAGYARHON SZÉPSÉGEI.

-1-

A MAGYAR TEMPE-VÖLGY.

-2-

-3-

Mit érthetnék mást e név alatt, mint a Balaton vidékét? melyik tájrésze hazánknak érdemli meg inkább a Tempe-völgy nevét? a hol magasabb szellemek dalolni taníták a költőt; a nem költőt pedig érezni azt, a mit a költő énekelt.

Sok szép tájékát bejártam hazámnak; voltam az alföld végtelen rónáin, álltam a székely

havasok csúcsain: de mindeniknél jobban megragadott a Balaton-vidék. Az alföld úgy tetszik nekem, mint egy édes anya, ki nem sokat piperézi magát gyermeke előtt, nem iparkodik kedvéért szép lenni; de kalászos mezőinek arany tengerével mutatja, mily híven szereti, milyen jó anya volt, s míg rezgő délibábjában tündér-meséket mond neki, pacsirtaénekekben zengi bölcsődalát. – Erdély képe viszont úgy tűnt fel előttem, mint egy büszke tündér, ki bámulatra hív, búvól és elcsábít; fenyvesek zúgása titkos szókat beszél, havasok látása a távol után vonz; valami úgy kényszerít elérhetetlenek után sohajtani; és egy fájó érzés nehezíti a megválást.

-4-

Ah, de a Balaton-vidék egy bájos menyasszony, ki vőlegényére vár, minden ponton új bájait tárja fel; mentül tovább nézzük, annál szebbnek látjuk, s bár nevéssenek ki érte, én azt mondom, hogy az egész táj mosolyog! S még egy mélyebb, még egy jellemzőbb benyomást hagytak lelkemben e külön tájak. A hegytelen alföld, melyen semmi emlék, vagy rom nem hirdeti multunkat, képzeltem velem a derék köznépet, a melyet becsülök; az emlékes Erdély minden heverő kőhöz csatolt történeti nevezetességeivel tünteti elém az aristocratiát, a melyet tisztellek; Erdély a magyar tájak aristocratiája, ah de a Balaton-környék a táblabíró-világ képe, a középosztályé, a melyet szeretek, a melyhez tartozom, a melyről beszélni soha ki nem fogyok. Ha gazda vagyok, a Tisza mellék rónájának adom az első rangot; ha politikus vagyok, Erdélybe leszek szerelmes; de mint költő, a Balaton-vidéknek nyújtom a szépség almáját.

Csak az az egy fáj, hogy nem tudom azt olyan szépnek leírni, mint a milyennek láttam.

A mint Veszprémmegyébe érünk, már kezdődnek azok az apró emlékek, mikkel e táj teli van szórva. Nem a márvány írotáblás historia emlékei ezek, hanem a regék, a mondák, az adomák emlékei, miket a nép szeszélye vagy a költő ihlete alkotott.

Itt az ősz vár, melyet a Corvinok híres ellenfele, Ujlaki Miklós építtetett. Igazán Palota. Hajdan széles árok fogta körül, melyet friss forrásvíz töltött meg, s néha friss török vér. Mikoriban a török szultánnak nemcsak a fél hold, hanem a fél föld is birtokában volt még, sokat hallották Palota körül a hadi lármát; 1593-ban Sinán basa spahijai lovagoltak be a kastély levonó hídján, s öt esztendeig ültek benne. A népmonda azt beszéli róluk, hogy egy török aga, a mint a fegyverteremben meglátta Ujlaki Lőrincz képét, dárdájával keresztülszurta azt; ez csütörtökön volt, péntekre virradón halva találták ágyában az agát; Ujlaki ölte meg, annak szelleme fojtá meg éjszaka, a két ujj helye is ott volt még a torkán, mintha két hegyes köröm ásta volna bele magát. És ezentúl minden pénteken meghalt egy a török harcosok közül, ugyanazon két körömhelylyel a torkán; pénteken már rendszeren volt halott a várban, a miből a magyar köznép azt következteté, hogy az ördög nem bójtöl.

-5-

A török had azonban utoljára is megrémült e láthatatlan ellenségtől, s a nélkül, hogy úzték volna, kitakarodott a várból. A történetíró azt mondja erre, hogy mesebeszéd, a természetbuvár azt, hogy tán vampyr lehetett az öldöklő kísértet, a poeta azt mondja, hogy szép tárgy balladára.

Mulatságosabb adoma az 1687-iki visszafoglalásáról, a mikor Eszterházy hirtelen körülfogta két ezer lovassal s ezer hajduval a töröktől megszállt várkastélyt, s azzal a hajdu nép rögtön elkezdett lövöldözni kerek ágyúkkal a várkerítésre a törökök meg várpuskákkal s szakállas ágyúkkal rájok vissza. Miután vagy öt hajdu elesett, s néhány török is hasonlóul járt, akkor kijő egy török hírnök a magyarokhoz, s azt kérdi tőlük: «mit akartok?» – «El akarjuk foglalni a várat.» – «Hát miért nem szóltok? itt a kulcsa: mit rontjátok a kerítést?» Így értették azután meg egymást. Nevezetes, hogy akkor 67 török harcos volt a várban, aztán volt velök 97 asszony. A várkastély most is bir még tisztes ódon külsejével; a rondella, mely előtt ez a kedélyes discursus folyt, most is áll még; vörös téglafalai vakolatlanok, de köröskörül benőtte azokat szélesen a repkény, mely egész elevenzöld szőnyeget képez a ritka ablakok körül; belül azonban újdivatu ízlés rendezte a boltozatos ősi termeket. Távolabb az erdők között, sűrű mogyorófabokrok közé rejtve látszik valami feketülő rom. Pusztá-Palota az, Mátyás király kedvenc vadászkastélya, ott csente el a királyi ebédből a torkos szakácsné a csuka máját, a kérdező királynak furfangosan felelve: «csóri csuka: nincsen mája», mire a király rögtön cadentiát mondott; «palotai pácza: nincsen száma» s a csukamáj rögtön előkerült.

-6-

Mátyás vára összeomlott, Ujlakyé most is áll még.

Nem messze innen az út mellett látszik az a kettős kőfal, mely közt most is egy kis malomhajtó patak foly alá; a néphagyomány «Kinizsi ugratójának» nevezi azt, s az a monda róla, hogy az hajdan erős híd volt, s ha a Kikiri-tó zsilipjeit felhuzva, a tavat lebecsáták a menőre, csupán a hídon keresztül lehetett Palotának menni. Kinizsi Pált egyszer nagyszámu török had szorítá meg e téren, a vezér hirtelen felvonatta a tó zsilipjeit s míg bajnokai háta mögött a hidat letörték, azalatt egymaga harcolt az ellennel; tudjuk azt felőle, hogy két kézzel szokott verekedni. Mikor aztán a híd le volt rontva, egy ugrással átszöktetett rajta Villám paripáján. Egy török sem csinálta utána ezt az ugrást. Hogy Kinizsi idejében nem járt még itt a nagyságos török, az ugyan bizonyos; de azért nincs az a bölcs, a ki ezt a mondat kibeszélje a nép fejből, s minek is beszélné ki?

-7-

Az út irtott erdőkön visz keresztül. Én úgy megsirathatnám minden kipusztított erdőt, nem status-gazdászati szempontból; azt nem bízták rám; hanem azokért a szép lombos fákért, a miket olyan ingyen terem számunkra a jó föld; talán nem is a mi számunkra, hanem árnyékul az erdei virágnak, fészkül az énekes madárnak; az éhes ember aztán neki megy fejszével, kivágja, éget hamuzsír belőle, helyét beveti búzával, s még azt akarja, hogy a föld háladatos legyen érte hozzá. Ez pedig azzal áll boszút, hogy az irtott erdők helyén annyi követ vet föl a szántóeke után, hogy a tér fehér lesz tőle, mintha jég verte volna el, de nagy darabokban. Én bámulom, hogy van kedve valakinek az ilyen földbe belevetni a búzát, a mely fordított mértékben követ ad annak, a ki őt kenyérrel hajítja. Bele is untak sok helyen, s parlagon hagyták a felbolygatott földet, azt most

aztán belepte széliben hosszában a kökény- és a galagonyabokor. Most ez a nyomorék cserje tenyészik a szép ős lakok, a régi erdők helyén. De sok tanulságot lehetne ebből olvasni, ha volna, a ki az ilyen betűt is olvassa.

Most egyszerre, mint egy boldogabb világ révpártja, tűnik elénk a Balaton. A mint egy hegy lejtőjére feljutottunk, két erős domb völgyelete közül kivillanik a regényes tó naptól aranyozott tükre, oldalt Őrs helysége, túlhan a somogyi partok tornyos falvai foglalják rámbába, s ezentúl egészen megváltozik a táj arculata. A mint Őrsön alól a Balaton partján leszállunk, mintha egyetlen kert tárulna elénk; egy óriási kert, melyben mulatólakok helyett egész falvak vannak elszórva, egymáshoz sűrű közelségben, csupa gyümölcsös és szőlő minden falu körül, mely oly hűsítő, oly boldogító látványt nyújt a szemnek és léleknek az egész nap látott sárga tarlók, kavicsos parlagok után, miknek nézésébe belefáradt.

Egyfelől az édeni táj, másfelől a tündéri tó; olyan főséges, olyan megragadó látvány! Ha ez külföldön volna, magyar emberek seregestől vándorolnának azt látni, s azóta száz útleírás jelent volna meg felőle lelkesült utazóktól. Oh mi kár volna, ha sikerülne a kapzsi nemzedéknek e gyönyörű vizet lecsapolni! Ugyan mi célra? Miért veszítse el hazánk költői szépségeinek egyik legszebb gyöngyét? Csak azért, hogy néhány földesúrnak, ki a meglevőt sem képes okosan művelni, nagyhatáru birtokához még néhány ezer holdnyi száraz föld ragadjon. Porzót az igaz, hogy árulhatnának akkor eleget; mert a Balaton medrének vasporos és magnésias talaja nekik semmiféle fűvet nem fog teremni, azt láthatják a somogyi partokon. S milyen Nemesis következnék a hálátlan fajra; hogy állnának boszút az elűzött tündérek kiszáradt vizükért! Ez a szép zöld tájék, hogy kopárulna el; patakok, csermelyek utána vesznének, s lenne a kiszáradt tó helyén egy sivó homokpuszta, egy istenverte tájék közepett, melyet eső soha nem látogat. Ez a szép Balaton nemcsak szépsége, de áldása is a környéknek; hanem olyan az ember, hogy mindig azon töri a fejét, milyen nagy úr lehetne, ha azt bírná, a mi nincs.

De hallgassunk el a szomorú jóslatokkal; hisz az egész képtelenség. A Balaton tükreben még sokáig fog így ragyogni a felkelő teli hold; s Balaton-Füred parkjában víg magyar zene hangzik az érkező elé; míg az est ködében kékellő Tihany kettős tornya felől, anda ringással hangzik át az esteli imára buzdító harangszó.

A mint Balaton-Füreden a kocsirol leszálltál, egyszerre otthon vagy. Ha magyar ember vagy, lehetetlen, hogy ott az első perczen ismerősödre ne találj, mert ott minden ember magyar, s minden ember megismeri egymást, az érkező gyorskocsira pedig mindenki vár, és oda incognito nem lehet megérkezni.

Az egész fürdő fiatal telep még; a park sem régi, a sétány még újabb, mely körül magas vendégházak emelkedtek, minden oldalról; a sétány közepén áll a savanyuvizes kút; a park elején a nemzeti színház, egy földött épület, mely közköltésen épült; homlokzatán e szép felírással: «Hazafiság a nemzetiségnek», beljebb az erdőben a tágas nyári színpör, melyben derült estéken szabad ég alatt tartja egy-egy legjobb vidéki színtársulat előadásait. – Azért beszélék legelőször is a színházakról, mert a színház tesz tanubizonyoságot egy-egy vidék műveltsége felől. Vannak nagy alföldi városaink, mikben még egy színpör, vagy rögtönzött pajta sem hirdeti a nemzeti költészet és művészet ígét; míg sok dunán-túli kis városka versenyez műízlés és pártolás tekintetében Pesttel. Ime Fürednek két színháza is van; mindkettő csinos, jóízlésű. Nyáron látogatóinak buzgalma fenn tudja tartani színészetét, míg Pesten... szeretnék e felől igen keserű dolgokat írni, ha most épen olyan gyönyörűen nem ragyogna a hold a Balaton felett, hogy kiveri a fejemből az egész szomorú történetet az egyszeri emberről, a kit addig gyógyítottak, a míg belehalt, majd máskor elmondom.

Hogy Balaton-Füred mint gyógyfürdő mily ritka nevezetesség – most még csak hazánkban, – egykor tán egész Európában is, azt nálamnál szakértőbbek eléggé elmondták már; – hogy az éltető alkatrészekkel terhelt lég, mely a Balaton hullámairól jó, mily áldott hatással lepi meg az életműszert és a kedélyt, hogy a Balaton-iszap minden fontja egy lat szénsavas vasport tartalmaz, mely tüneményes gazdagság már a külföld előtt is oly hírré kapott, hogy a francia kormány tudományos vizsgatétel végett oda küldé egyik tudós orvosát, dr. Rohesant; hogy e kis tenger partján, mely maga is csupa ásványforrásoknak köszöni lételetét, a meder közelében gazdag savanyúvíz-forrás buzog: ez mind igen érdekes dolog lehet azokra nézve, kiknél a vér, a mell, az idegrendszer beteg; – hanem van Balaton-Fürednek még egy olyan tulajdona is, a mi egyenesen a beteg szívnek tesz jót, s a mit eddig az orvosok, a vegyészek kifeledtek az analysisből: nem a vas, nem az alkalik, nem a savak, nem a langylég, nem a szép táj, hanem egy derék, becsületre méltó, hazafias érzelmű közönség.

Én szerettem látni, ha nagy uraink vigadnak; de ne menjenek vigalmaikkal messzire. Nem szeretem azt az elvet, hogy ide haza legyünk mogorvák, gazdálkodjunk, takarékoskodjunk; s ha mulatni van kedvünk és pénzünk, azt vigyük ki külföldre. Miért ne legyen nekünk ide benn a hazában is olyan választott helyünk, melyet meglátogatni élvezet és divat? hol a fesztelenség és az elegancia egymással találkozik, hol távol ismerősök, hazai notabilitások egymást feltalálhassák, hol a főuri körök a középrend osztályaival barátságos érintkezésbe jöhessenek s mindkettő megszerethesse egymást, tanulhassa kölcsönösen egymás előnyeit becsülni, hibáit megszokni. És ez a megbecsülhetetlen hely Balaton-Füred.

Öreg zászlós urak, régi hangzatos időkből nagyrabecsült nevek, országos kapacitások a megyei világból, deli úrhölgyek, fiatal mágnások, lelkészek, tanárok minden felekezetből, kisebb-nagyobb urak mind egy barátságos körré alakulva, mely egymást szívesen üdvözli, a közbeszéd tárgyából ki nem fogy, sem nagyságát, sem kicsinységét nem éreztetni a másikkal, minden élvezetet megoszt mindenkivel, az első szóra kész és előzékeny bármi okos indítvány

felkarolására, s iparkodik egymás óráit kellemessé tenni, ezekből áll Balaton-Füred vendégközönsége.

Megérkezésem estéjén gyönyörű holdvilágos idő volt, a Balaton ezüsthimes tükrén csónakok lebegtek, s a csónakok felől andalgó népdalok s méla nemzeti dallamok hangjait ringatta felénk a szélcsendes alkonyi lég. Fialat szép delnők, magyar főurak csónakáztak ott, ők énekelték a népdalokat. Ez első vonásból rajzolja magának az arczképeket tovább, a kinek helyes képzelme van;- nem fog csalatkozni. Ez a vonás huzódik végig az egész társas életen s ez az, a mi többet ér Balaton-Füred minden magnesiájánál. Reggel jeles zene ébreszti fel a vendégeket, sietni kell a savanyúvízre, a savókúrára, a séta tart, míg az idő bemelegszik, akkor a fürdésre kerül a sor, a kis tenger langyos vize tán még régi nymphájától örökölte csodálatos vonzerejét; búbjának lehet azt nevezni; a hogy óhajtatja magát azzal, a ki egyszer megfürdött benne, s ha átlátszó hullámai között libegünk, alig tudjuk azt elhagyni. A bátrabb uszók künn versenyeznek a zöld tükör fodrozatos színén: két nevezetes uszóról beszélt akkoriban a közfigyelem; az egyik volt egy fiatal magyar gróf, roppant athletai termet, a másik egy kis tíz esztendőös növendék diák. A gróf nagyon megszerette a kis diákot, a miért az merész ambícióval minduntalan vele bátorzkodott versenyezni. A gróf többször megtette azt a férfias merényt, hogy Füredről átuszott Tihanyra; ez néha négy órai uszás; egyszer a kis diák is bemelegszkedett vele e bátor vállalatba; a gróf bizton hitte, hogy a gyermek, ha érezni fogja, hogy fárad, majd visszakérezkedik; de az csak uszott vele tovább; ekkor megszólítja a gróf: «van az ön atyjának még több fia?» - A gyermek azt felelte «nincs». - «Akkor hát forduljunk vissza.»

A délutánt regényes kirándulások, az alkony óráit a színház, az estét kedélyes társalgás foglalja el, többnyire a szabadban, mert Füreden rendszeren derült idő van, eső ritkán esik, a környék mégis oly üde-zöld; a Balaton lehellete teszi azt; csak néha jönnek pompás zivatarok onnan a somogyi partok felől, miket napokkal előre megjósol a Balaton, legnagyobb szélcsendben elkezd háborogni, tengerhullámot hány, s harsogva csapkodja partjait, a zivatar napján fekete-zölddé lesz; csak szélei szegélyezvék fehér tajtékprémekkel; s e sötétzöld tükörben olyan tündérien rémes a cikázó villámok lobbanása, mikor egy-egy belecsap a vízbe, mintha onnan alulról egy másik csapna hozzá vissza: pár óra múlva aztán kiderül az ég, a Balaton megint kéken mosolyg, mint egy könnyen haragos, könnyen engesztelődő hölgy.

Füreddel szemben a tihanyi magas félszigeten emelkedik a tihanyi apátság kéttornyú kolostora. Magasztos egy tájkép! A zöld környezetben csak ez a sziklafal kopár, homlokán mint egy régi korona az ódon épület, tövét a zöld hullám locsolja, kövült csigákat, a mesés kecskekörmöket hányva ki a partra.

E kolostort a Bencze-szerzet bírja, melynek derék tagjai s kitünő igazgatója előzékeny szivességgel mutatja meg vendégei előtt a kolostor történelmi emlékeit; a pompás templom alatt van az épület legrégebb emléke, az I. Endre által építtetett templom, mely most tulajdonkép sírbolt; a hegy-ives boltozatok egyike alatt látható még Endre sírkeresztje, a faloldalba beállítva, mely elég egyszerű egy fejedelem síremlékének.

Sajátságos nevezetesség a tihanyi zárdában a jezsuiták alapítójának, Loyolának viaszképe, mi annak halotti arczáról lőn eredetileg levéve, mint ezt az átadó hiteles okirat bizonyítja.¹⁾

A ki a tihanyi kolostor viszhangos folyosóin végig jár, önkénytelen jut eszébe az a gondolat, milyen szépen lehet az élet vig napjait itt tölteni el! Az ember sejtí azt az eszmét, a mit gondolhat egy trónjáról önként lelépett fejedelem, egy férfi, ki a világból számkiveté magát, egy boldog ember, ki mindenét elveszté, s a veszteség fájdalmait már nem érzi, ha a tihanyi zárda ablakán kitekint. Köröskörül mosolygó vidék, eleven zöld hegyoldalok, boldog apró falvak, a vidám Balaton repkedő csüllőivel, halászbárkaival; - ezután a háborgó zivatar sötét felleppalástjával, tűzostorával; a hánykódó hab tetején menekvő halászcsonakok; - télen a fényes jégtükör, a távol fehér vidéke - és ide benn mindig ugyan az a csend, az a változatlan nyugalom hazája, melyre a külvilágnak semmi fájdalma vissza nem hat.

Még egy nevezetessége van Tihanynak: nagyszerű visszhangja; a kolostor fala veri azt vissza; tiszta csendes időkbén egy egész hexametert képes visszamondani. Egyszer egy angol hölgy kísérté meg a visszhanggali beszélgetést, szél lehetett, a visszhang nem felelt neki: «Haj asszonyom», szólt neki a kalauz, «nem tud ám még a mi ecchónk ezen a nyelven.»

A mi kis magyar tengerünknek még saját gőzöse is van; annak nevét viseli, ki e táj minden követ megénekelte, Kisfaludyét. E gőzösön magyar kapitány van, a ki magyar vezényszavakkal kormányoz, gépész, kormányos, hajóslegények mind ide valók, még az ebéd is nekünk való: pörkölt, galuska, paprikás hal, badacsonyi bor hozzá, s ha némelykor egy kissé erősebb szél indul meg a Balatonon, s a habok oldalt kaphatják a hajót s hintázni kezdenek vele, még egy kis szelid tengeri betegséget is érhetünk - tulajdon magunk vizén! és ez is élvezet.

Míg a gőzös Füredtől Keszthelyig végig hasítja a Balatont, a világ legszebb panorámája halad el szemeink előtt. Változatos halmok, majd kopár sziklás homokkal, majd vad erdőkkel benőve, oldalaik többnyire szőlőkkel beültetve. Itt-amott a parton, vagy az erdők közepéből egy-egy erős őrs rom váza fehérlik elő, de annak a képe sem oly szomorító, mint más romjainké. Nem az ősi dicsőség omladékai ezek, hanem egy kedves lejárt koré, melynek búját, örömét ismerjük, s tudjuk jól, hogy e várakat, földetlen kastélyokat nem egy nagy vesztesség hagyta ily üresen, hanem csak a haladó korizlés; melynél kényelmesebb, okosabb és czélszerűbb gondolat most lenn a síkon s benn a falu közepén lakni, mint oda fenn a szellős tetőkön s a mai kor lovagjai és delnői könnyebben sohajtozhatnak egymáshoz a nemzeti színház páholyaiból, mint régen egyik vár ablakából a másikba. Az pedig épen kiment a divatból, hogy valaki szerencsétlen szerelem miatt

remetévé legyen s kis csengetyűvel harangozzon az ájtatos népnek, most legfeljebb rossz verseket ír, azokkal harangozza be a publikumot.

A változó halmok háta mögött egy távolabb álló pont, egy várral koronázott szikla emelkedik ki. Ez a költői várhalmok hőse, Csobáncz. Ötször tűnik el a szem elől s ötször mutatja meg újra magát, mint egy drámai hős, ki végig játsza mind az öt felvonást. A megénekelte halmok egyenkint tűnnek el, a végig vonuló part mellett látjuk Badacsonyt, ismerjük hirhedett borát s némelyikünk arra is emlékezik, hogy itt e hegyoldalban áll még a költő kicsiny nyári háza, a hol azon gyönyörű költeményeket írta, miket azóta paloták és gunyhók megismertek; mikor elhaladtunk alatta, úgy tetszik, mintha még most is melegebb volna itt a lég, zöldebb a falevél, mint másutt.

Ama kis lapos domb ott a Szent-Mihály hegy. A kis ház ott a közepén most is olyan remetének való kis hely, olyan eszményi lakás valaki számára, a ki a szerelmét elveszté, csak boszúját tartotta meg, s addig várni akar csendesen, a míg az megéri.

A gőzös Keszthelyen éri el a végpontot, mely regényes útjának célja. A ki idáig is meg van elégedve sorsával, az a földézetten marad s visszatéret vagy lefekszik s végig aluszsza az egész délutánt, vagy újra végig nézi a balatoni panorámát megfordított sorozatban. A ki azonban megérti azt a vágyat, mely e távol látszó romok után vonzza a szívet, az kiszáll Keszthelyen s egy rövid kerülővel szekéren tér vissza Balaton-Füredre, sorba látogatva a regényes pontokat, miken még most is a költő szelleme borong.

Keszthely maga is drága emlék az eszmélő magyar előtt; a ki keresztülmegy rajta, hogy kerülhetné ki azt a helyet, azt a kastélyt, melyben egykor a Georgikon alapítójának nagy szelleme működött, irányadó eszméket adott nemzetének – nem szavakban, hanem tettekben.

Jártam a grófi kastély nagyszerű könyvtárában, melynek kézíratai közt legnevezetesebb Kinizsinek egy írott imakönyve, mely annyira magyar, hogy abban elejétől végig egy idegen szót nem lehet találni, a miből az a tanúság, hogy már Mátyás király idejében túl voltak azon az elven, a mit mi még folyvást vita alatt tartunk, hogy a tudományos műveltség mellett tökéletesen el lehet nyelvünk minden idegen kifejezéstől.

A könyvtárban különösen egy férfi arczkép vonja magára a figyelmet: egy középkori magyar hős alakja, kinek szabályos finom vonásait a ki egyszer látta, soha többet el nem felejt; nagy melázó kék szemében, megszólásra kész ajakán valami élni látszik, a mi soha meg nem halandó. Ki e rokonszenves arcú férfi? Ez a költő Zrínyi Miklós, korának és honának kedvence; az édes tollú, éles kardú hősköltő, ki írt nagy diadalokról s segített azokat megvívni, ki hazájának szemfénye volt, míg végre őt is ledönté a bősziúlt kritika, mint mondják, egy vaddisznó képében. Meglehet, hogy ez csak képes beszéd; vadkan alatt akarja érteni a hitrege az ádáz birálatot, mely a megirigyelt férfit elvette azoktól, a kik olyan nagyon szerették... Szekéren ülve haladunk végig a völgyön, melynek minden követ összegyűjté a regék írója, Kisfaludy Sándor, azokból alkotott magának síremléket. Az általa megénekelte vidék most is szebb, mint a többi. Az egész országon átok gyanánt feküdt az aszály, kiszáradt avar mezőket lehete látni mindenfelé, de Csobáncz, Tátika, Rezi völgyeiben most is virágos volt a rét, a fű most is buján és gazdagon nőtt ott e várak alján. Még sem hiába hullt hát, a hol elhullt a jó hősök vére, s nem hiába hullt utánuk a szegény hegedősök könye; a fű, a réti virág legalább háladatos maradt érte.

Ki ne ismerné e szép regéket? a ki még nem hallotta hirüket, ismerje meg Kisfaludy költeményeit, mert azoknak minden sora a mi vérünkéből való vér. A ki még többet is akar tudni, kérdezze meg sorban a falvak öregeit, az írástudó jegyzőket, a tanítókat, minden dombról, minden kőhalomról új regét tudnak neki mondani.

A ki Szigliget alatt jár, ne feledje el magának megmutattatni a megáldott és a megátkozott halmot, nem messze fekszenek az úttól. Régen történt, még a regényes nyílveszők idejében, hogy egy heves, izzó vérű vadász megszeretett egy fiatal leánykát; azt nőül kérte, de a leány nem adta neki kezét, mert szívet egy ifjú paraszt legény bírta; s szülői is inkább ahoz akarták adni. – Farsangra volt kitérve a menyegző napja; a vőlegény násznépe átjött Sümegről a menyasszonyért; szép szánút volt, csengős, lobogós paripák vágattak a fehér úton a lakodalmas néppel. Az elutasított vadász egy odvas fa háta mögöl nézte őket. – Mikor az a szán is közel jött hozzá, melyen a menyasszony ült, hirtelen egy nyilat tett tegzére, s azzal keresztüllötte a leányt. Az ott meghalt vőlegénye karjai közt, piros vére befesté a havat.

A násznép üldözőbe fogta a gyilkost s nem messze a helytől utolérve agyonveré. – A meggyilkolt leányt azután eltemették az út egyik felére, a másik felén pedig behányták kövekkel a gyilkos holttestét, melyből azután nagy halom támadt, mert később is minden azon menő hajított reá egy követ; ez a szokás még máig is fenmaradt ott. – A bekövetkező tavasszal a meggyilkolt leány sírján vadrózsa-bokor kezdett támadni, a gyilkosét pedig ellepték a sötétkék iringó tövissek, miket ha megszárazt az ősz s letépve maga előtt kerget a szél, a nép úgy nevez: hogy «ördögsekér».

És csodálatos! a rózsabokor maig is ott virít a zöld halom tetején, pedig senki sem ápolja; s a kőhányás most is tele van iringó tüskével, pedig egyre hajigálják rá a követ az azon menők.

Estére Sümeghet érjük el; a legregényesebb fekvésű kis városkát, mely fölött, csaknem a közepében emelkedik ki a regedűs sümeghi várom, még mindig erős falaival, miket, hogy haragjában üt le nem tudott dönteni az idő, jó kedvében benöveszté kőfali virággal. Ezen város lakói olyan közel laknak őseik szellemeihez; házaik ablakaiból megláthatják holdvilágos éjszakákon a reszketeg árnyakat, mik úgy hasonlítanak pánczélos lovagok, pártás hajadonok alakjaihoz.

-17-

-18-

-19-

-20-

Pánczélos lovagok, pártás hajadonok! mesemondás az egész. Mesemondás az egész lélekjárat elmúlt dicsőségről, ragyogó napokról; ha a költők nem idézgetnék őket: elő sem jönnének, akkor is csak az hisz bennök, a ki babonás. A mai reális kor embere csak Rothschildnak hisz s csak azokat a költeményeket olvassa, a mik börzetudósítás cím alatt jönnek: s meg van elégedve, ha azokban jók a rímek.

Nem háborgatott bennünket Sümeghen egész éjszakán át semmi szellem; pedig hisz itt lakott a regék hallhatatlan írója.

Ha ő nem keresett fel, meglátogattam én őt; ott alszik az út melletti temetőben; egy kis alacsony sírkereszt jelöli sírdombját: a sírkeresztben akkor is volt egy hervatag koszorú, mellette kétfelől korán elhunyt rokonai, Tivadar és Elvira fekszenek; az a bogácskóró ottan jobbfelől egy, egészen a földdel egyenlővé taposott sír helyén nőtt fel; az a bogácskóró jelöli azon boldog nőnek örök alvóhelyét, a kihez a költő a Himfy szerelmeit írta! Annyi virágából a pazarló költői szerelemnek nem maradt a nő sírjára egyéb ennél a szomorú tövises virágnál.

Nem is tudná azt meg senki, hogy ki fekszik ottan, ha egy sírnyomnyira onnan egy másik elsimult halom előtt egy rozszant bálványfa nem állna, melyre rozsdás vaslemez van szegezve: e kopott lapon olvasható valami búskomoly versezett, becsületes jó akarat szüleménye; az tudatja velünk, hogy kik fekszenek ottan Magyarország legkedvesebb költője körül.

-21-

«Sótényi Horváth Trézsia
Nyugszik itt a bús sirban
Vajda Ignác hítes társa
Kedves leányi sorában
Amália fekszik balrul
Kisfaludy Sándorné
(itt a vadvirágbokor)
Franciscája fekszik balrul
Szendé Fodor Lajosné
Mind a kettő nővéreknek
Őn férje van mellette;
Közöttük ifjabb párnak
Elvirájuk temetve.
Hatan itten egymás mellett
Egy családbul nyugosznak.
Rettenetes bús képzelet,
Össze még sem szólhatnak
Néma csendben porladnak.
Szánd meg őket itt nyugvókat
Ki ide jutsz sírjokhoz
Kérjed értük Megváltónkat,
Mehaltakért imádkozz;
Mi az ember? gondolkozz!»

A pókok olyan szépen bekötötték szőnyegeikkel azt a sirverset; én leszedtem azokat az emléklapról; gondolkodtam, nekem is jól fog esni, ha egyszer valami érzékeny poéta vetődik hozzám s leszedi fejfámról a pókhálót, ha ugyan lesz fejfám.

Itt e sír oldaláról nézve rajzoltam le Sümeghet, mely tán szebb volna tulsó feléről tekintve; de én nem tehetek róla, ha Kisfaludy sírja a legnevezetesebb pont benne.

-22-

A pókhálót pedig tárczámba rejtettem és magammal hoztam.

«Mi az ember? gondolkozz!»

Még egy pontja van e regeszépségű tájnak, melyet nem szabad kikerülnünk: ez Csobáncz.

Ötször láttuk előtűnni a Balatonról, mindig más meg más hegyek háta mögül, végre előttünk áll egy magas hegyormon, messzire fehérlő sánczaival. E sánczok magasából visszalátni a Balatonra, a távol csillámló ezüst tükrön most úszik végig a kis magyar gőzös; körül zöld síkság, erdős hegyek, csillogó patakok a mezőkön; patakok mellett fehér falvak hegyes tornyocskákkal és az erdős bérczek homlokain a komor várromok; egy közülök úgy áll a síkság közepett egy vulkánalakú hegytetőn, mintha az egész egy egyiptomi gúla volna.

És e várromoknak meséit mind ismeritek. Tudják azt az öregek és az ifjak, tán még a dallamra is emlékeztek, a mire énekeltük hajdan «Szomorúan hallott kongni...» S ha magatok körül néztek, még ott láthatjátok az orgona-bokrokat, mik elvadulva lepték el a vár udvarát, és a zsálya- és a liliombokrokat, mik most is díszlenek a mezei fű között, s a borostyánrepkényt, mely felfut a falakra; – a hősöket, kik itt éltek, csatáztak és szerettek, túlélte az orgonafa, a lilium és – a költő dala.

A hegytetőn örök szél fuj, s üldöz bennünket a méla dallam: «Szomorúan hallott kongni...» Alant a hegy tövében forró napsugár éget, s jókedvű szőlőmunkás emlegeti az adomát a csobánczi kutyáról, mely vizet nem kaphatva Csobánczon, ha megszomjazik, kénytelen a szomszéd faluba menni ivásra; míg azonban haza jön, újra megszomjazik, megint csak vissza kell mennie a szomszédba; így aztán egész nap lőt-fut egyik falutól a másikig; innen a csobánczi ebbel való variációja az Orbán lelkének. – Magasban él a poezis, ide alant az adoma, – és mind a kettő az Urtól jön.

-23-

Egy kis kerülővel Szigliget felé szekérhátton térünk vissza Balaton-Füredre, még odáig is majd itt, majd amott tünik el mellettünk egy-egy kisebbszerű rom; de már ezeknek a nevét sem tudja jóra való ember, s be kell érünk azzal, hogy ez is valami pusztai templom, régi kastély; most azután virágcserep, melyből szép nagy szálfák nőttek elő.

Estére ismét előttünk áll a kis hazai tenger; ismét Füreden vagyunk; és azt mondjuk, hogy haza jöttünk; mert ott mindenki olyan otthon érzi magát. - A benyomás, mit e pár napi látvány hagyott a szívben, eltörölhetlen marad.

MORE PATRIO.

-24-

REGÉNYES KÓBORLÁSOK.

Meg ne ijedj tőlük, szerelmetes jó olvasóm: nem útleírás ez újabb divat szerint; vasuti kutyafuttában följegyzett szaladó tornyok, repülő városok emléke: érdekes Fremdenweiserekből kiszedett adatokkal hitelesítve; hanem egy nyughatatlan magyar poéta csavargásaiból fenmaradt emlékek, a kit néha-néha utolér az országkerülés vágya s olyankor aztán neki indul, hol szekéren, hol lóháton, hol gyalog, hol négykézláb keresztül-kasul járni a szép Magyarországot, boldogabb tájakat keresni; bekoczogtatni kunyhók és paloták ajtóin, s megkérdezni, hogy laknak-e azokban olyan jó emberek, a milyenek hajdan voltak.

Van nekem egy jó öreg barátom (azzal az «öreg» címmel nem az életkort, hanem a megbecsülést szoktuk kifejezni), ki hajdan egy egész megyének volt igazgatója; annak útait rendezé, csatornáit ásatta, vizeit szabályozá, annak közigazgatásait alapítá, más buzgó honfiak társaságában azt boldogítani törekedett, a közügyek számára pénzt teremtett a semmiből; a zöld asztalnál szóval és szívvel örködött a szent jog felett; tanulmányul vette a hon népfajait, s a szerint intézkedik velük csodálatraméltó bölcseséggel, s törte azt a pályát, a hol jutalomról nem beszéltek soha, csak mindig áldozatról... Tehát most ez az én jó öreg barátom szántóvető ember, a ki egy rendezetlen pusztán gyakorolja igazgató tehetségeit; ott küzd a futóhomok ellen; ott kényszeríti a gonosz mocsárt álló helyét hasznosabb füvek számára átengedni, s vesződik egy darab földnek újjaalakításával - az utókor boldogítására.

-25-

E tisztelt barátom régóta ösztönöz arra, hogy látogassuk meg Erdély szebb pontjait; a Hunyadmegyei havasokat, a hirhedett Detonátát; külső, belső bajok a késő őszre szorítottak e becses felhívás elfogadásával, ilyenkor pedig már az erdélyi havasok igazán havasok; most azonban kegyelmes volt irántunk az ég s derült időt adott mindenfelé, a minek azonban a szántóvető emberek nem örülnek olyan nagyon, mint az utasok.

Tatár-Szent-György mellett egy halmos emelkedésen van az én jó öreg barátom új telepítvénye; valaha régi avar telep volt az; a kert körül huzott árkokból mindenütt azon régi durva munkájú fekete hamvvedrek kerülnek elő, minőknek hún-avar elődeink áldozati vedreit írják le, némelyik még most is a megáldozott állatok csontjaival tele; a halmok köröskörül fekete cserépdarabokkal, égetett téglák maradványaival beszórva, miket féllábbnyira eltemetett a sárga homok; e homok alatt pedig mindenütt a fekete televény föld. Tehát még a föld maga is megváltozott annyi idő alatt: őseink számára kövér, bőtermő volt, nekünk már munkát követelő homok lett; mintha mondaná: velem küzdjete most.

-26-

Vasuton könnyebb lett volna ugyan az utazás innen az alföldre, de szekéren gazdagabb: abból nem tanul az ember egyebet, mint «bitt um die Fahrkarten», ebből vidéket és embereket ismer; azért akármerre járjanak is a vasúti gőzparipák, a more patrio utazás mindig megmarad gyönyörűségnek; kivált ha az embernek oly útítársa van, mint az enyém, ki maga a vidék eleven történetkönyve, ki minden halom regéjét ismeri, tudja, melyik torony alatt milyen lelkületű nép lakik, s még azt is mondja, mi volt ott, mi történt ott, hol most semmi sincsen, csak a néma fűszálak.

Korán reggel indultunk neki az örkényi homoknak, a mi dicséretére legyen mondva, vendégszeretetéről még mindig híres, úgy marasztja az utazónak kocsiját, lovát, hogy maradjon még egy kicsit. Itt-amott ákácok és kanadai jegenyék erdőszámra állják útját a sivó homoknak, de a hol aztán a szél megbonthatja a partot, arról előnti az egész határt, hogy az útát sem találja rajta. Annyi bizonyos, hogy a more patrio utazás nem anglusnak való (anglusnak szoktam nevezni mindent, a ki okosabb embernek hiszi magát a magyarnál), vendéglő, meleg ágy, útmutató, hotel, spajzcedli, személybiztoság, alkalmas fuvar: mind meg van a more patrio utazásnál, csak hogy nagyon kis helyen elfér; hotel: a kocsisátor; - állomás: a hol elesteledünk; - puha ágy: a bunda; étlap: a vászontarisznia, benne szalonna, pogácsa és kulacs bor; - útmutató: a távol torony hegye; oltalom: a jó fokos balta; - kényelmes alkalom: a nyerges paripa, meg a két jó csizma, mely nem ijed meg sem hegytől, sem homoktól. A ki ezzel beéri, annak boldogság a more patrio utazás: a kinek több kell, váltson a vasútra jegyet.

-27-

Még mindig pusztai az alföldi pusztai, csak úgy helyel-közzel maradoznak el az úttól távol a magányos tanyák, a miből időjárással mind városok, falvak lesznek, - csak hogy mi azt nem érzük meg: - hanem a vidék regényes oldala, a pusztai csárdák egészen pusztulásnak indultak már. Vége a szegénylegénységnek; a tolvaj is városban, faluban szeret már lakni, s nem tölti az éjszakát a buczkák mellett a paripa hátán; a betyárok erkölcsse is megromlott már. Egyenkint összedülednek a hirhedett csárdák, felveri a fű a hozzájuk vezető utat: a nevezetes Czethalinak

csak a kéménye áll még, leomlott ablakán át kormos kandallója látszik; de sok szegénylegény melegedett ott valaha a parázstűznél s a csaplárné két szeménél! A Lebuki csárda tetejét szétbontotta a szél: itt szokták máskor a jámbor ifjak fokos baltával kérdezni az utazóktól, hogy ki mit visz magával? A Kutyakaparóit sem reparálta ki az idő azóta, hogy Petőfi megénekelte; a Tompa csárda csaplárosa is futófélnben van már, s panaszkodik, hogy kívülrünk félesztendeig sem látott vendéget: csak a Traján korcsmája tartogatja még magát annál a hídnál, melyen két keresztút visz át; a táblabírói leleményesség gyönyörű tanuságára (az anglus nem találta volna ki) A vasut nagyon megrontotta a betyárok keresetét, alig hallani már egy-egy jó adomát felőlük, mint a minap, hogy egy gazdag zsidó utazott az alföldön, de puska volt nála, még pedig megtöltve; a betyár úgy kötött bele, hogy elkezdte dicsérni a puskát, hogy már az csak jól hordhat. «De milyen jól!» állítja a kupecz. Hanem azt a varjút ott a fa tetején csak nem lehetne meglőni vele. «Már hogy ne lehetne.» Fogadok egy pint borba, hogy nem lövi le. A kupecz fogadott s lelőtte a varjút, a betyár aztán elvette tőle az üres puskát és a tele tárczát. Hanem ez is csak meseszamba megy már. A nagyobb rész csak úgy tanyázásból teng leng, vagy dologra fanyarodott. A gazdák adnak nekik kenyeret, szalonnát, ha kérnek; sőt egy földes úr, ha requiráló zsvány érkezik a házhoz, maga elé szokta azt rendelni, hogy megismerje, ha nem adott-e neki már valamit? s jaj a legénynek, ha rá ismer, mert akkor megdöngeti a hátát. Ilyen szomorú hanyatlásnak indult a szegénylegénység; hanem ebből senki se következtesse azt, hogy már most a gazdag-legénység van nálunk divatra kapóban.

-28-

Tíz éve már, hogy nem jártam az alföldön; egy új tünemény lepelt meg azóta, mint új nemzetgazdászati acquisitio. A merre csak jártunk, az út két oldalán egész sűrű lombos erdők terülnek mindenfelé; igen is sűrű erdők az úgynevezett szerb tövisből. Néhol mezőt, legelőt, szántóföldet ellepett az, kemény tövisi között a szántómarha is félve jár, s a kaszások rongyokkal csavargatják be lábaikat előle, mert veszett sebeket ejt az embereken. Még mikor Petőfi megénekelte a pusztát, ez a növény nem volt indigenálva; azóta ez is megtelepült nálunk s nem engedi magát irtatni, megy szakadatlanul egyik falutól a másikig, ott is végig megy az utczákon, árkok, piacok nem szakítják félbe, oda fészkel magát a házak oldalába - ez a szomorú jelképe a nyomorúságnak. Tavaly egy tudós franczia azt írta, hogy Magyarország a Tiszáig oláh; no ha ezt a sok tüskét látná, majd írhatná, hogy a Dunáig szerb. Én a szerb nemzetet ugyan nagyrabecsülöm, hanem azért bár ne jutott volna tőle Magyarország számára annyi tövis.

-29-

Egyébiránt egész Békés vármegye közepéig nagyon kevés hasznát lehet venni az oláh grammatikának (daczára ama franczia tudós ethnographiai rendelkezésének). Battonyán volt alkalmunk használatba venni az első «ungye mérát?» De ott is megszégyenültünk vele, mert a megszólított oláh atyafi magyarul felelt rá vissza, hogy merre visz az út. Hasonló arczpirulás ért bennünket Orosházán, a hol útítársam a piaczon beszédbe ereszkedett a román lelkésszel, egyről-másról tudakozódva tőle oláhhul, mire az hasonlóul válaszolt; néhány percz mulva azonban kifutottak a szomszéd házból a lelkész gyermekei, s apjukat magyarul szólították meg, bizonyságaul annak, hogy a derék lelkész otthon ezen a nyelven társalog; mi is így folytattuk azután a discursust, s úgy vettük észre, hogy lelkipásztorunk olyan tiszta irodalmi nyelven beszél, mint akármelyik könyv; akarám mondani még jobban, mert azok sokszor nem ügyelnek a helyesírásra. Igy is kell annak lenni, a velünk lakó román nép szemmel látja, szívvél érzi, hogy sem messze, sem közel nem talál oly nemes rokonságot, mint a magyart, s a hány fokot halad a művelődésben, annyi lépést közelít a magyarsághoz. A kinek ez észrevétel nagyon édesnek talált ízleni, nehogy elrontsa a gyomrát, mindjárt szolgálók egy kis keserű cseppfélével. Néhány mérfölddel odább már változik a világ; a mint a síkság elmarad, a hegyhátról melancholikus tilinkó szava hangzik alá, s a hol ez a tilinkó hangzik, ott nem tudnak többé magyarul. A falvak nevei még a múlt századi megyei levéltárakban magyarok, most már összeviszsa facsargatva mind oláhosan hangzanak, s nyelvünket csak az úri rend beszéli. Van egy község, melynek lakosai mind nemes emberek és kálvinisták, neveik tősgyökeres magyar nevek; viseletük debreczeni fajta; de már egy szót sem tudnak magyarul; író, olvasó ember nincs közöttük, nemzeti történet, rokonszenves emlék, rég kihalt közülök, csupán abban válnak ki az oláh fajból, hogy szörnyű verekedők és szeretik a processust. Hogyan támadt az ily átváltozás, annak igen egyszerű a magyarázata. Messze földön nem volt hozzájuk közel református lelkész, a ki gyermekeiket keresztelte, halottaikat eltemette volna; pogányul pedig csak nem élhet, nem halhat az ember: ott volt az óhitű pap, annak az ígéit voltak kénytelenek hallgatni, s lassankint elhagyták miatta a hazai nyelvet. Katholikus községek is jártak így sokan. A román pópa minden szegény földön megél, talán nem is olyan tudós mindegyik, mint lelkésztől várnók, de a hegyek közt elszórt nyájnak pásztor kell s Urunk idejében, ez előtt 1800 esztendővel, nem resteltek a nép pásztorai mezitláb is jární, mint most az oláh papok szegényei; az eredmény pedig az, hogy a magyarság elenyészik ott, a hol a szegénység kezdődik.

-30-

-31-

Pedig a szegénység nem megénekelni való tárgy, akármit beszéljenek is felőle a poéták. Ez a kevéssel megelégedés nem tesz nemzetet nagygyá. Vagy hát boldogság az, hogy az ember levágja a gerendát az erdőn, négyesével keresztbe rakja, s ott lakik a közepében, míg a szél el nem hordja; megfonja, megszövi durva darócposztóját, gubának önti; beteszi a Czermura vizébe, ott egy hét alatt megfeketedik, s azontúl viseli, míg valahol állja a madzag; összefőzi a tejet a máléval, s élél vele holtig; még csizmára sem vágyik, elviseli a bőrt, a hogy foltnak van szabva; hát még a szellem kívánalmái? hol alusznak azok, ki ébreszti fel őket? Nincsenek itt híres költők, népdalnokok; ki olvasná el, ha írának valamit? Itt olvasni csak a pap tud. Hanem vannak más lumenei a népnek, mely sötét rengetegeiben mégis fölkeresi a csodás emberföldröttit s elzüllött ábrándjait hozzácsatolja; ezek a jósök. Minden oláh vidéknek megvan a maga híres jósa, a kiről azután bámulatos dolgokat ad tovább a néphagyomány.

Mintegy húsz évvel ezelőtt élt Páloson (most Paulis) egy hirhedett varázsló, Juon nevű, kihez

messze földről eljárt a földnépe megtudakolni az esőt meg a jó időt. Jósatai bámulatosan beteljesültek mindig. Egy héttel előbb meg tudta jövendölni az eső közeledtét; még azt is, hogy meddig fog tartani, hosszas eső lesz-e vagy csak futó zápor? s eső idején ismét megmondá, hogy mikor állapotodik meg az idő, mikor tisztul föl az ég? Mindez csalhatlanul beteljesült rendesen. Hihetetlen volt, az igaz, de úgy volt. El kellett ismerni a legbölcsebb természetudósoknak is, hogy a csodálatos ember jóslatai egyetleneszer sem szegyenültek meg. Egyszer hosszas szárazság után messze falukból csődültek hozzá a lakosok megunszolni, hogy tudakolódzék már valahol az eső felől; a jós arra utalta őket, hogy várjanak három napig és imádkozzanak híven az Istenhez, hogy jelentse ki előtte szent akaratját. Harmadnap ismét felgyültek a hívők, s kérdezik, hogy beszélt-e az istennel a jós? «Beszéltem», felelt az, «azt mondá pedig az Úr, hogy mindaddig nem lesz eső a vidéken, míg az óhitű esperest itt a falu alatt levő keresztfára fel nem feszítitek.» A népnek sem kellett több; rohantak rögtön az esperes lakára. Az észrevevé a veszélyt, hirtelen lóra ülteté szolgáját, s futtatá lóhalálában az akkori főbíró Cs... hoz a szomszéd faluba; azalatt az ellene csődült nép berontott hozzá s tudtára adá, hogy őt keresztre fogják feszíteni. Okos beszéd, felvilágosítás itt mind nem használt; a lelkész csak egy órai haladékot kért az imádkozásra; azt megadták neki. Mikor az óranak vége volt, kikísérték a keresztfához; a jós maga vállalkozott arra a tisztségre, hogy a lelkészt felfeszítse; már mind a ketten a keresztfán voltak, midőn Cs... főbíró megérkezett. A derék úr nem tévovázott sokat, odavágtatott a tömeg közé négy lovas hintójával, a kereszt előtt megállt; ő maga derékon kapta a megkötözött lelkészt, hajdúja a varázslót, fel mind a kettőt a hintóba, s azzal vágtattak ismét vissza felé. A felbőszült nép egész Aradig kergette őket. A jóst természetesen törvényszék elé állíták, de ő minden vallatásra csak azzal felelt, hogy neki az Isten parancsolta azt, hogy az esperesnek meg kell áldoztatni. Utoljára aztán azt mondták neki, hogy ha az Isten nevét folyvást becsmérli, majd azt kapja, hogy száz botot vernek rá. Ez ugyan drastikus szer, s látom ég felé állani az emberbarátok hajaszálait a bottal vallatás emlegetésére, de szeretném látni, hogy melyikünk maradna philanthrop, ha egy gyilkos azzal védi magát, hogy neki az Isten parancsolá a gyilkolást. A fenyegetett jós nevetett e szóra: hiszen az ütés neki nem fáj; az Isten elveszi az ütés súlyát, s megedzi az ő testét, hogy azon sem fegyver, sem pálca nem fog, tessék bár megpróbálni. Megpróbálták. Ötvenet ráverték a jósra, mi alatt ez folyvást nevetett, s gunyolta a törvényszék tagjait, hogy lám annyit sem ér a botozás, mintha a pusztá derest vernék. Az urak már kétségeskedtek, hogy elbocsássák-e s diadalt adjanak a babonának? A mint azonban még ötöt ráhuztak a varázslóra, ez egyszerre megváltoztatta a hangját, szép könyörögve mondá: hogy bocsássák el, elég lesz már, inkább csak kivall mindent.

Ekkor aztán nagy töredelmesen elmondá, hogy biz ő az óhitű esperest azért akarta megöletni, mivel az szüntelen arról világosította fel a népet, hogy a babonában ne higgyen, s az ő csodatételeit mindig természetes okokból iparkodott kimagyarázni: egyet azonban még sem tudott megfajteni: időjósatai csalhatatlanságát. Ennek pedig az a titka: az ő nyakgerinczén van egy daganat, mely olyankor, midőn hosszú szárazság jön, egészen elmúlik; tartós esőzés bekövetkezte előtt szertelenül feldagad; ha vihart érez, azt feltüzülése által jelenti meg, s ha hirtelen derült idő jön, akkor egyszerre lelohad. (Nem egyéb, mint egy tökéletesített tyukszem.) Így lett annyi megfoghatatlan csoda a legeggyűbb okra visszavonva.

Másszor ismét egy koldusfiu, kit nyolcz év óta némának ismert minden ember, a butyini vásár alkalmával a legnagyobb sokadalom közepett egyszerre csak megszólal s elkezd visiókról beszélni a népnek: hogy az Isten csodát tett ő vele, felszabadítá ajkait a némaság zárja alól, hogy tudassa a néppel, mi okai vannak az ő világi nyomorúságának, s hogyan tegyen róla. Utoljára az is azt hirdeté, hogy agyon kell verni a papot. A szegény pópa alig birt megmenekülni a babonás nép kegyetlenségei elől: szerencsére a vármegye ismét kéznél volt, a zendülőket szétugraszták, a fiatal prófétát pedig elcsipték. - Ekkor kisült, hogy az a pap azelőtt nyolcz évvel azt a fiut megverte; s akkor ez föltevén magában, hogy boszút fog állni rajta, s képes volt nyolcz esztendeig némának tettetni magát, s nyolcz esztendeig járni, kelni és aludni menni azzal a gondolattal, hogy ő a papon boszút álljon egy pár pofoncsapásért. Ilyen jó emlékező tehetsége van az oláhnak.

Talácson is él még mai nap is az a jövendőmondó, kihez hajdan még a környékbeli urak és asszonyok is eljártak jóslatot mondatni. Azt állíták ugyan, hogy csak kíváncsiságból teszik, hanem ez a kíváncsiság egy ismerősünknek életébe került, a jós azt mondta neki, hogy 34 éves korában meg fog halni, az ifju fejébe vette a mondást, s akként sietett élni, mint a kinek kevés ideje van már hátra; hiszen úgy is mindegy; 34 éves korában tüdőgyuladást kapott; nem engedte magát gyógyíttatni; hisz úgy is mindegy, s csakugyan meg is halt. Ez a jós azt beszélte, hogy ő nem egy ember, hanem három ember, egy testvére lakik Afrikában, a másik Ázsiában: minden tíz évben megcserélik a lelkeiket, csak a testük marad egy helyen: a táltosok tüzes szekéren szállítják őket ide s tova. Ez sokkal furfangosabb volt a többiekénél, mert a legtávolabb eső falvakban tudta a családok titkait, s mikor panaszsra jött valaki hozzá, mert előre tudta, miért jön, s gyakran segíteni is tudott rajta. Valószínűleg minden faluban voltak vele összeköttetésben levő kémei; mert a varázsló hivatala szépen jövedelmez s az oláh nagy mester a titoktartásban. Különösen akár merre járt, mindenütt lehetett látni egy vörös galléros embert, ki jött - ment a sokadalomban, mindenkitől kérdezősködött, s a jóst csak éjszaka látogatta meg; ez volt Onucz segéd. - 1849 óta hallgat a talácsi jós: azt mondja, hogy azok a szellemek, a kik vele összeköttetésben voltak, elpusztultak a vidékről. Onucz sem látható már sehol vörös gallérjával. Hja biz akkor sok szellem eltűnt a világról, a ki hús és csont között lakott.

E babonás hajlamot a népben egy ügyes szolgabíró is felhasználta vallatások alkalmával. Mikor megátalkodott gonosztevő került kezére, ki minden tanubizonysággal szemben tagadott, esküdött, hazudott; akkor ezt egy érczfeszület elé állítá, s ráparancsolt, hogy tegye arra a kezét, úgy esküdjék: az pedig egy villanyteleppel volt összeköttetésben; mitől a bűnös olyan ütest kapott a könyökén keresztül, hogy ijedten vallotta meg a legtitkosabb bűnét is. Máskor, ha ilyenre akadt,

azt szépen leülteté a villanszigetre, s mikor az önkénytes vallomás ferdére talált menni, ez ujjahegyével odanyult a vallatott orrához, füléhez: «te, most mindjárt elvisz az ördög, ha hazudsz». – Az ember aztán a mint a szikrákat érezte orra, füle hegyén, minden porcikáján, a hol hozzáérték, kipattogni, azt hitte, már a pokolbeli tűz kezdődik és sietett megszabadulni az eltitkolt igazság árán. Ezeket a regéket pedig úgy vedd tőlem, kegyes olvasóm, mintha mellettem ülnél a szekéren, s ott mesélgetnének egymásnak ötletes mondákat erről meg amarról, rövidítve beszéddel a pusztai hosszú utat; el-elbólintva néha a meséken s megint más tárgyat kezdve, mikor a szekérzökkenés felébreszt bennünket.

A dombegyházi hún halmoknál, mik szabályos távolságban emelkednek előttünk a láthatáron, eltűnődünk: mik lehettek azok hajdan? őrdombok-e, harcos előőrsök vigyázó helyei? vagy áldozathalmok, miken vitéz dédapáink ős istenünknek áldoztak? vagy tán csaták holttesteiből rakták azokat s behantolták fölül szépen: nagy csatának kellett volna annak lenni. Ha azok a halmok beszélni, mi pedig hallgatni tudnánk...

-37-

Megint egyet bólintunk, megint felébredünk; egy hirhedett mintagazdaságon visz az út keresztül. E szép nagy uradalom roppant négyszögű táblákra van felosztva. Nyáron át kihordják a trágyát a négyszögű táblák közepére, roppant sánczokat emelnek belőle, télen aztán – szétterítik úgy-e? – nem biz azt: meggyújtják szél ellenében s elégetik, hogy ne legyen útban. Mondhatnók, hogy ha már nekik nem kell, eladhatnák a szomszéd helységeknek, azok szívesen megvennék; de hát nagy urak dolgához mi köze egy szegény poétának.

Megint elszunditunk, de most már igazán felébredünk, mert az út a szántóföldekre tér ki, s minden mesgyénél ki akarja az embert lökni a szekér. Egy leégett város áll előttünk. Ez a város Szent Anna. Felesen lakják svábok és magyarok. A svábok különösen tehetősek, a mit bizonyít az, hogy 1849 utolján arra kérték fel az aradi várkormányzót, hogy engedje meg nekik, hadd becsüljék ők ki a magyar szomszédokat, kifizetvén őket készpénzzel; mely ajánlatra azonban a várkormányzó akkor nem állt rá; most azután egy vasárnapi égés egyformán koldussá tett magyart és svábot, nincs nekik egymástól mit irigyelni többé. A szomorú képet még búskomolyabbá teszi az elparlagolt mező, mely a várost körülfogja. Október közepén még sehol egy szántott barázda, nemhogy zöld vetés; az embereknek nincs módjuk földeiket művelni; ez a gazzal belepett avar pusztaság még többet tud beszélni a súlyos inségről, mint maguk a kormos falak.

-38-

No de már most ki tudna aludni tovább? – Világosvár alá érünk, a magyaráti szőlőhegyről szüretelőik vidám kurjantása hangzik elénk, s ámbátor az Isten kevés bort adott az idén a magyarnak, nem is igen jót, de ha a jó kedvet meghagyta mellé, köszönjük meg azt is, s vigadjunk legalább addig, a míg a szüret tart.

Hét napot töltöttünk a híres Magyaráton, a hová a szüret alatt Aradmegye szépe, java fel szokott gyülekezni s a régi jó idők mintájára barátságosan mulatni. Valaha híres ünnepélyek voltak a magyaráti szüret napjai; ez volt a gyűlhelye főrendnek és a középosztálynak, melyet sehol oly egyetértő barátságban összeolvadtnak látni nem lehet, mint itten. A megyei zöld asztal egyesíté és soha el nem választá őket; a legingerültebb pártvitákból sem lett személyes gyűlölség s politikai ellenfelek tudták szeretni s becsülni egymást s együtt mulatni a közös vígalmakon.

Aradmegye valóban mintagazdasága volt az országnak, példányképe annak, hogy mit tehet külön egy terület okos, lelkes administratio s a birtokosok lelkes egyetértése mellett. Pompás országútai, régi faiskolái, közintézetei, kórházai tanuskodnak erről, miket a táblabíró világ igazán a semmiből teremtetett elő. Kedvesen jellemzi azon időket az öreg Beszédes mondása, midőn Arad vármegyében a vízes szabályozásáról volt szó, a genialis mérnök azt állítja a megyegyűlésen, hogy Magyarországon a vízszabályozásnak más alapelvei vannak, mint másutt akárhol. Más országban egy folyót alul a torkolatánál kezdenek szabályozni; nálunk fölül kell azt elkezdni. Bámulva kérdezték tőle, hogy miképen lehet a hydrostatikának más alapszabály itt, mint másutt? Akképen felele a praktikus férfiú, hogy ha egy alsóbb megyében szabályozzák a vizet, a felsőbbben pedig nem, az alsóbbnak inkább ártott a fáradság, mint használt, de ha a felsőbb megye kezdi el a maga vizét ránczba szedni, az alsóbb kénytelen folytatni a munkát, ha azt nem akarja, hogy ki legyen öntve, mint az ürge. És csakugyan foganatos volt az új hydrostatikai elv, egyik megye a másik után volt kénytelen Arad példáját követni. Szintén Beszédes műve a buttyini csatorna is, melyet a Kőrös vizéből vezetnek lefelé, több mint húsz mérföldön keresztül, roppant hasznára az egész környéknek. Mikor e csatorna létrehozásáról folytak a viták a megyegyűléseken, a sok érdemes táblabíró elmondá egymásután a maga «alázatos véleményét». Beszédes is előterjeszté végre a magáét: «az én véleményem nem alázatos vélemény, hanem számokkal bebizonyított documentum, nekem nem a tekintetes urak magánérdekei forognak szemem előtt, hanem az ország jóvolta, azért ne tanácskozzanak azon a tekintetes urak, hogy mit lehetne módosítani, lealkudni az előterjesztett tervből; mert a tudomány nem alkuszik, s a mathesis senki kedvéért az egyenes vonalból görbét nem csinál». Nem is engedett semmit, úgy kellett a csatornának elkészülni, a hogy ő tervezé s maig is áldás a vidéken; kár, hogy egyúttal hajókázhatóvá nincs téve.

-39-

Hajdan még híresebb volt az a táj. Mátyás királyunk idejében az ország négy könyvnyomdája közül egyik Világosvárott volt, a miből sejthetni, hogy ott kellett a hazai tudományok egyik menhelyének lenni. A török világban eltűnt a nyomda, de annál híresebbek lettek a pankotai (hajdan Bánkút) fürdők. Stambulból is úgy jártak azokba, mint most Károlyfürdőbe. – Mikor aztán a török atyafiakkal való hosszú zálogos pörnek vége szakadt, s nekik menni kellett innen, a nagyváradi basa fél mázsa kénesöt töltetett a fürdő forrásába s az egészen eltűnt, soha sem birták többet megindítani. Az erdők közt most is templomok és zárdák romjai láthatók; ott is

-40-

lehetett valami; bizonyosan népes helységek és bizonyosan magyarok, mert az oláh fából épít. Neveiket sem tudjuk már.

Mulandó a világ, késő este van már; kinn ülünk a folyosó alatt; a szomszéd kolnákból víg zene hangzik át hozzánk; a hegytetőkről tűzfarkú röppentyűk süvöltenek az égbe, színes csillagokat szórva maguk körül; a hold olyan melancholikus fényvel süt le Világos várromjaira s a félködbe burkolt rónára ott alatt, melynek közepén a szállósi malom fehérlik. Az ember maga sem tudja, hogy miről gondolkozik.

Hanem hát hagyjuk abba a mulatságot; késő ős az idő, október közepe, ha még Erdélybe akarunk bejutni s a havasokon jönni keresztül, ugyancsak sietnünk kell.

Derék úti és házi gazdám, még a lehető legnagyobb sietségről is gondoskodott; ő maga, egy fia és egy unokatestvére (derék két jó fiú még abból a régebbi ivadékból) oszták meg az út örömeit és fáradságait velem. Kőrösbányáig háts paripáikat küldék előre, s odáig kocsin tettük meg az utat.

-41-

A mint Déznán túl a diécsi hegytetőre felértünk, gyönyörű és ritka természeti tünemény ragadta meg figyelmünket: egy ködszivárvány; a lehulló köd csak olyan magasan állt fejkünk felett, hogy a nap keresztül süthetett rajta s ez által egy olyanforma szivárvány támadt körülünk, minőt gyermekkorunkban fecskendővel idéztünk néha elő, csak hogy sokkal nagyobb ívet képező, átmérője lehetett harmincz lépés. E gyönyörű tünemény tovább egy óranegyednél kísért bennünket, akkor kisütött a nap, s előttünk állt a gyönyörű Kőrös völgye.

Délfelé egy nevezetes hegy alá értünk, kár hogy olyan rosszul tudom a neveket megtartani a fejemben, különben megmondanám, hogy híják; ezen a hegyen végtől végig úgy vannak elszórva a drágakövek s karniol, achat, jaspis, chalcedon, sardonix, mint nálunk a Svábhegyen az agyagpala: néha öt-hat fontos karnioldarabok a leggyönyörűbb erezzel, másutt a legcsodásabb chalcedon-alakulások, majd lilás szőlőfűrt, majd igazgyöngy tűzű bogycsoport, majd góth templomtornyok alakjában: mindez úton, útfélen, senki sem ügyel rá. Magam is hoztam el egy pár darabot e szép kövekből emlékül, mikben a világos-zöld achat, a fehér chalcedon és a piros jaspis olyan gyönyörű nemzeti szín bokrétára vannak vegyülve, mintha mondva csinálta volna valami barátságos demiurgus az özönvíz előtt. Van-e erről tudomásuk természettudósainknak? Eszembe jutott már a neve! «Acsuczá»-nak híják, hogy a tatár vigye el! ('Sz úgy sem viszi el, mert nagyon nagy.)

-42-

Már itt kezdődik a móczvilág: elmaradnak az aradmegyei derék, szálas, nyílt tekintetű, barátságos mosolygású oláhok, s felváltja őket a fekete gubás mócz. A tekintete is olyan fekete. Estétől reggelig egy jó napot sem köszön senki; a falvakban, mikén keresztül visz az út, itt-ott látszanak az újabbkori romok.

Estefelé érkezünk meg Kőrösbányára: innen rajta, az út mellett látszik egy hosszú sírhalom, sokkal nagyobb, mint közönséges sírhalmok szoktak lenni; egyszerű kőemlék áll előtte.

Ez alatt fekszik a tizenhárom Brády. Kőrösbánya valaha igen szép kis virágzó magyar város volt, most háromnegyed része rom; a legnagyobb úri lakok ablakain embermagasságnyi dudva hajlik alá, az udvarok be vannak nőve fűvel. Míg lovainkat nyergelték, azalatt elsiettem az ide közel fekvő hírhedett Fabu Popihez. Ez azon történeti emlékü templom és óriási tölgyfa, mely alatt Hora és Kloska lázadó czimboráikkal összeesküdtek, innen indultak ki üdvtelen munkájukat megkezdeni. Az a legkülönösebb, hogy ez a templom épen azon Czebe falu határába esik, melynek oláh lakosait soha sem birták a magyar urak ellen fellázítani. Czebe falujában van tizenkét nevezetes forrás, melyben minden vászonnemű magától megfehéredik; tán ez a víz az emberek lelkére is hat.

A Fabu Popi most egészen el van hagyva, csak temetőnek használják még a környékét; temető egyébiránt itt van minden lépten nyomon: a kit az útfélen megölnek, annak emlékére egyszerű magas fakeresztet szoktak felállítani; csak innen egy álló helyemből tizenkettőt számláltam meg az úton. Kellemetes vigasztalás az utazóra, minden kétszáz lépésnyire olyan helyet találni, a hol valakit megöltek.

-43-

Este lett, mire rajzommal elkészültem, már holdvilág volt, mire visszatértem Kőrösbányára, hol egy rozzant, ideiglenes fogadóban vártak ránk vezetőkeink. - A jámbor emberek váltig marasztottak bennünket, hogy ne menjünk éjszaka tovább; előttünk van Brád és Bojcz, szomorú hely mind a kettő; még egy kísértetes történetet is mondtak el nagyobb biztatásunkra: hogy néhány hét előtt maga a v... i dászkal, ki a Brády-család katastrofájából lett híres, este a Brády-kastély előtt lovagolt keresztül több társával; a mint a kastély előtti hidra ért, lova megbokrosodott alatta, leveté nyergéből s gyilkosul összetaposta. A roncsolt embert aztán felvették társai, s szállást kerestek számára. Egy kapun sem ereszték be őket; a kísértetfélő nép irtóztott az így meggázoltat házába fogadni, utoljára ugyanazon leégett Brády-kastélyba voltak őt kénytelenek vinni, mely most is uratlanul áll, ott reggelre meg is halt. Azért nem jó éjszaka azon a hídon átmenni, mert ott valami szellem lakik. Minket azonban nem bánt ez a szellem, ülünk a nyeregbe s induljunk neki, elég szép az őszi éjjel.

Képzelnem sem lehet gyönyörteljesebb utazást, mint a mienk volt. Az ember olyan bátran érzi magát lóháton; nincs bízva más kegyelmére; nem rettegi a rossz utat: - ha egyedül marad is, van, egy hűséges társa, a kire rábízhatja magát, a hű paripa, kivált egy olyan okos, értelmes állat, mint az én szürkém volt, beszélni lehetett vele, mint az emberrel: nem kellett sem nógatni, sem csitítani; jó uton nyargalt szólítás nélkül, hegynek igyekezett, lejtőnek vigyázott, soha el nem botlott, úgy gondomat viselte, úgy ügyelt rám, mint valami hű czimbora. Megbocsát az olvasó, hogy egy jámbor állatról ennyi elragadtatással beszélek, de nem állhatom meg, hogy valami

-44-

nemét a hálának ne érezzem azon okos állat iránt, mely utam fáradalmas részét oly híven viselte.

Szép holdvilágos este volt utunk kezdetén, azt hívők, hogy három óra alatt kitűzött állomásunkon leszünk Mihelenben, a hol, mint mondák, rendes fogadó van.

Hogy azonban útunkból semmi regényesség ne hiányozzék, mikor már két óra hosszat ügettünk egy igen kellemes országúton, akkor találkozáink két magyar pénzügyőrrel, a kik felvilágosítanak bennünket, hogy ha ilyen jól koczogunk tovább is, reggelre majd beérünk Dévára; Brádót pedig, a hova törekedtünk, régen elhagytuk a hátunk mögött; - ez már mindjárt egy kis kaland: eltévedés; már most vissza, a honnan jöttünk! vágatva sieténk most úton és nem úton keresztül, a merre legrövidebb volt az irány s ismét két óra telt bele, mire oda visszaértünk, a honnan Brád felé eltér az út.

-45-

Épen éjjelre kukorikoltak a kakasok, mikor végig léptettünk a hidon, mely a két földesúri kastély között elvezet: a Brádyaké tetőtlen párkányzatával, üres ablakaival, vakolatlan falaival olyan gyászosan tekintte le ránk, asszu fehér fűszálak hajladoztak az ablakokból, a holdvilág keresztül sütött a kapun, olyan csendes volt minden, csak a kakasok felelgették egymásnak az éjjeli jelszót, különösen egy brahma-putra kakas olyan kisérteties mély hangon tudott üvöltöni, beillett volna hangjával boszorkányok trombitásának. Az emberen mégis valami hideg fut végig, mikor ezen a hidon keresztül megy; s eszébe jut a dászkál története. Pedig hiszen hát olyan természetes az; bokros lova volt, a hídbogástól megrettent, azért vetette le; - alusznak, a kik meghaltak csendesen; a kis gyermek keze sem mozog már ki a sír alól, ki ijesztgetne itt?

Sok időbe került, míg éjjel idején Brádon meg tudtuk magunknak magyaráztatni, hogy merre menjünk ki innen. Pedig úgy kívánczozott ki abból az ember. Én nem tudom, talán a mondák emléke okozta azt, de ilyen szomorú falut én soha sem láttam; olyan elhagyott minden; még a piac közepén is van valami különös épületrom, a minek a tájékát kerülik az emberek, szinte jól esett, mikor kiigazodtunk belőle; a brahma-putra üvöltése még sokáig utánunk hangzott.

Ezentúl mindig mélyebb, komorabb völgyekbe szorul bele az út, nem sokára a hold is lement; útitársaim egyike előrenyargalt az utat recognoskálni, a másik kettőnek valami baja volt lovával, a mivel hátramaradt, s én egyesegyedül lovagoltam az ismeretlen erdők, sziklák között, sötét éj közepén, egy olyan vidéken, a hol minden szikla tudna valami igen gyászos, igen borzalmas regényt beszélni, a hol minden völgynek megvan a maga rémtörténete, a maga nyomasztó kisértete.

-46-

Néhol hallgatag házak maradoztak el az út mellett, a mik közől egy sem birt olyan külsővel, hogy valakinek kedve lehessen, akármilyen fekete éjszakán bezörgetni az ajtaján éjjeli szállásért. Kormos, rozzant gerendaházak, hasonlók a mi ólainkhoz; csak egy szobára van készítve mindegyik; abban lakik a család és a majorság együtt; másutt elkésett oláhok tüzeltek az út közepén, mint óriási gnómok árnyékai tűnve elő az éjjeli lángnál. Ki tudja, mi dolguk lehetett ott? Majd ismét egészen pusztá, kopár hegyhátak közé emelkedett az út, a hol csak elszórva állt meg egy bokor a gypün; még kalyibának sincs híre sehol, csak egyes bekerített szérüket látni, mikbe az oláh szénáját takarítá be, póznát dugva a boglya közepébe, hogy el ne vigye a szél, vagy fölrakta azokat, egy-egy élőfa tetejébe, mint valami madárfészket. Azután ismét tomboló hegyi patak szelte át az utat, melyen keresztül kellett gázolni; távolabb a patak mély mederbe vágott, a tulsó hegy oldalából vérvörös tűszemek világítottak át, valami távoli hámor fénye, s a gépies zörgés egyhangú kongása verte fel sokáig a csendet, mely később ismét a rohanó patak mélyen hangzó zúgásába vegyült el.

Éjjel után két óra lehetett, mikor útitársaimmal ismét összejöttem; szó volt róla, hogy nem féltém-e? «Nem én egyébtől, mint a farkastól». - «Hiszen oldaladon a revolver», biztatának erre. «De nem attól a farkastól félek én, a ki engem fog meg, hanem a mit én találok fogni». (Ha abból még ki nem találta volna valaki: a mennyire szeretek kiterjeszkedni lovon üléssem phasisaira, hát annak csak megmondom, hogy biz én először ültem életemben lovon, - a Pegazus nem számít.)

-47-

Végre csakugyan elérkeztünk *Mihelenbe*, a hol annak a várva várt fogadónak kellett lenni. Az már mindjárt nem tetszett nekem, hogy ebbe a fogadóba sehonnan nem vezet bejárás: mert akár egy fél öles gátról leugratni az udvarra, akár egy pocsétás híd alatt keresztülgázolni a sáron, egyiránt nagy phantasia kell hozzá, hogy az ember kitalálja, merre menjen. A szürke decidált, ő bizony beugrott a sánczon: épkézláb értünk alá. Következtek a sorba kopogtatások minden ablakon, semmi felelet; nagy sokára megszólaltak egy helyütt: «ki az, mi az?»

- Utazók.
- Lehetetlen az.
- De bizony csak itt vagyunk.
- Ilyen későn.
- Van-e szállás?
- Majd megnézem.
- Van-e abrak?
- Az talán nincs.
- Van-e kenyere?

- Az talán van.
- Van-e istálló?
- Az van, de még nem kész.
- Ereszsen be hát valahová.

-48-

Nagy nehezen végtére kivívtuk, hogy kaptunk egy frissen meszelt szobát, szénát és kenyeret: hű paripáink megosztották velünk szénájukat, hogy legyen min hálnunk, mi pedig megosztottuk velük kenyerünket, hogy legyen abrakjuk. Így fogtunk ki a világon.

Más nap azután a Volkánon, egy olyan kis hegyen, mintha vagy húsz Svábhegy egymás tetejébe volna rakva, keresztül kapaszkodván, szerencsésen megérkeztünk Abrudbányára.

Abrudbányának a piacán állunk. Az egyik templom a katolikusoké, a másik a reformátusoké, rom mind a kettő, a harmadik tornyát most födelezik, ez az unitárius atyafiaké. A város többi része is ilyen, minden három épület közül kettő még rom.

Leverő, szomorú, elcsüggesztő látvány az utazónak Abrudbánya képe, egy nagy nyitva maradt sír az, melyet még nem volt idő behantolni; - hanem; - hanem azután a népe! annak lehet keresni párját. Itt a romba dült falak közt most is lelkes nép lakik, ki hitéhez, nemzetéhez, becsületéhez hű maradt, kiről példát vehetne magának sok nagy gazdag magyar város, melynek boldog népe a maga jólétében szája széléig uszván, ott is hajol, a hol nem görbítik, s nem tudja, hogy mit tesz a közügyekért áldozni? Az abrudbányaiak ezt megtanulták nagyon.

Alig szálltunk le lovainkról, rögtön baráti kéz nyult felénk minden oldalról: attól a perctől fogva a közönség gondviselése alatt álltunk.

Nem laknak itten nagy urak, de olyan emberek, kikben gazdag a szív. A papok, a bányabirtokosok, kamarai hivatalnokok, bányatisztek, ezek képezik a város értelmiségét, kikhez ragaszkodva simul a kézműves-osztály, s kik osztálykülönbség nélkül társalognak egymással. A nagy tűz nagyon összeolvasztotta őket, most már el nem válhatnak többé.

-49-

Úgy rendelkezének velünk szíves házi gazdáink, hogy hétfőn Abrudon maradunk délig, hol a hetivásáron sok hirhedett celebritást fogunk látni, délben megtekintjük Verespatakot, a római régiségeket, és a Csetátyét, kedden felmegyünk Detonátára, ma estére pedig? ma estére elmegyünk a színházba.

Micsoda? Abrudbányán színház? Színház bizony, oh ezekben a leégett erdélyi városokban mindenütt találni színészt és minden háznál hirlapot. Bács társasága volt ott, egy tágas terem volt a színház, zártszékek, páholyok benne: *Peleskei notariust* adták, tele volt a terem nézőkkel, és én nekem soha, de soha életemben, olyan jól nem esett szindarabot látnom, mint ezt a *Peleskei notariust* Abrudbányán, ebben a tengertől elszakasztott kis szigetben. (Sok oláh úr és asszony is volt a közönség közt.)

Színház után egyikénél új barátainknak töltöttük az estét.

Egy pár adomát feljegyeztem amaz elmúlt nehéz napok emlékeiből, a mik nem fáznak olyan nagyon az emlegetés által. Egyik barátunk beszélé, hogy mikor már Abrudbánya égett, ő tizennyolczad magával volt elrejtőzve egy hű oláhnak a padlásán a gabona közé. Egyszer egy fiatal nő is odavetődik közéjük, csecsemő gyermekével: a gyermek sírt, nem lehetett elhallgattatni; a többiek rimánkodtak, hogy csitítsa el, mert mindnyájukat el fogja árulni; végre, hogy a fiút nem lehetett elcsillapítani, fogta egy férfi, elvette az anyjától és az elbeszélő szeme láttára kicsavarta a nyakát, s azzal beledugta a buzába. Mikor aztán másnap a padlást el kellett hagyniok, a szegény anya nem akarta ott hagyni holt gyermekét, kivette a búza-halomból, s ime a gyermek még akkor is élt, - még most is él, ember lett belőle; föl sem vette az első halált.

-50-

Egy menekülő kereskedő nevének eszébe jut, hogy az üveges szekrényben egy csészében ott feledett nagy mennyiségű por-aranyat: hirtelen visszatér érte szobájába, s látja is az üvegen keresztül, hogy ott az arany, de nem találja a szekrény kulcsát. Ilyenformán ott hagyja az aranyat; minthogy nem férhet hozzá. Az az egy nem jutott eszébe, hogy az üveget be is lehetne törni az arany kedvéért.

Van itt egy hires erdőpásztor, maga is valóságos szironyos ruhában járó oláh, oda künn van a háza az erdőben. Ez arról nevezetes, hogy mint magán bányabirtokos apródonkint annyi aranyat gyűjtött össze, egészen becsületes úton, hogy ezt nem is úgy pénzsámra, hanem mázsaszámra szokta becsülni. Van neki másfél mázsa aranya. Tehát azokban a homályos időkben, mikor már kezdett keveredni a világ, a mi erdőpásztorunk elgondolá magában, hogy az ő tősgyökeres oláh eredete aligha lesz ő neki elég tűzkármentesítés az ellen, hogy egy szép éjszaka ismeretlen fejében ki ne lyukaszsza az oldalát egyvalaki, a ki épen alkalmasnak érzi a hátát arra, hogy másfél mázsa aranyat elbirjon rajta vinni. Ő tehát egy este, családostól együtt, minden hosszas bucsúztatás nélkül eltűnt a háztól. Jól is tette, hogy megszökött, mert folyvást lesték éjjel-nappal, hogy mit csinál? S a mint eltűnt hazulról, ráütöttek a házára, s keresték az ott hagyott pénzt. Képzeltető, hogy másfél mázsa arany nem olyan csekélység, hogy azt valaki a tüszőjébe tegye s odább álljon vele; azt tehát otthon kellett neki hagyni, összekerestek ott mindent, felásták padlóját, udvarát, háza környékét, de csak egy szemernyit meg nem találtak abból. Mit csinált vele vajjon, hogy láthatatlanná tegye? Azt tette, hogy apródonkint a királyi aranybeváltó hivatalban minden aranyát beváltotta arany porra, akkor ezt a sok aranyport összekeverte az udvarán levő sárga agyaggal; s azzal ott hagyta szépen. A kutatók rajta jártak, beletapostak,

-51-

keresztül botlottak rajta, még sem tudtak rátalálni.

Sajátságos világ ez itten. Minden ember élete egy regény, tele rémes eseményekkel s Isten csodáival, a mik azokból kiszabadíták: most már hozzá vannak szokva emlékeikhez: most már azt is megszokták, hogy az utcán, piaczon szanaszét találkozzanak azokkal, kik erről meg amarról emlékezetesek előttük s egymásnak köszönnek és azt mondják: «No rok bun», hanem a ki azt először látja, hallja, annak valami végig fut a lelkén. Megjegyzem, hogy egész Abrudbányán nem láttam egy öreg embert vagy öreg asszonyt.

Másnap az abrudbányai hetivásárt tekintők meg. Itt szoktak rendszeren összegyülni az oláh világ celebritásai, Bálint, a kitüntetett esperes, egy patriarchalis mosolygó képű arcz, ki már messziről köszön jó ismerőinek; a jeles Borkesz testvérpár, a kik közül az egyik most is viseli Vasváry pecsétnyomogyűrűjét emlékül, a másik pedig arról nevezetes, hogy a kálvinista templomnak ő szerezte ezt a mostani regényes kinézést; különben előkelő kocsis emberek mind a ketten; az utóbbi vitt bennünket később saját lovain Vidrára (már nem tudom, hogy saját lovai voltak-e?) igen nyájas, tréfás emberek. - Ide jár fel Vidráról Jánk Abrám is, a havasok egykori királya; igen megviselt állapotban: apja mindenéből kitagadta, a legnagyobb szegénységre jutott, úgy jár kel, egyik házról a másikra, s nem tudja, hogy mihez lásson? - Itt látjuk meg a híres Husztékucznét is, ki egy időben csizmaszárral mérte az aranyat, s selyembundában járt, ezüstpatkós csizmában most pedig méri a diót és mogyorót, de nem csizmaszárral, hanem becsületes legalis itczével a piaczon. Minden visszatért a normális állapotba.

Megnéztük az aranybevéltő-hivatalt is. Hétfőn reggel a környékből jön ide mindenféle fajú és osztályú ember, hozza magával egy heti munkájának eredményét. Tisztességes férfiak előcsavargatják a zsebük szögletéből az aranyport, a mit összeszedtek; elegáns delnők hozzák bársonyos táskákban bányáik nyereségét, bocskoros oláhok szedik elő a tüszőből a mogyoróformára összegyűrt kis sárga sarat, s az aranyos szurtos kezéből is odahull a mérlegre a vízből kifogott sárarany; azt fizetik mind arannyal, ezüsttel. Ez az abrudbányai ipar. A hogy más ember gabonát szerez a földből, úgy keresik ők abból elő az aranyat s azt viszik piacra. Ez a hivatal egy év alatt hat mázsa aranyat s harmadfél mázsa ezüstöt vált be, pedig még K.-Fehérvárott is váltanak be egy részt; a beváltott aranyat gömbölyű mintákba öntik s úgy küldik a pénzverdébe. Egy olyan kis ágyúgolyó 10-12 ezer pengőforintot képvisel, hanem így az öregével nem lövöldöznek. Fontja az aranytak így 444 forintba számítódik.

Dél felé Verespatakra mentünk át, hol a bányaigazgató szívességéből az ottani nagyszerű érczúzó tekintők meg; mely, ha emlékezetem nem csal, nagyobb a selmeczbányainál; ez már 1849 óta épült s összeköttetésben áll egy roppant vízvezetővel s egy merész kivitelű vasúttal, mely mintegy százhatvan ölnyire 20 fokú meredeken halad fel, s fél mérföldnyi vonalban a bányába vezet. Ez egész mű egy magyar fiú, Juhó Ferencz mérnök munkája. E kis lovas vasúton haladva, alattunk látjuk a verespataki magán ércztörők egész sorozatát. Itt tömérdek a magán bányamíveltető, annak mind van saját kallója a patak mentében; egyik szebb, a másik rongyosabb, némelyiknek vagy vize nincs, vagy aranya, az nyugszik, a többi nagy gondolkodva hallatja egyenkint kopogó kallóit, a völgy egyik felét századok óta felhordott kőhányások fedik, másik oldalát a kamarai bányákat környező szép bükkerdő takarja.

Az abrudi és verespataki aranybányák kétségtelenül legrégebbek Európában. A rómaiak kezdték még azokat művelni, kiknek nem volt ugyan lőporuk hozzá, de volt rabszolgájuk; az elhagyott aknában most is látni az égetés nyomait; mert ők elébb megtüzesítették a követ, azután eczetet öntöttek rá, úgy porhanyították.

Sok, régen ismert római emléken kívül, minők a muzeumban látható viasztáblák, újabban egy befalazott emberalakot leltek egy ily bányában s mellette egy női hajfonadékot, az emberalak egészen épnek látszott, hanem a legelső érintésre porrá omlott, a hajfonadék azonban most is megvan. Szintén másutt egy viasztáblát leltek, melyből az derült ki, hogy egy római katona megalkudott a másikkal bizonyos összeg pénzben, hogy egy oláh asszonyt megszerez a számára, azonban nem azt a nőt szerezte meg neki, a kit az kívánt, s a megcsalt vevő nem akart fizetni. A proprætor tehát erre hozta azt a ceratica tabellán olvasható ítéletet, hogy a vevő csakugyan tartozik lefizetni a kialkudott díjt. Néhány római régiséget le is rajzoltam, a mik bizonyos Gritta úr kerítésébe és kapuja fölé vannak befalazva (ez is híres nevezetes férfi) mindenféle otromba oroslánok s ábrázatjukban megkopott emberarczok, csupán az egyik sphynx mutat művészfogalmakra; az egyik emléken e betűk olvashatók:

PIA.	HONO.
NIS.	VERZO.
NIS.	K. ANSO.
VIX.	ANN.
	AV.
	RIS.

A többi lekopott. Én bizony nem töröm magamat a találgatásával, úgy sem szeretem a rébuszokat. Azt gyanítom, hogy a megboldogult nagyon szerethette a bort, mert egy roppant nagy kancsó, szőlőfürtökkel ékesítve, van az epitaphiuma fölé faragva. A másik kövön ez az ákum-bákum áll:

MILTAE. PIETATIS	XXXX. DATA
DONA. AEO	SUB. PRIMIS

Ebből annyit értek, hogy jámbor katona volt a megholt. A középső emlék azzal a venyigefonadékkal és két öklelő bakkecskével ilyen felvilágosítást ad:

DNICAI ♠ AVRI
VIATORI
AN. D. ♠ XVI.
ET. KAI. TEREN.
DO. ♠ R. M. P.

Ezeket a szép aranybányákat kicsiny hija, hogy jelenleg *Rothschild* nem bírja. Több év előtt valami pictus masculus neve alatt nagy vásárlásokat tett bennük, az a terve volt, hogy valamennyi bánya alá al-altárnákat (Erbstollen) ásat, a mi által azokat természetesen apródonként mind magáévá tette volna; a gyanura kapott szomszédok azonban addig áskálódtak még ő nálánál is mélyebben, míg egyszer elcsipték egy levelét Déván, a miből kisült, hogy ő a bányatulajdonos s így kibecsülték onnan ismét; minthogy a *Hármas kistükör*-ben nagyon egy vers, a mi így végződik: «Mert nekik a bányák mindenütt tilosok».

-56-

Jelenleg megtörtént az, hogy egy újon nyitott bányát kálvinista pap szentelt föl, tisztelendő Basa István lelkész úr, a mi eddigelé szokatlan esemény. Abban a bányában első hónapban mindjárt akadtak egy huszonöt latos darab aranyra. Most egy nem rég kapott levelemben veszem azt a tudósítást, hogy azóta ismét leltek egyszerre hatvanöt font szabad aranyat; meg is ittak rá a bányászok 200 veder bort (40 akó); szerencse rá!

A kamarai bánya-szádtól a regényes Csetátyeig vezető út csupa tört kövek torlatain visz keresztül, miket ezer év óta halmoztak egymásra, az egész völgy nem mutat semmi zöldet, még a patakok szélein sem terem semmi fű; a föld, mikén a patak átfut, megsárgul, mintha rozsdá fogta volna meg. A helység szélén egy ilyen csorgónál megálltunk, hogy megittassuk egymást; mire ijedten nyargalt oda egy csoport oláh legény, messziről kiabálva ránk, hogy ne igyunk abból a vízből, mert az gálíczköves! Lám: pedig őket még a lelkiismeret sem vádolhatta volna, ha mi mind ott leiszszuk is magunkat a méreggel; – milyen messze esik 48 58-tól.

A halomra hányt köveket még apróbbra porlasztja az idő s ilyenkor a tört por közől kiválnak a ritkaságú kovarczkristályzatok; mintha két nyolczszegű gula volna egymáshoz ragasztva; a hegykristály és amethyst is úgy hever itt, mint a szemét: győzné valaki felszedni. A nyugati hegy oldalában van a hírhedett Csetátye; nem az a Csetátye Boli, a mit hazai remekírónk Jósika Miklós leírt; az a Hátszegvidéken fekszik, hanem a rómaiak által kivájt bányáüreg.

-57-

Egy közeliismerésben állott regényírónak, ki, fájdalom, hogy több év óta megfosztá irodalmunkat attól a ragyogó tehetségtől, a mit benne a költészet műzsája irodalmunknak adott, néhány héttel elébb járván itten, azt mondá, hogy nem merne e nagyszerű tünemény leírásához fogni.

Valóban engem is ez a lenyomó hatás lepelt meg, a mint a Csetátye szűk folyosóján át annak belsejébe léptem. Csak az érzést tudom leírni, a mi akkor megatott, nem a látványt. – Egy nagy óriási beomlott sír az, melynek fenekén úgy ténfereg az apró emberfajta, egyik kőmorzsáról a másikra kapaszkodva bajjal, mint a féreg.

És ez a visszhangos terem, toronymagas falaival, e szédületes sziklapárkányok, e szakgatott falak, vakmerő folyosóikkal, mikből óriási kapuk vezetnek mélyebb üregekbe; a mik még egyszer oly messze kanyarognak a hegy gyomrába alá, mint a mennyi a beomlott falak magassága a bejárat színéig, mind ez nem természet munkája, hanem emberi kezeké. Ezt az egész hegyüreget a római hódítók ásták a legyőzött oláh nép fiaival; minden szikla, a mi itt szédelegve függ fejkünk felett, annak a keserű nyomásnak az emlékjele; minden üreg, mely felénk sötétül, egy örökké nyitott száj, mely azon kínos századokról beszél, mikben Róma a dák nép szívére ilyen nehéz köveket rakott; el lehet mondani, hogy a Csetátye ürege egy olyan sír, melybe a proprætorok katonái millióit temették el a dák népnek, a melybe eltemették annak szellemét, öntudatát, múltja emlékeit, és a szegény oláh nép mégis románnak nevezi magát, mint a ki a halálát nevezi születésének. Pedig e visszaborzadó természet még csak mohával sem takarta be az égetett sziklákat, mikén még most is látszanak a fáradalmas vésű és kalapács nyomai.

-58-

Másnap szép derült idővel, szép kedves társaságban megindulánk a világhírű Detonáta felé! Lóháton mintegy harmadfél óra járás az Abrudbányához; különben csak ökörszekéren lehet oda jutni, azért hölgyek is lovagolva szokták tenni az utat.

Bucsumnál (hajdan Tókefalva) térünk félre az országútról, s itt ismét patakok mentében kallósmalmok között visz a regényes ösvény, miket égerfa-csoportozatok kísérik hosszában, mik a késő ősz daczára is mind sötétzöldek voltak még, pedig a körülfekvő erdők már tarka színt váltottak mindenfelé!

Bucsumot a jó Cserey Mihály mint kedves otthonát emlegeti még: az erdélyi fejedelmek jó kálvinista székelyekkel telepítették azt meg, kik edénycsinálásra oktatták a vidéket; biz azok mind oláhok most már. Most is szép korszókat kerekítenek, most is olyan szép szálas legények, deli menyecskék, hanem ők is beolvadtak a körülfogó népfajba; a skerisorai hajdani ref.

templomban most is ott van még a kakas, mely mint tudjuk, kálvinista madár, mikor rézből van. Különbösen az itteniek most is nemes embereknek tartják magukat, szeretnek neveik után ypsilont ragasztani, s egy idő óta kezdenek visszamagyarosodni; mit a híres Makkabéy családnál tapasztaltam, mely a legelőkelőbb s egyúttal legszálásabb tagokkal dicsekszik a környékben.

-59-

Bucsumon túl egy meredek fekete palaszirt alatt visz el az út, mely alól kis forrás csergedez ki, azt Kálmán-kövének hívják, az oláhok Tyiatrul Kálmánujnak; jobbra innen egy meredek sziklatetőn látszik valami hegylap, melyen most is elszórt roppant fegyverdarabokat s szokatlanul nagy patkókat lelnek szántás közben, minőket a bucsumi lelkésznél láthatni. Azt hihetné róluk az ember, hogy valaha a lovak is nagyobbak lehettek, mint most, vagy pedig, hogy a patkókat hajdan a mammuthok és megatherinok talpaira szokták verni.

A mint egy gyönyörű fenyőerdő tisztására kiérünk, egyszerre elénk tűnik a Detonáta. Nem lassankint szokunk a látásához, nem látjuk messziről közeledni hozzánk, csak akkor vesszük észre, a midőn tornáczában állunk és végig bámulunk rajta, és nem találunk szavakat kifejezni azt, a mit érzünk.

Az ember lelke elvész e látvány előtt! El tudnék ott reggeltől estig ülni, és bámulni magam elé és nem gondolkozni semmit, ott járna a lelkem minden egyes kövön, e roppant világoskék oszlopsoron végig; miknek egyik oldalát a nap aranyszínre festi, az egymás fölé hajló bazalt kőbálványok csarnokain, miket rétegenként tördel alább-alább a vihar és az idő.

Olyan fenségesen emelkedik a természetalkotta remekmű egyenesen ki a földből, mint egy óriási templom homlokzata, ezernyi ezer karcsu oszlopával, mikből ha egy sor letört, mögötte látszik a másik; alant száz ölnyi távolban elomolva hevernek a legrégebb romok, most már páfránytól benőve, mohával takarva, mik egykor e tündérepület előfalát képezték.

-60-

Valami néma báj ömlik el e képen, napsugárnál, szellőtlen derült égnél; de mikor ellátogatnak a viharok hozzá, mert hisz nevét is a vihartól kapta, mikor az éjszakai zivatar fekete eget fest körülé s a lángoló villám megvilágítja e csodás falat, mintha egy óriási orgona állna tűzben, lángban, melynek rettentő hangcsövei visszazengik az ég dördülését; egy-egy lesujtott sziklaszál hull alá a völgybe zengő csattanással, letörve a mennykőütéstől, utána olyan soká reszket a föld!... olyankor nagyszerű a Detonáta képe.

Az egész bazalt-sziklahegy csaknem egyenlő vastagságú hatszegletű oszlopokból van alkotva, mik a nyugati oldalon ívformára vannak hajolva, mintha boltozatot képeztek volna valaha; a keleti oldalon szédületes lépcsők vezetnek fel az oszlopocsarnok párkányára, honnan főséges kilátás nyílik a havasok völgyeibe s a közel Detonáta Flocosára. Még most is, egy hónappal utóbb, sokszor álmodom erről a képről.

E nap további élményeiről csak annyit szólhatok, hogy rám nézve felejthetetlen marad annak emléke, s hogy meg vagyok felőle győződve, miszerint a mi nyilatkozataival a szeretetnek szíves barátaink ott elhalmoztak, annak nagy része nem az én igénytelen fejemet, hanem az én uramat, a magyar nemzetet illette, kinek hű szolgája lehetni egyedüli öntudat érdemem; erről pedig minek sokat beszélünk?

-61-

A napot vígan töltöttük, én azt a rossz képet rajzoltam hevenyében, a mihez bizony nagy phantasia kell, hogy valaki elragadtassék általa: délután a híres Makkabéy családfőnök is feljött hozzánk: több, hat és fél láb magasságú óriás ifjúval és leánnyal, köztük az elébb említett gazdag erdőpásztor leánya is; a fiatalság tánczolt csárdást, oláh tánczot, a komolyabb oláh urak nemzeti bálmost készítenék sajátkezüleg számunkra, s estefelé a legjobban illusztrált kedélyvel poroszkáltunk vissza ismét Abrudbányára.

Abrudbányai lelkes barátaink másnap Vidráig elkisértek bennünket. Topánfalváig szekéren mentünk, ott meg kelle állapodnunk, hogy az utánunk jövő vezetőket bevárjuk.

Ez tehát az oláh vidék hirhedett középpontja, a hol oláh intelligentia és birtokosság lakik. A míg szekereinknél ácsorogtunk, lejő hozzánk egy oláh nemes úr, s szíves unszolással kényszerít bennünket házába betérni. Tágas szalonjába lépve, a legelső, a mi meglep bennünket - a harmincznégy magyar író arczképe. Az oláh úr ott igen szívesen megvendégtelt bennünket, s mi valóban nem bántuk meg, hogy Topánfalván időztünk.

Innen ezután haladéktalanul siettünk a regényes vidrai vízeséshez.

Vidráról tudnunk kell annyit, hogy az olyan falu, a mibe délután két órakor megérkezve, négyig mindig befelé mentünk, másnap reggel hetedfélkor kiindultunk belőle, tizenegyig mindig kifelé mentünk, és csak akkor értük el a végét. Egy-egy házcsoport, mérföldnyi távolságban van a másiktól, s azt rendszeren egy atyafiság lakja; két külön temploma van a falunak, mert ha egybe kellene minden lakosnak járni, a szélsők szombaton indulhatnának el a vasárnapi prédikációra s hétfőn érnének róla haza.

-62-

Itt egy patak mellett láttuk üldögélni Janku Ábrahámot. Valami csárda volt ott, az előtt ült; faközöld kalapja szemére lehúzva, zilált haja barnult arczát segített még szomorúbbá tenni. Ott ült, senkire sem ügyelve. Valaki kérdezte tőle, hogy nem jön-e fel sógorához a vízesés mellé. Nem fogadta el a kérdést. Nem akar ő most senkivel beszélni: ő vele sem törődik senki. A mióta ő szegény emberré lett és kopottan jár, azóta nem nagyon becsülik. Ha valami jót lehet még felőle hallani, az a megmenekült magyaroktól jön, kik többen emlékeznek rá, hogy őket nagy veszélyből szabadította meg, amikor saját sorsosai többször rá is lőttek. A szivekbe látó Isten ítél és kegyelmez; ember ne szóljon ehhez. Mi hagyjuk bezöldülni szépen a szomorú évek sírját; s felejtjük el a

tényeket, de tartjuk meg belőlük a tanulságot.

Nem fogok politizálni, de a mit láttam, a miről meggyőződtem, azt elmondanom emberbaráti kötelesség.

Az oláh nép közszellemében nem ellensége semmiféle szomszédjának, legkevésbé a magyarnak; az oláh köznép engedelmes, munkás, kevéssel megelégedő, könnyen barátkozó; a mi rossz, a mi félelmes benne: az a közműveltség elhanyagolása. Statisztikai adatokkal fogok bizonyítani. Zarándmegyének ezelőtt tíz évvel megjelent statisztikájában, a mit maga Zarándmegye egykori főispánja dolgozott ki, ilyen hivatalos adatok olvashatók: «néhány elemi tanodán kívül nagyobb tanoda e megyében nincs, azok közül is csak hat áll több év óta. Nagy-Halmágyon egy magyar és egy oláh, Kőrös-Bányán egy katolikus és egy református, mindkettő magyar, végre Bojczán egy kamarai tanoda, melyben az ottani bányászok és más lakosok kedvéért németül tanítanak. Tehát még a hat iskola közül is csak egy az oláh; és a mellett van ennek a megyének ötvenegyezer román ajkú lakosa! Ennyi népre jut az összeírás szerint 17 (!) iskolamester (ennek csak fele oláh), hanem van azután százöt korcsmáros. Tanult 1846-ban a téli fél évben hat tanoda padjain összesen 305 fiú és leány, s találtatott az összeíráskor írni, olvasni tudó ember 1540 magyar és német ajkú lakosság közt 559; és 51,323 oláh ajkú között 503 (!)» A ki ebből sem érti, hogy mi baj? annak nem tudom, hol kezdjem a magyarázást. Százezer abécze és katechismus kell ennek a népnek, meg egy pár száz becsületes iskolamester, nem pedig politikai vezércikknek és pártszónokok, és akkor lesz belőle derék, becsületes, életrevaló nép, mely minden szomszédjával barátságos egyetértésben fog megférni.

A vidrai határban találtuk azt a nevezetes csigadombot, mely egészen özönvízkori csigák kővé vált torlatából támadt. A halom körülbelül akkora, mint a Sashegy Budán. Szerteszéjjel a leggyönyörűbb példányait találtuk a különváltan heverő ősvilági csigáknak, egy-két fontos példányokban. Az oláhok egész sziklahasábokat vágnak ki a hegyből, házaik oszlopzatául, és határköveknek, s mikor az ilyen tömör sziklákat simára faragják, az egymást érő mindenféle alakú és tekervényű csigák: a réteges stromaporák, a kacsaringós buccinum arkulatumok, pleurotomariák, exogirák stb. úgy tűnnek rajtuk elő, mint valami gyönyörűen kirakott mozaik.

Tovább haladva, találjuk Vidra második természeti nevezetességét: a ritka szép vízesést. Az Aranyosba ömlő hegyi patak, a mint a hegyekről alá jön, egy szép árnyékos völgy felett egyszerre tizenöt ölnyi magasból omlik alá, mire leér, már nem víz, hanem porrá tört pára, melyben a nap örök szivárványt képez (tudniillik a míg rásüt). Fenn a magasban és alant sötétzöld fenyők közül nyílik ki a vízomlás képe, melynél szebb látványt tájfestő nem kívánhat magának.

E patak vizének az a sajátsága is van, hogy minden behullott tárgyat rövid idő alatt kővé változtat; láttam friss fagalyakat, miket a szél nem rég hajíthatott bele, az ágak és levelek, a meddig a vízbe értek, már szép fehér mészkővé voltak válva, a többi megmaradt növényi alkatrésznek. Persze, hogy nem ittunk ebből a vízből, nehogy a jó tepertős pogácsát is kővé találja bennünk változtatni.

E vízesés fölött van egy szűk odu, melyből távolról is hallható zúgás tör elő, ha pedig jó mélyen bele megy az ember, olyan őrlést, harsogást hall benne, mintha az ó-budai hajógyár minden gépe ide jött volna vendégszerpelni. Ezt a barlangot legelőbb tisztelt barátunk Török Gábor fedezte fel: az itt lakók maguk sem tudnak felőle semmit.

A vízomlás szikláját darázkőnek hívják: a számtalan apró lyuk rajta eléggé indokolja a hasonlatot.

E regényes vízomlás tövében áll Janku nagybátyjának háza; nemes Pópe János családi telepe, a hol éjszakára elmaradtunk.

Leírom annak külsejét-belsejét, mely nagyon különbözik a másutt látott ronda oláh lakóktól.

Az itteni épületek mind emeletre vannak készítve: a földszín képezi a pinczét, s ez rendszeren kőből van építve; az emelet fából van s az szolgál lakásul; ha pincze nincs alatta, akkor csak kőoszlopokon áll, úgy hogy keresztül lehet látni e ház alatt. - A házak oldalai kívül-belül oly simára vannak gyalulva, eresztékeik oly finomul egymásba róva, mintha a legszebb asztalosmunka volna az egész; semmi sártapasztás, semmi mohhaltömés nem segít az épületet szélmentessé tenni: olyan az, mint egy csinos katulya, magas zsindelyes födelével, sok oszlopú tornácaival, rácsos lépcsőzetével s szép tarkára körülfestett ablakaival.

Ilyenszerű ház áll ott öt-hat egy csoportban. A három kitünőbb a családfők lakása, mert az öreg Onucz (János) valahány gyermekét kiházasítja, mindeniknek házat épít a magáé mellé, s ott élnek együtt, és mégis különválva; az apróbb házak a cselédség és a házi állatok tanyái, raktárak stb.

Belseje is sajátságos ez oláh birtokos nemes lakának. Legkitünőbb sajátsága a feltűnő tisztaság. Kemény fapadozata tündöklő simára csiszolva, akár egy nagyvárosi úri lakban, oldalain czifrára faragott rácsozatú polcz fut körül, divatos és ódon tányérok, tálakkal, néhol egy sor czinedénynyel megrakva; a hány tányér, annyi fényes czinkanál mellette; közönkint egy-egy cifra, széles piros eszközökkel kivarrt oláh törülköző, a háziasszony saját fonása, szövése, a mik olyanná tüntetik fel a lak belsejét, mint egy zászlókkal fölékesített sátor. A szögletben áll egy fehér fából mesterségesen faragott hosszú szekrény, oly alakú, mint az álló fal órák, az a család archivuma.

A szoba mellett van a konyha; annak a kandallója a tűzhely, míg mázos cserép oldala a szobát

tartja melegen. Hogy ez a melegség itt mennyire elkel? azt meg lehet itélni abból, hogy erre a házra október elejétől kezdve karácsonyig a nap soha sem süt; minthogy előtte fekvő hegyek ormain felül nem emelkedik.

Vidrán túl elhagy bennünket a járt út, lovas kalauz vezetése mellett indulunk neki a Bihar hegyének, mely Erdélyt Magyarországtól elválasztja.

A Bihar már a havasok rangjában áll, völgyeit a patakok mentében haragos-zöld égerfaligetek lepik; oldalain óriási bükkerdőkkel van fedve, egy helyen mérföldnyi szélességben le van égve az erdő. E szomorú tájon két óra hosszat lovagoltunk végig, mindig lejtőnek fel, később a bükköt felváltja a fenyő, míg feljebb az is mindig gyérül; utóbb helyt ad a törpe gyalogfenyőnek, az is annál jobban a földre fekszik, mentől jobban emelkedik a hegy; sűrű áfonyabokrok, másodsor viruló tavaszi violák hízkelnek a késő ősznek; azután elmarad a boróka is és az áfonyabokrok és a violák; egy kietlen, kopár, kiszáradt mezős hegyoldal vezet bennünket tova, roppant kövekkel beszórvva, végre az utolsó fűszál is elpártol a szomorú vidéktől s nincs más körülünk, mint a kietlen, vigasztalan köves hegy gerincze.

E rideg hegyormon kell másfél óra hosszat végig haladni léptetve, jobbról, balról szédítő mélységek között, miknek egykedvű borókacsalitas oldalait medvék lakják. Távol innen minden emberi hang, távol minden madárének; nesztelen, hangtalan a vidék, alant, a mély erdők felett látni csak a kóválygó sast, az sem emelkedik ide; a hol nem talál semmi élő.

E kopár, látogatlan bércz tetején van egy roppant nagy szikla, a mit körül kell kerülni a hegy gerinczén végig haladónak; rovátkos oldalait még csak moha sem zöldíti, nem tudom honnan csordogál egy kis üde forrás, környéke most is ellepve nefelejtessel; ez a roppant szikla, ez a nefelejtés az a hely, a hol egy ifjú magyar költő fekszik eltemetve; olyan messze minden élő lénytől: neve Vasváry Pál. Itt kereste a hírt, itt folyt ki vére; itt temették el.

Innen déltől kezdve késő estig tart a völgybe alászállás, meredek, görgeteg sziklával szórt mély úton keresztül, melynek Rézbányánál szakad vége. Itt már tanácsosabb a ló előtt járni, mint rajta ülni, mert e mulatság határos a nyaktöréssel.

Rézbányán hálva, korán reggel megindultunk Dézna felé, a mi körútunk kiinduló pontját képezé.

Útközben félretértünk a nevezetes «Dagadó forrás» megtekintése végett. Szohodolon innen van egy rejtett kis völgy, hol egy szikla tövében van az a barlang, melyből minden fél órában előjön a forrás, azután ismét fél órára visszavonul, a meder száraz marad.

Mi ezúttal különös kedvenczei voltunk a sorsnak. Alig érkeztünk meg a sziklanyiláshoz, midőn rögtön hallhatók azt a rejtélyes korgást, bőfögést, mely az emelkedő víz jöttét megelőzi, s nem sokára kibugyant a sziklából a hullám, annyira megtöltve a sziklamedenczét, hogy állóhelyeinket kénytelenek voltunk elhagyni. Mintegy öt perczig folyvást dagadt a víz, azután elkezdett lohadni, a másik öt percz múlva egészen szárazon állt a sziklameder.

Huszonkét percz múlva ismétlődött e titokteljes tünemény, melyet másodszori megjelenésekor már annyira megszokott látványnak vettünk, hogy letelepedtünk melléje szallónát pirítani; arra számítva, hogy majd, ha mezei ebédünket végeztük, akkor a harmadik töltésből jót iszunk rája. A hagyomány azonban azt tartja, hogy a rejtélyes forrás délben épen nem jön elő, s mi kénytelenek voltunk ezt saját tapasztalásunkkal megerősíteni; másfél óráig vártunk ott, de a patak semmi kérésre, könyörgésre nem jelent meg a kedvünkért azalatt. Mi oka van neki így tartani a déli pihenést, azt biz én épen úgy meg nem tudom fejteni, mint azt, hogy miért jön elő máskor?

Az oláh nép nagy tiszteletben tartja a forrást, azt hiszi, hogy nagy betegséget meggyógyít, ha valaki abban megfürdik, a körüllevő fákra és kövekre felaggatott rongyok tanúsítják, hogy e hit sokakat boldogított, kik azt gondolták, hogyha ingeiket itten hagyják, a betegség is itten marad velük. A sok szakadozott rongy egyébiránt nem igen szaporítja a táj költői kinézését.

Még egy természeti nevezetességgel találkoztam Rézbányától Déznaig tartó útunkban; ezek a szohodoli hegytetőket ellepő mély döbrök, mik néhol tíz-tizenhat ölnyi mélyen folyvást csúcsosan haladnak alá, széleiknek kerülete 100-tól 600 lépés, a nagyobbaké még több is, mik aztán egész völgyeket képeznek már. Némelyik úgy hasonlít valami fűvel benőtt vulkán kráteréhez. E sajátságos döbrök természetéről még előbb bővebb adatokat fogok szerezni, azután majd rendesen megismertetem őket, mert december 20-ika óta, instállok alá, rám van parancsolva, hogy ezentúl mindenféle tudatlan dolgokat nem szabad össze-vissza írnom.

Még csak röviden referálok egy pár útközben látott és hallott dologról.

Láttam a déznai vashámort, melynek nyers vasáról azt véleményezték a londoni világtárlaton, hogy jobb a svéd vasnál, s lerajzoltam Dézna ősi várát, kerti palotájával, melyben épen most fedeztek fel egy üreget, mely valami titkos földalatti rejtekhely bejárata lehet.

Nem messze innen a Tyiatra Lupulujon, a mint a mészköveket hasogatták, azok közt meszesült faleveleket találtak.

Útközbe esett a szohodoli barlang is, melynek megnyilását tisztelt barátom, Török Gábor úr, évről-évre szemlélte. Egy erős hegyi patak a mészsziklák közt megrekedve, ezelőtt mintegy harmincz évvel még csak egyes hasadékokon szűrődött át a sziklák alá; az évenkinti megújuló záporok azonban mindig nagyobbra segítették törni a rést; most már egy tág kapú áll a rohanó patak előtt, melybe az nagy harsogva omlik alá, hogy a hegy tulsó oldalán ismét új név alatt

előjőjön. Lám a patakok is temetkeznek és föltámadnak újra.

Azután curiosumképen megemlíthetem, hogy a szlingyiai országút mellett áll egy malom, melynek karzatára rácsozat helyett e szó betűi vannak vágva: «Honszeretettel». Most azonban nincs vize a szegény malomnak s nem örülhet sem honszeretettel, sem a nélkül.

ÚTI LEVELEK.

-71-

I. KOLOZSVÁROTT.

Kolozsvár, május 9. 1853.

Itt vagyok végre az annyiszor megálmodott, annyiszor megszeretett Erdély fővárosában, a hol úgy érzem magamat, mintha régi ismerősök, régi rokonok közé érkeztem volna, kiknek arczeit is látni véltem valaha, talán képzeletemben? talán a történet könyveit olvasva? a midőn a hajdankor hőseinek, nagyjainak, bölcseinek tetteiben elmerülve, azoknak alakjai végig huzódtak lelkemben, és most, midőn Erdély földén állok, megelevülten állnak szemeim előtt.

Mert nem a holt emlékek legdrágább nevezetességei Erdélynek, hanem azon élő ivadék, mely nemzeti és faji sajátosságát Árpád és Attila óta vegyítetlenül megtartotta, melyet sem gazdagság és műveltség, sem szerénység és elhagyottság nemes, tiszta ősi jelleméből ki nem vetköztetett, mely a hány lépéssel haladt a jövőbe, annyi lépéssel nem hagyta hátra múltját, hanem magával vitte annak emlékeit, arcza vonásain, szívében, szavában.

-72-

Még most is feltalálhatni Erdélyben mindazon alakokat, kiknek képeit az emlékkönyvirók oly élénk színekkel festik: a kérkedés nélküli büszke főnemest, a hallgató, érdemeire büszke bátor lelket, a minden szépet, nagyot és nemest tárt kebelével fogadó női jellemeket, a szív és ész sajátosságairól rendkívülivé lett tüneményeket, az alapos józan értelmű, magas készütségű tudóst és azt a szorgalmas, becsületes népet, mely most is oly szerelmes határaiba, miként hajdan, mely megél szorgalmával, kitartásával egy akkora darab földön, mekkorát Magyarországon a dülő utak elfoglalnak, s nem cserélné fel azt tízannyival ősi hegyein túl.

Délutánra érkezve, estve a színházat látogattam meg. A kolozsvári színház a pesti után legnagyobb tere a magyar színművészetnek, ötvenkét páholya van s egész elrendezése jó izlést és kitűnő csint tanusít.

Különösen meglepő volt rám nézve az ellentét, hogy míg Pesten a drámai közönséget a karzaton szöktük keresni, itt a páholyokban találjuk azt. A művészet van-e ott degradálva, vagy az intelligencia?

Képzelem, mennyivel jobb szeretnék, ha színházak ismertetése helyett Erdély pompás panorámáit írnám le előtted, de csak légy türelemmel, a Királyhágót éjjel haladtuk keresztül, azt tehát most nem láttam, Erdély regényes részei ezután következnek.

II.

TORDA, ENYED, GY.-FEHÉRVÁR.

-73-

Benczencz, május 16. 1853.

Sokat írhatnék azon szívességről, melylyel erdélyi hazánkfiak által elhalmoztatám; de attól tartok, hogy ez által oly színben tűnnék fel, mintha az irántam tanusított megelőző szívességet s őszinte barátságot ilyen olcsó pénzzel akarnám visszafizetni; elég itt annyit mondani, hogy bár merre jártam, mindenütt az édes ősmagyar kedély mosolygott elém; a kivel csak találkozám, az mind rokon, szívben és érzelemben.

Volt szerencsém Erdély értelmi és nemesi tekintélyeivel megismerkedni, s nagy kedvet éreznék magamban elmondani, miszerint Erdélyben a felsőbb aristokratia körében nem érzi magát a nemzeti szellem jövevénynek, sőt épen ott talál legmelegebb otthonára, - ha meg nem volnék győződve a felől, hogy ez magyarhoni főurainknál sem leend másképen, s rövid időn azon kellemes helyzetbe jutandunk, hogy mikor egy főnemest nemzeti buzgalmaért magasztalunk, ez nem fog tíz másnak szemrehányásképp hangzani.

-74-

Azon pár nap alatt, melyet Kolozsvárott töltheték, bárha azokat mind, kihez szívem vonzott, nem láthatám is, elég alkalmam volt meggyőződhetni felőle, hogy azon előszeretettel, melylyel a magyarhoni költészet Erdély földé és népe iránt viseltetik, alapos okai vannak.

Innen Benczenczre kelle indulnom, hol gr. Lázár Kálmán várt reám. Odáig útítársul Kővári László barátom volt szives hozzám csatlakozni, ki Erdély földének minden foltját ismeri, a legtávolabb idők történeti hagyományival.

Kolozsvárt elhagyva, Feleken vitt keresztül az út, melynek hegyein teremnek azok az óriási kőgombócok, miknek keletkeztéről nincsenek tisztában tudósaink.

Dél tájon érkezünk el Tordára, hol útitársam testvérével a beomlott sóaknákat és sótavakat szemlélők meg; a tavakban semmi élő állat, semmi növény nem terem, csupán meleg nyarakban jelen meg felszínén valami hosszúkás pánczélbogár, s egy neme a fekete gyíknak, melyet a hő napsugár a sós iszaphóból költ ki, s akkor láthatni valami veres, levéltelen, kemény növényt is a parton, mely kék virágokat nyit.

Torda épületei alatt egy más rég eltemetett város sírja fekszik; minden pinczeásás alkalmával régi emlékek jönnek napvilágra. Legközelebb a polgármester kertjébeni ásatásakor gyönyörű Bacchus-főket, női szobortöredékeket és kisdud oszlopdarabokat legtisztább carniolból fedezett fel. A Bacchus-fők egyike fehér márvány, a másik alabástrom. A művészi kidolgozás remek vésőre mutat, mindkettő egészen ép, még a főt átszorító szőlőfonadék legfinomabb levelei sincsenek megsértve. Bár ne hányódnának el, mint annyi nagybecsű műemléke Erdélynek!

-75-

Tordán túl terjed a Keresztes-mező. Itt harcolta Decebal utolsó csatáját Traján ellen; a szántóvas mindenütt régi kardokat, sisakokat vet föl. Itt ölette meg Básta Mihály vajdát. Fenn a jobbról látszó hegytetőn van még valami sánczolat, mely az utolsó dák király várából megmaradt.

Távolabb a regényes Torda-hasadék képe tűnik elénk. Egy harmincz ölnyi széles nyílás, melynek oldalai csaknem egymásba illenek, s melyről azt tartja a monda, hogy az Szent László csodájára támadt, midőn ellenei üldözik, Isten szétnyitá a hegyet, a ló patkója nyolcz szegével együtt most is lenyomva látszik a sziklában; odább Kolozsvár felé egy tér fedve van gömbölyű pénzalakú csigaköveletekkel, mikről az a rege, hogy midőn Szent László a kunokat üldözi, azok pénzt szórtak a magyarok elé, hogy őket fentartsák; e pénzek váltak Szent László kértére kővé, s maig is Szent László pénzének hivatnak...

Most hunyd be szemeidet, édes rokonom: Enyed képe áll előtted!

Nagy-Enyed hajdan gazdag, virágzó város volt, birt tizenkétezer lakossal, és azok mind igen boldog emberek voltak. Itt állt a reformáltak legvirágzóbb collegiuma Erdélyben, mely híres volt páratlan könyvtára és régiséggyűjteményéről, de leghíresebb azon nagy szellemekről, kik benne nyerték tudományos műveltségüket; itt volt a megye székhelye és székhelye az értelmiségnek; itt talált legelső bölcsőjére minden szép és nemes eszme.

-76-

Most - mindezek helyén áll egy csontvázgyűjtemény leégett házakból és minden háznak története egy-egy borzalmas regény, melyet hallani és elmondani irtózat.

A képzelet megtagadja a színeket e rajztól, és lelkem fél visszagondolni reá. A házak kilencz tized része romban hever, s legalább felének nincs tulajdonosa, a ki visszajőjön azt megnépesíteni; a kik haza tértek, sokan befödetlen házaikban laknak, elhelyezkedve a romok között, vagy meghúzzák magukat épen maradt pinczéikben; itt-amott látni csak egy újból felépült lakot. A collegium tetője megmaradt, mert a romboló elem nem bírta vele; a pompás könyvtárak, a gazdag régiséggyűjtemény hová lett? felelnek rá a kapu alatti kormos falak. A megyeház ablakain ember magasságnyi dudva zöldül elő, az udvarok szépen benőve fűvel; a templomok orgona nélkül, az oltárok díszképeiktől megfosztva...

Leverten tértem vissza szállásomra, a látott kép álomlátásnak is iszonyú volna, bár merre vetém szememet, ugyanazon nyomor, új meg új alakban; - a midőn egyszerre jókedvű üdvözlés ver föl mélázásaimból, s feltekintve egy régi ismerős színészt pillantok meg. Mit keressz te itt éneklő madár a szomorú vidéken? Bács társasága jött ide az ünnepekre néhány előadást rendezni, s mint mondák, igen válogatott színházaik voltak; nagy áldás az égtől, hogy az emberek feledni tudnak, s hogy a sírokon is szabad virágnak nőni. Egyébiránt az itt lakók azt állítják, hogy Enyed már nagyon sokat épült.

-77-

Nem birtam itt maradni éjszakára, mennem kellett akárhová, hogy itt ne legyenek, a midőn az udvarias véletlen b. Kemény Istvánnal összehoz; vele együtt éjszakára közellevő csombordi jószágára rándulék át.

Ez is a pusztulás színhelye volt, valamint az egész környék. Az erdélyi földbirtokosok legnagyobb része most azon helyzetben van, miben egy amerikai telepítvényes: az első sátorkaróból az utolsó járomszegig mindent újból kellett előteremtenie.

Másnap tovább haladánk. Tövisen megtekintettük Hunyadi János templomát, melyet a keresztesmezei diadal emlékére emeltetett. Gót izlésű ódon épület, - a homlokzatára vésett czímer és felirat bizonyítja építője nevét, ki a győzelemadta zsákmányt Isten tiszteletére fordítá. Nem messze innen terül az említett diadal mezeje, most hullámzó kalászszal benőve, hátul a Maros kanyarodása zárja el a tét, ide veszett Mezetbégtől vert hadának maradványa; úgy elhallgatom a zöld kalászkok susogását, a kék habok mormogását: mit suttoznak, mit mormognak a rég elmúlt idők felől?

Tovább mind oláh falvak mellett vitt el az út. Szép helyek, költői egyszerűség: négy karó leütve a földbe, az befonva sövénynyel, megtapasztva sárral, arra felrakva nagy boglyaalakú szalmatető, melyen egy lyuk van hagyva, a hol a konyha füstje kijőjön: úgy néznek elő e kedves házak, mintha con amore szivaroznának; utczáknak híre sincs, kiki oda épít, a hova könnyebben leverheti karóit, a házak egymásnak háttal és oldalt fordulva; mindenütt idylli szenny és idealis restség.

-78-

Dél tájon érkezünk Fehérvárba. A piaczon van egymás mellett két fogadó: egyik a *Nap*, másik Kovács Péterné asszonyomé, kit közönségesen csak Sánta Péternének neveznek, de így ne próbálja őt valaki szemtől szembe hívni, mert meg nem marad előtte. Mint mondják, igen jó

magyaros ételeket főz, de csak akkor ad belőle, ha tekintetes asszonynak szólítod s kedvében tudsz járni. Ezuttal nem lehetett szerencsém kísérletet tenni vele, mert a *Nap*-hoz szálltunk.

Délután meglátogatók a várat, melynek díszes portaléja III. Károly király alatt épült, a mellékbástyákba egy művészi faragványú szobortöredék s több római emlékmaradvány van befalazva.

Ezúttal időm kiszabott rövidege miatt csupán a templomot volt alkalmam megtekinthetni, mely belül sokkal nagyobbzerű alakot mutat, mint kívül. A padlatba fejedelmek és püspökök síremlékei vannak lerakva, mikről az írás a rajtajárás miatt jobbadán lekopott; de még mindig áll négy nevezetes historiai emlék benne. Egyik Hunyadi János koporsója, másik fiáé Lászlóé, harmadik Izabella királyné, negyedik János Zsigmond ravatala. A két első gránit, a két utóbbi szürke márvány. Hunyadi János kezében kard volt, melyet egy rabló rácz elorzott s Orsi Péter győri kapitánynak vitt ajándékba, de Orsi levágatta a szentségtörő kezét, s a kardot a Dunába vetteté, hogy szentetlen kezekre ne jusson többé. László egy oroszlánon áll egyik lábával, mindkettő egyszerű magyar öltönyt visel. A más két koporsó pompás, nagy gonddal készült mű, mind a felül fekvő alakok, miknek arcjai ugyan le vannak zúzva, mind az oldal hautreliefek a XV. század legmesteribb felfogásával vannak tartva. Nemzeti múzeumunkban ily becses kincsek nem léteznek. A bennök tartalmazott hamvakat a régiebb harczos idők alatt kiszórták.

-79-

III. KELEMENTELKE.

-80-

Benczenczen Lázár Kálmán barátomnál valék szállva, s az ő és szellemdús szép nejének társaságában tölték egy napot. E falu alatt van a Kenyérmező, most igazán Kenyérmező, mert a legszebb kalász hullámszik rajta, de hajdan csontok mezeje. E helyt verte tönkre Kinizsi a török tábornok, s az országos diadal emlékére oszlopszatos ív emeltetett a síkon; a falu alatt áll egy magas halom; e halom a csatában elhullott ellenség csontjaiból támadt, melyre később kápolnaszerű épületet raktak, annak belső oldalait pedig tele írta vad versekkel valami szelid poéta. Az oláhok levakarták e verseket; ez volt a legártatlanabb pusztítás, melyet elkövettek.

Másnap Kálmánnak és kedves nejének társaságában útra kelénk a Székelyföld felé. Útitársul egy kis hat éves fiu, Ugron Lázár, Kálmán sógorának fia volt velünk. Tudod, hogy én miért szeretem a gyermekeket oly nagyon? Itt is egygyel több alkalmam volt meggyőződhetni a felől, hogy az utánunk következő nemzedék sokkal jobb, mint mi voltunk az ő idejökben.

-81-

Még egyszer át kellett mennem Enyeden és Fehérváron, hogy a székely földre jussak, még egyszer kellett látnom azokat a haragos mogorva arcokat, mik szemökre húzott kalappal öklelő tekintet hánynak a keresztül utazóra; és azokat a leéget házakat, miknél csak a le nem égettek szomorúbbak; az ember nem tudja, melyiket sajnálja inkább, azt-e, melybe az eső beesik, vagy azt, melyben a füst benn marad?

Végre egy jótékony zápor fátyolt von az egész tájra, s a túlnan kisütő nap kedvesebb panorámát világít meg.

Még a levegő is könnyebb, a mint a székely földre lépünk.

Az egész táj képe átváltozik, a girbegurba egyhangú mezőség helyett, erdős ligetes hegyek következnek, a faluk sűrűn egymáshoz közel, a házak rendszeren építve, csinos fa- és cserépszindelyekre, mik hegyesen végződve oly formán tünnek elé, mint az armadilla pikkelyei, a házak elején deszkakerítés, az ajtók felett nagy esőtartó ereszek, néhol oszlopos kioszkszerű emelvények, szépen cifrára kifaragva, az ablakok szellősek, farácsolattal ellátva, mik mögül nyíló virágok tünnek elé, az utak olyanok még a falun keresztül is, mint a palló, és mindenütt: úton, útfélen, kapuk alatt és ablakokon vidám, mosolygó arcok tekintgetnek az utazó elé, ki nem győzi viszonzni a minden oldalról jövő szíves üdvözlést; ha megáll, körülfogják, kérdezik, utasítják, ha az utat nem tudja, elkísérik, s ha meg akar szállni, erővel huzzák házaikba.

-82-

És a házak belől ép oly csinosak, mint kívül, tükörtisztaság uralkodik a szobákban, minden ablak tele van virágokkal, a gerendák befűzve friss ágakkal, hogy a szoba úgy tetszik, mintha egy leveles szín volna, a magas lábokon álló kandalló patkáján ott a falusi könyvtár, az évről évre eltett kalendáriumok és az énekes könyv.

Dél tájon értünk Marosvásárhelyre; a szakadó zápor meggátolt a város megtekintésében, csupán a várat és a benne levő nagy ref. templomot rajzolhattam le számodra.

A vár, mint rendszeren minden középkori várkastély Erdélyben, négy emeltebb donjonból áll, melyeket kettős sánczfal köt össze; a templom is a szokott sajátságokat tünteti fel, a hosszú toronytetőhöz négy kisebb tornyocska van ragasztva.

Ilyenek kivétel nélkül az erdélyi középkori várkastélyok, ilyen a radnóthi vár is, hajdan fejedelmi lakhely, melynek portaléja felett ott áll még a Bethlen-czímer, egy vasból öntött koronás kigyó a háztető csúján felkanyarulva, szájában tart egy arany almát. Most tisztí lak.

Estére Kelementelkére értünk, hol S-nő asszonyság úri laka fogadott bennünket, s másnap itt maradván, volt szerencsém megismerkedhetni b. H. József úrral és szép kedélyű lelkes nejével; itt találtam legelébb mintáját a hajdani erdélyi háztartásoknak, mert köztünk mondva, a hol eddig

jártunk, ott egy koppantó sem maradt meg a régi felszerelésekből; – itt még minden megvolt a maga ősi szépségében.

-83-

A falak tetőtől talpig nagybecsű képekkel, olajfestményekkel s ritka aczélmetszetekkel fedve, a régi rococo órák mesterséges gépezeteikkel, sajátos cifráikkal a mahagonival és elefántcsonttal kockázott asztalokon, vagy tarka márvány emelvényeiken, az előteremben a kedvencz agarak, mik az erdélyi úri létnek ép oly elmúlhatatlanul kellékei, mint a spanyoloknak a köpönyeg; nagy kalitokban éneklő madarak; tovább igen érdekes ritkasággyűjtemény, ősi ereklyék, antik szobrok, ritka fegyverek, óraművek és numismatica, minőket ivadékról ivadéokra gyűjtött minden erdélyi család.

Köztük nagy érdeklődéssel bírnak egy középkori imádságos könyv, melynek minden szakasza elé egy a legnagyobb művészek remekeiről másolt aczélmetszvény látható, e művészet akkori tökélyének igen kedvező tanúságul; továbbá Barcsay Ákos ezüst mosdótálya, melyen a víztartót egy ágaskodó szarvas képezi, nagy gondnal készült alakokkal kiverve; az úrilak hátulsó csarnoka üvegházon végződik, mely tele van meleg éghajlati növényekkel, körül díszlő narancs- és citromfák, miknek egyik ága még virágzik, a másikat aláhuzza az aranylő almák terhe. – Ilyenek lehettek azelőtt a többi erdélyi úri lakok is.

Míg a lelkes úri hölgy szivessége ottlétünket kellemessé varázsolta, a tisztelt házi úr azalatt elkészíté számunkra a tervet, mely szerint a legrövidebb idő alatt a Székelyföldnek mennél több érdekes pontját megláthatassuk. E szerint meglátogatandjuk Erdély legregényesebb helyeit: az almási barlangot és a szent Anna tavát, a tréfás Oláhfalut, felmegyünk Csik-Szeredáig, s onnan keresztül Háromszéken Brassóba.

-84-

IV. A HOMORÓDALMÁSI BARLANG.

-85-

Minél tovább hatolunk a Székelyföldbe, a táj annál regényesebbé válik, midőn Korond felett a magas Kalonda hegy ormára feljutottunk, egy panorama áll előttünk, melynek elragadó szépsége leigéz szívet és lelket...

Alant a félig nyílt völgyben öt falu látszik egymáshoz oly közel, hogy szinte egynek vélhetnők; ha tornyaik el nem különböznék; a gyümölcskertek szelid zöldje, melybe a fehér házak bemártva látszanak lenni, oly kellemes árnyéklatot képez a völgyteknő kalászos oldalaihoz, mik mindig tágabb kört nyitva: a távolban a havas bérczek kékes körrajzait engedik láthatni. A nap épen lemenni készül e havas bérczek közé; az arany ködfátyolon keresztül, melyet sugaraiból a völgyre szótt, a falvak kékes füstje emelkedik; az ünnepies alkonycsendet egy folytonos méla zúgás hatja keresztül; száz meg száz apró patak zuhogása az, melyek alant az Olt habjaiba vegyülnek, s a csendes falvakon keresztül tombolnak, a vidám házikók küszöbeibe mosva hús kristálytisza habjakkal, s a mint a hegytetőről egy-egy kis darab vízfolt meglátszik, az alkonyosság sugarainál úgy tűnik elő, mintha száz meg száz tükördarabban volna behintve az egész kedves völgy.

-86-

És midőn a gyönyörű kép a lelket elragadja, eszünkbe jut a múlt, hogy e hegytetők itt hajdan lármás várakat emeltek, miknek romjai maig is ott vázlanak felettünk, ott Firtos vár, Rapsóné vára, Kadics vára; és minden arcz, ki velünk szembejő, egy-egy hősnek sarjadéka.

Utközben megtekintők Parajd sóbányáit. Már messziről megragadják a figyelmet a hegy sötétebb színéből kivilágzó kékeszürke szirttömegek, mik itt-ott egész roppant bérczeket képeznek. Ezek a sóhegyek kopárok mind, mert a só csak állatot táplál, de növényt nem. Ezeknek egyikében van a sóbánya, melyből a székelyek a legkönnyebb szerével, fa-ékekkel feszegetik fel a sót. Az egész hegylánczról bizton el lehet mondani, hogy merőben e nemes érczből áll. Nemes ércznek nevezhetjük, mert ez az egyetlen egy ásvány, melyet meg lehet enni.

Makfalván felkerestük Dózsa Dani költő barátunk lakását, kit azonban nagy sajnálatomra nem találhaték honn, s így ezúttal nem láthatám Erdély egyik legszebb tehetségű s költői lelkületű regényíróját.

Estére Szombatfalvára érkeztünk, hol U. Lázár úr, hajdan hosszas ideig Udvarhelyszék királybírája, fogadott bennünket, s szivességét oly mértékben engedé éreznünk, hogy saját maga, mint a környék emlékezetes helyein legjártaabb, vezetett bennünket a tájak történelmi emlékü pontjaira. Meglátogattuk az ormot, melyen Attila legelső sasfészke, Budvár állott. Nehány vasaló alakú kő most is ott hever halomban, s roppant gödrök jelölik a leghatalmasabb király palotájának helyét; alant egy középkori kápolna áll, Jézus kápolnája; néhány század előtt a tatároktól úzótt székelyek Budvár romjaira vonták fel magukat, s onnan egy székely íjász a sátorban ülő tatár khánra egy nyílat lőtt el a Jézus nevében, mely azt szíven találta. A távolság, melyen a nyíl átrepült, mintegy hétszáz lépés. Azon helyen építék a lövés emlékére ama kápolnát. E hegytetővel szemben áll a Bágyi vár, romjai egy vele egyenlően magas ormon, s e hegylánczolatban fekszik Rika, hol egy roppant kő alá temetve van Attila legkedvesebb neje Réka. A síkon zöld kalász hullámzik, a mezőkön virágok inganak, az ormokon fehér felhők huzódnak végig; egykor diadalmas seregek jártak e helyen, a délczeg úrnők szálltak le üdvözlötökre, talán még most is leszállnak, s ama fehér felhő hozza őket!

-87-

Innen leszállva, megtekintők Székelybánja várát, melynek minden tornyába egy regény álma van elásva. Az udvaron most tengeri és borsó terem; s a zászlós ormokon a becsületes csizmadia-

czéh szárított fehér ruhákat.

Délután átrándulánk a nem messze levő Homoród-Almás bérczei közé, hogy másnap korán megkezdhessük útunkat a híres barlangba, melyben egykor az egész csiki székelység el birt rejtőzni, s ott védte magát hetekig a körülszáguldó tatárok csordája ellen, míg végre mind a megszállók, mind a megszállottak úgy kifogytak élelmi szerekből, hogy az éhhalálhoz voltak közel. Ekkor egy székely asszonynak az az ötlete jött, hogy megsütött egy óriási pogácsát, mely belül hamuval volt pótolva, s azt egy póznán felmutatta a megszálló tatároknak, daczosan kérkedve, hogy nekik még milyen jó dolguk van, mire a tatárok elbúsulták magukat és eltakarodtak.

-88-

Vezetőül a szék hajdani mérnöke sziveskedett ajánlkozni, egy genialis különcz, ki a legnagyobb tudományos képzettség mellett a legvégsőbb szegénységben él és az a csodálatos, hogy neki e szegénység jól esik, s hozzá hű akar maradni, soha meghívást úri asztalhoz el nem fogad, nincs ékesen szólás, mely őt rábirhassa, hogy ételben, italban részt vegyen, a szobában nem lehet rávenni, hogy leüljön, s ha az utcán megszólítják, leveszi a kalapját, úgy kíséri a megszólított és semmi könyörgésre fel nem teszi a kalapját, - és mind ez mily éles gúny a világra a tudományosságtól!

Útközben alig birtuk rávenni, hogy a szekérre felüljön, erővel gyalog akart jönni, pedig öreg már és összeroskadt. Egyszer már annyira elhagyta a világ, hogy a budvári romok üregeiben éjszakázott, de azért nem kért és nem panaszkodott soha. Csupán egy szenvedélye van, és ez a barlang. Ez volt életének legkedvencebb foglalatossága, ennek üregeit járta, bútta, fürkészte untalan, több hetekig ellakott benne, csigákon, köteleken eregetve le magát a mély, ismeretlen nyilásokba, mikbe emberi szem soha le nem hatolt, s annyira ismerős annak minden kövével, hogy fáklya nélkül végig tudna benne járni.

-89-

Korán reggel megindulánk Almásról, két öreg székelyt előre bocsátva, hogy a barlang feljárását, ha netán elromlott volna, megigazítsák. Velünk jöttek e barlangot megszemlélni Lázár Kálmán és U. L. nejei, két testvérhölgy, a székely nők azon mintaképei, kiket maga előtt lát a költő, ha nőket akar rajzolni gyöngéd arczczal, erős szívvvel, mert valóban erős szív kell ahhoz, hogy hölgyek e barlangba jutásra elszánják magukat. - Egy roppant meredek szirttömeg fekszik a Nagymál oldalában, a Hargitta havasai között, melyet köröskörül fog az Erős bércz meredek falazata, mindenünnen óriási toronyalakú kőszálak, mik közül a legmagasabb Csala tornyának neveztetik, a tatárokkal harczok hőségének gyász emlékére, melyről oldalvást esik az Ugron ürege, és a lovak csúre, mind történelmi emlékekkel gazdag helyek; a szűk hegyváltat, melyet ekként a Nagymál és az Erős bérczfalazata képez, egy rohanó hegyi folyam tölti be, ez a Vargyas vize, mely egy helyen a mindenütt álló sziklák alatt eltűnik, s a hegy túlsó oldalán tör újra elő egy sziklahasadékból. A barlangnak e patak föld alatti folyásával összeköttetésben kell lenni, mert a hagyomány szerint az ostromlott székelyek e patakon szökdöstek ki élelmi szerekért; vezetőink egyike most is tudott e patakról regéket. Szerinte e hegy legrejtettebb üregeiben ismeretlen emberek laknak, kik sajátzerű csónakon beveznek a hegy oldalán, s a másikon járnak elő; ott tanyázó pásztorok többször meglepték őket, a mint ki- és bejártak. Sokszor a kifolyó víz egészen zavaros és szenes, mintha valamit mosnának benne, pedig máskor kristálytiszt. Odabent tehát kétségtelenül kincseket ásnak. Mert tudni kell, hogy a székelyek e barlangban hiszik elrejtve Darius kincseit, s akárhány van, ki megesküszik rá, hogy ismerte azt az öreg embert, a ki egyszer egy nagy vasajtóra akadt a barlang egyik üregében, de lakatját nem bírta levetni, s a hogy visszatért segítséget hozni, nem talált a vasajtóra többé.

-90-

Átellenben a barlanggal látszik még azon kápolna omladéka, melyben a tatár vezér lakott, midőn a barlangot megszállotta; innen visz két út a barlang felé, egyik a rövidebb a szirt meredek oldalában, hol csak hátát a sziklának vetve s kezeivel a kőrepedésekbe fogódzva haladhat az ember a szédítő mélység felett; másik kerülő út, melyen szekérrel kell víz ellenében a patakon felhajtani, s akkor a meredek Nagymál bérczre felkapaszkodva, felülről ereszkedni le a barlang szájához. Az első útról kénytelenek voltunk visszatérni, mert azt a Vargyas megáradása ketté vágta, s újra kellett kezdeni a kevésbbé veszélyest, de annál fáradságosabbat.

Az emberi kezektől soha nem irtott ős erdőn keresztül haladtunk felfelé, míg az ormot elérve, ott egy hegyvágányban valami vad vízmosási út nyílt elénk nyolczszáz lábnyi magasban a völgy felett. Az út omló kövekkel s porhanyó földdel, nyirkos falevével fedve, sehol egy fa vagy egy bokor, melybe meglehessen kapaszkodni, csak egy bukás, egy elszédülés, s az ember menthetetlenül veszve van, alant a tajtékzó folyam ordít. Férfiszív megdöbbenne ily szédítő képben látva maga előtt a halált, ha háta mögött vidám, nevető jókedvű hölgyek hangjait nem hallaná, kik mulatságot csinálnak a veszélyből, s kaczagva fogódnak kezeinkbe, míg lábaik alatt sikamlík az éktelen mélységbe levezető ösvény.

-91-

Végre lejutva a szikla párkányzatára, egy bércz mögül kitűnve előttünk áll a barlang roppant nyílása, még azon módon félig befalazva, a hogy azt a székely menekvők hagyták. Egy hat öles gerendákból tákolt hágszó vezet fel e nyílásig, melyen ég és föld között lebegve kell felkapaszkodni, úgyszólván kézzől kézre adva a gyengébb nemet, s akkor előttünk áll a historiai nevű üreg.

Legelőbb egy templomszerű tágas terembe lépünk, melyet még az Isten napja világít, innen egy mellékterem tárul elénk, mely a barlang ablakát mutatja, másfelől kezdődik a többi üregek sorozata, melyek négyszáz ölnyi hosszúságban elnyulva föld alatt, tizenöt egymástól szabályosan elvált szobát képeznek, minden szoba bejárása a tisztelt mérnök úr buzgalmából számokkal levén megjegyezve, hogy a bejárók el ne tévedhessenek.

A harmadik terem volt a székely nők fekhelye, itt aludtak a veszély idején gyermekeikkel együtt; a negyedik teremben állanak a kőhombárok, mikben gabonáikat tarták eltéve; az ötödikben áll a szónokszék, melyről papjaik az Isten ígét hirdeté, a hatodik stalaktit barlangot mutat, a falak gót boltozata ezüstporral s kristály csapokkal látszik takarva, mik oly csodásan ragyognak a fáklyafényben; a hetedik barlangnál titáni kőfokok vezetnek fel néhány ölnyi magasba, hol a nyolczadik terem feltárulva előttünk, ennek poros padlatán halom csontok vannak lerakva, ó-világi ismeretlen állatok agyaras állkapczái, roppant medvefők s különösen egy gömbölyű halomban olyszerű csontok, mint az embereké, csakhogy sokkal kisebb arányúak. - A néphit azt tartja a felől, hogy a barlangot troglodythok lakják, vagy mint Almáson nevezik, majomemberek, kik ott élnek, szaporodnak, leskelődnek odvaik mélyéből, s ha az emberek közeledését veszik észre, hirtelen elbujnak ismét; lábaik nyomát ott látni a porondon, mintha apró gyermekek jártak volna lábujjhegyen. Évek előtt, a monda szerint, egy almási székely ember rá lesett ez apró lényekre s egyet elfogott közülök, azt haza vitte, magához szoktatta; a kised alak hasonlított valami szórtelen majomhoz, durva kérgű bőrrel és nagy fülekkel, s annyira megszokta már a falut, hogy ma egyik, holnap másik háznál ebédelt, míg egy éjjel társai érte jöttek s magukkal vitték. Van-e valami lényeges e mesében? sem állítani, sem megczáfolni nem érzem magamat elég erősnek; a természettudományok emlékeznek valami barlangó félelmeifajról, s e csonthalom itt e barlangban gyanítani engedi, hogy sok van még a föld alatt, a miről a bölcsek semmit sem tudnak. A kilenczedik terem közepéről látni egy roppant nagy lefüggő követ, mely mint egy óriási csillár, vagy szőlőfürt, a meredekből csügg alá; a tizedik terem szurok feketeségű sárral van tele, mely a terem padlatáról rajonkint egymásba kapaszkodó denevérek maradványaiból hegyekké tornyosult, s már szinte bezárja a tizenkettedik terem bejárást; itt volt az emlékezetes vasajtó, melyet a székelyek maig is keresnek: a terem ajtaja már oly alacsony, hogy meg kell görnyedni az átmenetkor, s a következő teremből ismét szűkebb nyíláson át csuszhatni a tizenharmadikba, melyben elszórva terem az achat és carniol; a tizenötödik teremben van felírva Wesselényi Miklós neve.

Itt hallatszanak csodálatos hangok, mintha a földfeletti kutyák ugatása és kakas kukorikolása hallatszanék ide alá, mit a föld alatt elzúgó patak tombolása s a bak denevérek viaskodása okoz, mely érzékcsalódás azt hiteti el a lakókkal, hogy e helyen a csiki kutyák és kakasok szavát lehet már hallani.

V. SZENT ANNA TAVA.

Erdély legköltőibb helyét láttam.

Vannak nagyszerűbb, pompásabb, elragadóbb látmányok Erdély tájai közt, de oly magasztos alig lehet több, mint a szent Anna tava.

A legrégebb időktől a legújabbig szüntelen vallásos eszmék Sion-köde lebegett e táj fölött, ez volt a rajongók, az ihlettek Libanonja, a mi Izraelnek az olajfák hegye, a hindunak a gangesi szent völgy, az északi skandinavnak az Igdrasill árnyéka alatti magány, s a hellen költészet arany árnyképeinek a Tempe: az Erdélynek a szent Anna tava.

A mint a tusnádi regényes fürdők jóltevő nymphájától búcsut veszünk, balra napkelet felé óriási bércek birodalma terjeszkedik elénk, melynek utolsó pontjai messze Kézdivásárhelynél végződnek; a térkép nem mutat e helyen sem falvat, sem majort, ős rengeteggel koszorúzott hegyek feküsznek egymáson, miket mindkét felől elkerül az országút, vadászösvényeknek hagyva az ős vadont, mely most járatlanabb, mint volt azelőtt kilencszáz évvel, mikor még azoknak a váraknak urai éltek, miken most az a vad fa terem, melyet a vihar vet s a vihar tép le.

Egyikén e vadon ösvényeknek megindulva két meredek bércz között haladunk szüntelen felfelé, miknek aljában tajtékozó hegyi folyam tombol; szédület letekinteni rá.

Félóra múlva elhagynak bennünket a szelidebb éghajlati fák, a bükk és tölgy, s kezdődik a fenyvesek országa. Óriási szálfák nőnek elő a szirt meredekéből, földig eresztve sötétzöld lombpalástjukat, s ott a hol a sötétzöld a földet éri, körülnöve kék havasi nefelejtssel; mindig odább, mindig feljebb még vadonabb lesz a vidék, emberi kéz soha nem irtja itt a fát, a mint a Nemere szele töveikből kifacsarva, egymásra döntögette a roppant fadereket, azon módon ott rohadnak, benőve futóvirággal és csodaalakú gombákkal; egy-egy roppant szálfa keresztül bukott a hegyvágáson, s míg töve az egyik hegyormon maradt, hegye a másik hegy ormára feküdt, s úgy képez veszélyes hidat az üvöltő hegyi folyam felett.

A tavaszt itt a nyár kezdi s az ősz végzi be, a hó még ott van a sötétebb fák árnyéka alatt, míg a verőfényjárta helyeken dúsan tűnik elő a havasi flóra; más virágok ezek, mint mik oda alant tenyésznek, a fenyőerdők balsamillatában, a gyantával itatott sziklás földben; a szárazabb helyeken a törpe rózsza és a rózsaszínű gyopár virul, nedvesebb helyen egy neme a legpompásabb ranunculusnak, mely nagy összehajló szirmaival annyira hasonlít a rózsához, hogy méltán hívja a köznép pünkösdi sárga rózsának. Néhol pompás tarka orchisok tűnnek elő, egy neme az epipactisnak akkor kezdett virítani, melynek minden virága oly alakú, mintha egy-egy madár ülne benne; de legkedvesebb találmány volt egy szép példány czipőczím (*Cypripedium calceolus*), melyet vezetőnk lelt, a virág négyes szétálló szirma sötétveres, s a messze kinyuló papucs-alakú vitorla arany színű. Bármely kertnek díszére válnék.

Végre mintegy négyezer lábnyi magasba kapaszkodva fel, sík tér nyílik meg előttünk, mintha egyenesre vágták volna a hegy tetejét, s egy lapály tűnik elénk, melynek első látásra oly szomorú, oly aggasztó tekintete van, az ember megdöbben, maga sem tudja miért?

Az egész tért valami zöldebb sűrű moha fedi, melyből csoportonként állnak elő a csaténemű sötétzöld füvek zombékjai, az afonya és medveszőlő itt-ott bereket képez, melyekből hús, harmincz lépésnyire áll ki egy-egy csenevész szomorú luczfenyő.

E helyet hívja a köznép a kokojczásnak, és azon aggály, azon borzalom, mely az első tekintetre meglepi az embert, közös minden emberrel, minden állattal, mert e hely halálos veszély helye; alatta feneketlen víz van, ha ember vagy állat ez ingadozó mohos felszínre lép, a moha lesüpped alatta, és őt elnyelik az ismeretlen szövevények. Ösztönszerű irtózáttal haladtunk végig ez elátkozott hely partján, s midőn a fölötté álló hegytetőre jutva, még egyszer visszatekinténk rá, tündéri látvány állt viszont előttünk: két-háromszáz apróbb, nagyobb gömbölyű tengerszem, mint megannyi csillag ragyog a veszélyes bérczi ingoványon, miknek hatása leírhatatlan. Az ember a tündéreket véli látni, kik tengerszemeikből feljönnek, hogy a halandót a vészes síkra csalják.

E bérczen túl fekszik a Szent Anna tó.

Háromezer lábnyi magasban a tengerszín felett, köröskörül ezerkésztíz lábnyira feljebb emelkedő bérczek által képzett medencében, vad erdők árnyában terül egy gömbölyű nagyszerű tengerszem, melynek körülete egy negyedrészt mér földet meghalad. Sima tükörlapja sötétzöld a bele néző erdős bérczektől, a legnagyobb vihar sem ingatja azt meg, hab sem fordul rajta. A körülfekvő bérczek ide forduló oldalát cser és bükk fedi, míg a tó partján körül roppant fenyők emelkednek, mintegy sötét rámába fogva az érczvilágú vizlapot.

Az ünnepélyes csend, mely a szívre száll, midőn e völgybe lépünk, érzelmekre tanít bennünket, melyeket nem éreznék soha, melyeket talán tagadtunk. Itt e szent magányban, távol minden emberhangtól, oly közel érezzük magunkat Istenhez. Semmi zaj sem hallik ide; örök béke, örök csend uralkodik e kiválasztott völgyben, a körül fekvő bérczek elvonják róla a zivatart: míg saját kiáltásunkat oly csodásan adja vissza a völgy gyűrűjében körülfutó viszhang, mindig feljebb emelve a hangot, míg csaknem egy octávával magasabban halljuk azt hátunk mögött enyésztesen elzengeni, mint a harangzúgást, mely oly soká cseng a légben, midőn már rég megszűnt szólani.

Letelepedtünk a fűben, székely vezetőnk a lobogó tűzhez ülve elmondja, hogy ama kised rom ott a halmon egykor kápolna volt, melyet kegyes szűz építtetett, kinek álmában szűz Máriának anyja megjelent; és sokáig állt a kápolna, látogatva ájtatos lelkektől, míg egyszer szentelt falait földi szerelem fertőzteté meg, akkor villám csapott bele s porig leégett; sokáig jártak azután a környék leányai e romokat könnyeikkel áztatni, ott elsírtak reggeltől estig, siratva az Isten lakát mely így elpusztult előlük, míg e században egy püspök újra felépítteté azt, s ismét népes búcsújárásokkal élénkült meg a völgy: összejártak a Székelyföld minden buzgó népei, elhozták templomi zászlóikat, körüljárták a csendes tó vizét, zsolozsmáikat együtt énekelte velök a bércz, a templom előtt kis faház volt haranglábbal, abban lakott a zarándok.

Újabb időben elpusztult mindez, - a templom, harangok és ének; csak Isten lelke maradt a táj felett, mert még most is, ki ide leereszkedett, meghatva érzi magát azon magas sejtelmektől, miknek áhítat a neve.

Ez alatt fenn a havasi hegytetőn megszólal a méla pásztorkürt elragadó hangja, a lélek gyönyörtől áradoz e fájdalmas édes zenétől, melynek ugyan oly csodás hatása van, mint a harangszónak; míg ez Istent imádni hív, amaz hazát imádni kész, hogy arczczal borulsz a földre, és sírsz és nem bírsz megválni attól.

Ha e hangokat hallád, csak akkor érted, miért szereti a tyroli és a székely oly igen azt a földet, a melyen született!?

Visszaemlékezünk mi is a história mondáira, és kölcsönben elmondjuk vezetőnknek, hogy ama romok helyén állt az ősi tűzhalom, melyen Bálványos vár lakói áldozatot hoztak a hadistennek, midőn az ősi vallást rejtegetve, csak e völgy volt még övék és az a vár, melynek háza a fenyvesek mögött sötétlik: itt esküdtek véres harczot éjszakánként a székely rhabonbánok vérvilágító fáklyafényénél, s ősi híre van e helynek.

Most nem lakik ember e tájon és semmi állat a tóban. Habja tiszta, mint a kristály, sem belőle, sem bele víz nem folyik és nincs benne egy hal, egy kígyó, egy béka vagy kagyló sehol; laktalan az, ámbár iható, mint a forrásvíz.

Gyakran azt regélik, hogy a tó tört hajók darabjait hányja ki a felszínre, mely a tengerrel van összeköttetésben: ez rege, mit féltudós emberek gondoltak ki.

Egy órányi távolra innen van Erdély másik nevezetessége: a torjai kénes barlang, melynek üregéből halálos kén-gáz lobog ki, oly fojtó, hogy a fölötté elrepülő madár holtan hull le a légből, belső falai sárga kénvirággal vannak lepve.

Belépni nagy gyönyör, de nagy istenkisértés, a kén-szesz csiklandó kéjt idéz elő a test érzékeiben, de egy lehellet belőle, és az élet ott végződött.

Atellenében a meredek Bálványos vár falai, hajdan az Apoc-család őseinek megdönthetetlen sásfészke, most még csak azt sem tudhatni, merre vezetett hozzá az út? - Köröskörül minden oldalról uratlan rengeteg, melyben egy napi járatban, bármely irányban indulva, sem találni egy

A VÁG VÖLGYE.

-101-

Pozsonytól felfelé haladva, elének tárul az elragadó szép vágvölgy. Minden fordulata egy-egy új, megkapó, festői panorámát mutat elének. Egy szeszélyesen kanyargó folyóvíz örökké változó mederrel, a mit hol elhagy, hol visszafoglal; két oldalán erdőpalásttal fedett hegyhátak; egyike az uralkodó folyóknak; partjain az ország legódonszerűbb városai, – egész középkori jelleggel, némelyik még kőfállal kerítve, a lombfedte hegyoldalakban ősi várkastélyok, kívül sánczművektől körülveve, s benn francia izlésű pompával berendezve: körülöttük csodaszép parkok, hattyús tavakkal, tündéri grottákkal, vízesésekkel, dámvad-csordákkal. Távolabb az aranyködbe burkolt hegyek ormain emelkedő roppant várromok. A büszke Csejthe vár dűledékei, melynek árnyékos bolthajtásában a világ szép asszonya, Báthori Erzsébet emléke kísért. Ifjú leányok vérében szeretett fürdeni: attól lett oly fehér. Még bejárható a pincze, a hová háromszáz áldozatát eltemette.

-102-

Amott hajlik ki a folyam földe egy magányosan álló bérce, melynek tetején egy *bolond* szavára emeltette Beczkó várát egy még nagyobb bolond. Ott látszik az orom, melyről a vén Stibor vajda alábukott, ott a kerti kőpad, melyen aludt, mikor a vipera szeméit kimarta. Azután ismét más rom jön felénk: nem vár, egész város, Trencsén; itten uralkodott fél Magyarország fölött a vidék ura, Csák, ki vitássá tette Róbert Károlynak a koronát s harczolt vele az uralomért, mintha maga is király lett volna. Olyan hatalma volt, hogy tudott háborút viselni egyszerre két király, a magyar és cseh ellen s ketten se birtak vele. A túlparti hegyeken átellenben fehérlik a büszke Oroszlánkő, s a völgy szoros vágánya közül kimagaslik a hírneves Temetvényi sasfészek, a szilaj Bercsényi ősi vára, s a merre a Vág kanyarodik, mindenütt előtűnik egy-egy várrommal koronázott hegytető.

Ez a romokban gazdag vidék volt a magyar függetlenségi harc legzajosabb küzdőtere. Várait minden időben hatalmas dynasták lakták, birtokaikra nézve kis királyok a felföldön. Itt vetették meg lábaikat a nemzeti fejedelmek, ide vették be magukat a trónkövetelők, itt szövék terveiket, itt gyűjték össze hadaikat, itt halmozták fel hadszereiket, itt vívták meg döntő csatáikat. Ott látni még a «Kurucz-sánczot», melyben Rákóczi lova elbotlott a végzetes ütközetben, s e bukással vége lett az egész fényes álomnak; mikor már annak kilencz-tized része való volt.

És ez mind elmúlt: elmúltak a kis királyok, romba dőltek a hatalmas várakok, darabokra hulltak a nagy földbirtokok. Csak kettő marad megörökülten: a szálfá és a kis emberek.

-103-

Olyan vén faóriásokat sehol az országban nem találni másutt. – S azokhoz is annyi emlék van kötve. Az a tölgyfa, mely a rovnyei kis templomot egészen betakarja, Lorántfy Zsuzsánnáról suttog; amottan Rákóczi hársfái hullatják a földre hajdani gazdájok izenetét sárgult falevélben; amottan az útfélen áll egy terepély hárs a vetés közepett, mely egy nagy családnak címerét ékesíti. A megmaradt vén faóriások őrzik elmúlt gazdáik emlékét.

És azután megmaradt a nép. Csodálatos egy népfaj, a mihez foghatót nem találni ebben az országban.

Szegényebb és szaporább, minthogy megélhessen az istenadta földből: kénytelen szétvándorolni a széles világba. De nem koldulni jár, nem szolgálatba állni, hanem dolgozni, kereskedni. A világ minden nagy városában övé – az utcza, kész szállása – a házküszöb. Ismeri e vándorlakokat Páris úgy, mint Sztambul; az egyik tudja az utat Londonig, a másik Teheránig, meg Asztrakánig. – A mi pénzt összeszereznek idegen országban, azt haza hozzák az ősi zsúptető alá s javítanak vele a sors mostohaságán. A nagyvilágban szerteszét bolyongva, megtanúlnak angolul, francziául, németül, törökül, perzsául annyit, a mennyiben a bejárt országban érthetővé tudják magukat tenni. És épen annyit tudnak a saját országuk úrnak való nyelvéből is. Ez a tótok népe. Hanem azért az ő apáik harczoltak Rákóczival végső csatái alkonyáig, s az ő fiaik ostromolták meg 1848-ban a legelső sánczot Szent-Tamás első megrohanásánál. Beszélni nem tudnak magyarul, hanem érezni a haza szerelmét, azt nagyon jól tudják s vérezni is tudnak érte. Még többet is: túrni és dolgozni is tudnak érte.

-104-

Tájképünket az ő krumpli- és pohánka-földeik, az ő szilvásaik, káposztás kertjeik, kender- és lentáblácskái, az ő pirosvirágú paszulylyal, selyem tökkel befuttatott zsúpfödelű házikók egészítik ki. Tengeri és szőlő ott már nem tenyész, ezen a földön tiszta buzát nem aratnak már.

Azért mégis víg dal hangzik a mezőn.

NÉMET MAGYAROK.

-105-

1710 Sylvester napján a szokottnál is nagyobb vásár volt Lőcse piacznán.

A tágas négyszögű tért minden oldalról emeletes paloták sorai foglalják rámbába, barokk stílusban épült homlokzatokkal, kőből kifaragott címerekkel a kapuív felett, latin emlékmondatokkal a párkányzaton, az egész piacnégyszöget mind patricziusok lakják, a kik nemességüket Ulászló, Corvin Mátyás, Zsigmond, IV. Béla királyokig fel tudják vinni. Hanem

azért e nemesi paloták mindegyikének az elejét a földszint hosszában árúcsarnokok foglalják el. Ezekben a csarnokokban van felhalmozva a világ kereskedelmének és iparának minden közszükségre és úri fényezésre szolgáló czikke. Lőcse város a közvetítő a kelet és nyugot között. Karavánjai Smyrnától Danczkáig járnak szakadatlanul. A szaraczen sheikekkel épen úgy egyezségük van, hogy őket rablótörzseik ellen védelmezzék a pusztában, mint a hajdemákok harámbasáival, a kik a Kárpátok közt uralkodnak. Három világrész terméke és gazdagsága váltakozik e csarnokok alatt. A mellett a saját ipara is versenyez a külföldével. – Hírhedettek a harangjai, mik a legkisebb csengetyűkig sorba állítva láthatók a bazár árkádjai alatt; a posztó és len kelmének halmaza, a miknek nevei hosszú sorban olvashatók felírva a bolt tábláján az árakkal együtt. Itt alkudozás nincs, az árakat a tanács állapítja meg; s az árak mellé ki van az is függesztve, hogy melyik kelmét szabad viselni a nemes, a polgár, a paraszt férfinak, asszonynak a ruházati rendszabály szerint! Ott láthatni a mesterséges óraműveket, miket lőcsei művészek alkottak; egész boltok ragyognak a felhalmozott ezüst ötvösmunkáktól; aranyműveseik *magyar zománcz* munkáját meg épen nem is tudják utánozni a külföldön. A drága prémek halommal állnak a kis szekereken; felaggatva a fogasokra sokféle subák, a legkeresettebb árúczikkek a téli évadban.

-106-

Ujesztendő napján minden ember siet bevásárolni; az oszlopcsarnokok alatt rajzik a nép, zsinóros mentékben, sarkantyús csizmában; a férfiaknak hegyesre kipödrött bajuszai, vállaikra omló hajuk nyuszt kalpaggal leszorítva, a nők fátollyal lekötött aranycsipkés főkötőkben, a hajadonok gyöngyös pártával a fejükön, leeresztett pántlikás hajjal, bogláros palástokkal a vállukon, miknek gallérjai drága csipkével vannak díszítve.

S ez a sok mindenféle tarkabarka nép, a mely külső viseletére nézve Árpád és Tuhutum ivadékaihoz hasonlít, csupa merő német. Még az első magyar királyok alatt telepedtek ide. Nyelvüket megtartották, minden más egyébben magyarokká lettek. Előkelőik nem nyárspolgárok, hanem magyar nemes urak, kik magukat tekintik a tősgyökeres aristokrátiának, s félvállról néznek le a «kivételképen» közéjük települt egynehány magyar nemes úrra. S a kis polgárság sem az, a mi más német városok alsóbbrendű népe. Ez egy harcban edzett, fegyverhordó osztály, mind a harmincznyolcz czéhnek a czéhmestere egyúttal hadnagya is; s az első ágyúszóra mindenik czéh tudja, melyik toronyban kell megjelennie fegyverestül.

-107-

Soha még ellenség az ő kapujokon be nem tört. Még a nagy tatárdulás keserves korszakában is ez az egy hely daczolt Batu khán minden csordáival. Itt volt a Lapis refugii, mely oltalmul szolgált az egész ország bujdosóinak. Annak a kövei vannak beleépítve ezekbe a templomokba, palotákba.

Annyi viszontagságos századok során át azok a német-magyarok mindig a legtántoríthatatlanabb hívei voltak a nemzeti szabadság ügyének. Nem hajlongtak soha se a török császár, se a német császár előtt.

II. Rákóczi Ferencz korszakában Lőcse fontosságát az is emelte, hogy itt volt a fejedelemnek ágyúöntő műhelye. Ha egy elvesztett csatában ott maradtak ágyúi a kuruczoknak: a lőcseiek rögtön előállították az újakat s Antæusnak megint vissza lett adva az elvesztett ereje. Aztán, ha szakadóban volt a hadsereg mündérja, csak Lőcsére kellett izenni: onnan előkerült az új.

Nagyon is megbecsülték ezt a várost mind a fejedelem, mind a vezére. Ebben az esztendőben is egy egész dandár őrzi azt, a legvitézebb kurucz vezérek alatt. Hanem azért, hogy kurucz sereg tanyázzik a városban, még sem vegyül magyar beszéd a népsokaság zibongása közé. Ezek itt szépségi hajduk, meczenzéfi huszárok; üstökbe font hajuk, felcsavart bajuszuk, farkasbőr kaczagányuk azt hirdeti, hogy kuruczok, hanem azért németek; német kuruczok. Rákóczi Ferencz legjobb katonái.

-108-

A TORDAI HASADÉK.

-109-

A tordai hasadék a természet egyik legbámulatosabb remeke; itt egy hegyláncz tetejétől a talapjáig kettérepedve. A két átelleni meredek fal kiálló sziklái és mélyedései még most is egymásba illenek, a háromezer lépésnyi sziklafolyosó hajlásai, megtörései mindenütt egyenközűek maradnak csak itt-amott mutat tágabb öblöket, hol a sziklaórló idő görgeteg kőzuhatagokká porlasztotta a bérczfalat; míg egyes sziklatornyok, mint a gót építés pillérei állnak el a falaktól.

A Magyarpeterd felőli bejáratát egy óriási csúcsíves sziklakapú alkotja, több száz lábnyi magas, a világ legnagyobb diadalíve.

Az átelleni bérctetőről az egész sziklacsarnokot végiglátni, mely megragadó szépségével az isteni némaságot egyesíti.

S e felséges táj nem volt mindig ilyen csendes. Egy darab világtörténet ment itt végbe. A római műveltség egyik előre tolt központja volt itten. Túl a hasadékon volt a tartomány legnevezetesebb városa: Salinopolis s a fensíkon mellette megerősített táborhely; lánczolata a védműveknek, honnan az uralkodó Róma az éjszaki barbároknek parancsait osztá. A kétezer év előtt vajt sóbányák tanui ez életnek, és a roppant kőkoczkák s a romok alól napfényre kerülő arany ékszerek, pénzek, fegyverek, hamvvedrek, síremlékek s művészi alkotású istenszobrok töredékei hirdetik, hogy itt hajdan egy darab Róma volt. A hatalmas Traján-út még most is ott domborodik a

-110-

zöld szántóföldek között, hosszú, egyenes vonalban. Azután más lakók jöttek. – A letelepedett magyar népnek egyik szent királya: László, itt vívta döntő harcát a kúnok ellen. A legenda azt meséli, hogy az ő imádságára hasadt ketté a bércz, hogy ellenségeit visszatartsa; átszökellő lova patkójának nyomát ma is mutogatják a szikla ormán s azon helyen kápolnát építettek a szent harc emlékére. Azt a kápolnát megint Dzsingisz kán fiának mongol hordái pusztították el s akkor a sziklafolyosóban védte magát a nép az egész mongol tábor ellen. Majd a szabadság és vallásháború alatt volt itt menedéke Rákóczi portyázó vezéreinek, kik még a harc bevégezése után is innen folytattak egy mesebeli küzdelmet százan egy egész világ ellen. Azontúl csak az emlék maradt meg s az elrejtett kincsekről szóló mondák. A szent László kápolnája helyén egy faépület húzódott meg keleti hitű kalugyerek számára: mely még nem rég állott. Ma már azt sem találjuk ott, csak egy alacsony kőkereszt jelöli – a kalugyerek egykori temetőjének helyét...

A kétnyilatú sziklakapun áthaladva, a tíz-húsz ölnyi távolra szétnyílt két sziklafal odafenn csak egy keskeny szalagját engedni látni az égnek: csak a déli sziklákon megtört verőfény tanúsítja, hogy nappal van.

-111-

A hegyrepedés, egy óra járásnyi távolban a Hesdád völgytől, annyira összeszűkül, hogy a két átellenes fal nem esik egymástól távolabb három ölnél. Ha csak egy kissé meg van is áradva a Hesdád patakja, a két fal medre között csak neki vetkőzve és nagy elszántsággal lehet keresztül hatolni. Azért a tordai hasadék tulsó kapuját nagyon kevés ember látta testi szemével.

Ez a szoros igazán kapu.

Még nagyon jól kivehető a két horonyzat, a mi a kirugó sziklafalba van vágva; e rovátkokba bocsáták le a vár lakói a nehéz tölgyfakaput, mely aztán zsilipként zárta el a patakot. E kapunak legalább tizenöt láb magasságúnak kellett lenni: a mit világosan jeleznek a vízmosás nyomai a sziklában, egész üregeket, gömbölyű dombörcöket vájt a bezárt hullám a kapu felett. E bevágáson túl látszik a nyoma a vasrostélynak, melyet kerekcsalánczal vontattak fel, mikor a zsilipet megnyitották. Olyankor azután a sziklafolyosó felső részébe felszorított víztömeg, mint a Fáraó népét elseprő tenger, omlott az alsó mederbe s ha ostromló sereget talált benne, azt tisztára kiséperte, ha ezernyi ezer is volt.

E vasrács és zsilip védte a két barlangvárat, mely a szűkülésen túl egymással szembenéz, úgy hogy egyiknek kapujából a másikához nyíllal, puskával át lehet löni. A néphagyomány e természeti erősséget utolsó véderejéről Balyika-várának nevezi. Két egymásra néző barlang az a két sziklafalban, a patak medre fölött egyforma magasságban, mely hetven lábnyi lehet. Az északi oldal barlangjához csak szikláról-sziklára mászva lehet feljutni; tágas szája annak is be volt falazva s a fal bejárata is oly magas volt, hogy oda valószínűleg csak lábtón jutottak, a kik benne laktak.

-112-

A déli oldalon levő barlangvár azonban valóságos erődítmény. Tágas boltív alakú száját a bejáratnál széles tömör kőfal zárja el: óriások rendszerében alkotott sziklabástya, mintegy tizenöt láb magasan, s azonfelül még egyszer olyan magas a barlang kapuívezete, de az első falon túl jön egy második, mely a barlangot egész magasságban elzárja, ezen ajtók és ablaksorok látszanak, tanúságul annak, hogy ez kellőképpen berendezett otthona volt valakinek.

Ehhez a barlanghoz egy öblös völgyteknő vezet föl. E völgyecske a vadon virágos kertje. Még késő ősszel is tele zöldelő cserjével s az őszi virágok ritka fajáival.

Szenvedélyes fűvészek nagyon jól ismerik e helyet. Hogy Torda felől hozzá lehessen jutni, egy osztrák tábornok puskaporral vetteté szét a sziklákat s úgy vágatott egy merész utat a sziklaoldalba; ezt az utat most egy magyar főpapról nevezték el, ki tekintély és Mecénás a botanikus világban s maga is gyakran látogatja e helyet.

A BEFAGYOTT BALATON.

-113-

I. NAPFELKELTE.

A befagyott Balaton megragadó látvány, kivált az első napokban.

Az óriási tó nem úgy szokott befagyani, mint a folyamok, mikor töredékes jégtorlaszok csoportosulnak össze: ez egy csendes pillanatában a víztükörnek egyszerre áll meg, mint a kristály s reggelre ott van az egész vizen a síma, tündöklő tükör. – Ezüst tükör, mikor a hold fénye bevilágítja. Nincs rajta semmi törés: egy darabból van öntve. – Csak a szekérútak látszanak meg rajta, a mint a két part sűrűn fekvő falvaiból átvonulnak, egymást keresztezik, mint ha mértani vonalak volnának egy üvegtáblán.

A tihanyi hegyfok kettős tornyú templomával oly tisztán látszik most meg a tükörben, tornyaival lefelé fordítva, mint maga a valóság.

Ha virradni kezd, a hold elsápad s az egész hosszában rózsaszínű kezd lenni, akkor az óriási jégtükör is csodálatos színt változtat, mintha élesen kétfelé volna osztva, az egyik rész violaszín és rézvörös fényt vesz föl, míg a napkelet felé eső, tehát a rózsaszín éggel érintkező fele azurkék marad.

-114-

A tünemény pompája növekedik, a míg az ég egyre világosul; a bibor, az arany az égen

megkétszereződik a tiszta tükörben, s mikor a nap fénytelen izzó gömbje feljön a látkör violabarna ködei közül, tűzszínű páráktól körülragyogva s letekint a ragyogó jéglapra: ilyen varázsképet semmi tenger nem mutat, semmi mozgó hullámtükör; mert az olyan, mintha két igazi nap kelne fel egyszerre két igazi égen.

Egyszerre szétlövelli a nap sugarait, a mint a barna ködök közül kiemelkedett...

Mikor a beállott Balaton jegére legelőször rásüt a nap, először valami csodálatos zengés támad a jégben: mintha ezer meg ezernyi érczhúrok pattognának el egy tündéri hárfáról; emlékeztet az egyiptomi zengő Memnon-szobrokra, csak hogy ez nem hagyja abba. A titkos zing-zöngés egyre hangosabb lesz, a tündérek ott a víz alatt már tele marokkal ragadnak hárfáik húrjaiba, éles pattanások kezdenek hangzani, melyek folyton emelkedő erővel a lövések hangjáig fokozódnak; és minden pattanásnál, minden durranásnál egy-egy csillámló repedés támad az eddig üvegmódra átlátszó jég tömegében: minden irányban össze-vissza pattog az egész óriási jégtábla, míg utóbb olyanná válik, mintha apró kockák, ötszögek és minden alakú idomok milliárdjaival volna egy óriási mozaikká összetömörítve, melynek felszíne tükör.

Ez okozza ama hangokat.

A ki azokat először hallja, a szive hevesebben kezd dobogni.

Az egész jéglap szól, beszél, zeng lábai alatt. Mennydörgést és cziterapengést hall összekeverve. Egy-egy pattanás az ágyúdörejhez hasonlít és mérföldekre elhangzik.

S a halászok nyugodtan látnak hálóik szétbontásához a mennydörgő jég hátán; s a távolban szénás szekereket látni, a mint a jégen csendesen végig haladnak négy ökörrel. Itt már ember és állat megbarátkozott a jég haragos perlekedésével, mely azután folytonosan tart, míg a nap ismét le nem áldozik.

Most egyszerre egy olyan rettentő dördülés hangzik, mintha száz ágyút sütöttek volna el. Az egész jégtábla megrendül és összerázkódik. S a dördülés munkája iszonyú; a füredi parttól rézsút egész Tihanyig, háromezer lépésnyi hosszúságban végig repedt a jégtábla, és kétfelé nyílt tömeg között egy ölnyi széles tátongó nyílás maradt.

«A rianás! A rianás!» kiáltoznak a halászok, s otthagya hálóikat, szaladnak arra felé.

Ennek a támadt résznek a neve a nép ajkán «rianás», mely szót sehol másutt nem ismernek; ez nagy veszedelem a keresztülutazókra nézve, és ez be nem fagy soha, mert a víz szüntelen hullámozik közte; azért ilyenkor a legelső dolguk a halászoknak azokra a helyekre, a hol útnyomok szelték át a rianást, a két veszélyes partra póznákat tűzni ki a jégbe, azokra szalmacsutakot téve keresztbe, hogy a jövő-menők jókor meglássák a veszélyt.

II. HALÁSZAT ÉS VIHAR.

A halászat a Balaton jege alatt igen tiszta munka. Először is abban az öbölben, melybe a halászok tapasztalatai nyomán a halak ez időtájtban seregestül össze szoktak gyűlni, kivágnak egymástól ötven ölnyi távolban két ölnyi átmérőjű lyukat, azután egy négyszögöt alakítanak apróbb, két láb átmérőjű lyukakból, úgy hogy a két nagy nyílás a négyszög két átellenes szögletét képezi.

Minden jéglapot, melyet e négyszöglyukakból kivágtak, oda támasztanak fel élével a lyuk elé, hogy a jégen járók észrevegyék azt és bele ne botoljanak a veszedelembe.

Mikor aztán a nap rásüt ezekre a nagy jégtükrön mindenfelé elszórt jégkockákra, az olyan, mintha ezernyi gyémánt-óriás ragyogna szét a messze távolba.

A halászok a hosszú erős hálót a tó belseje felé eső öreg lékhez viszik s akkor a két végét szétbontva, rákötik azokat két hosszú póznára. Mindkét pózna harmadfél öles. Egy halászegény elkezdi azt a jég alatt előbbre tolni a rákötött hálóval együtt, a másik ott várja azt a kisebb léknél, s a mint a pózna vége oda érkezik, megint odább tolja azt a harmadik lékhez, a hol a harmadik legény áll, s ugyanezt az utat teszi meg a négyszög második oldalán a másik rúd a háló túlsó szárnyaival, míg mind a két rúd s mind a két hálóvég összeérkezik a part felőli nagy léknél.

Ekkor a háló, melyet az alsó végén levő ónsúlyok a fenekére húzva, s a felső piritye a jég lapjáig emelve tart, egy tökéletes börtön mindazokra nézve, a kik e négyszögben benszorultak.

Pedig ilyenkor sokan szoktak ott lenni. A fogas, a süllő, a harcsa elhagyja mély iszaplakását s feljön a vágott lékhez levegőt színi.

A jég csak vesztükre szolgál most.

Mikor észreveszik, hogy a háló összébb szorítja őket, nincs hová menekülniök. Kiugrani nem lehet, mert a jég nem engedi. A megszorult fogasnak nincs módja többé szokott ravaszágával befúrni magát izmos farkával az iszapba, hogy a háló alatt elosonhasson, mert társainak viczkándó tömege magával sodorja.

A halászok pedig odafenn húszan belekapaszkodva a háló kötelébe, csendesen vontatják azt kifelé.

Húsz embernek megfeszített erőlködése mutatja, minő terhet vontatnak fel onnan alulról. Súlyáról ítélve, több száz mázsára lehet azt becsülni.

A nagy lék szája lassankint megelevenül. A nyugtalanított, összeszorított haltömeg törekszik az egyedüli nyílás felé. Az a halála.

Mindenféle alakú szájak és fejek bukdácsolnak fel a vízből, átlátszó úszószárnyak, halfarkak, pikkelyes, kék-zöld, ezüstszerű háta merülnek fel egymást törtetve, s közülök ki-kibámul egyszer-egyszer a Balaton czápája, a mázsányi harcsa, tátongó nagy szájával, patkányfark bajúszával, s megint visszairamodik fejtetővel lefelé, mintha volna odalenn menekülés.

-118-

Több halászlegény az öreg halászmesterrel nagy nyeles hálóval lapátolja ki a lék szájára tolt eleven tömeget, kihányva azt egyenesen a jégre, a hol egymás hegyén-hátán ficzkádozva tánczol öreg-aprja. Onnan nincs hová menekülni, mert a lékek mind be vannak már téve a beleillő jégkoczkákkal.

Ez után a boszorkánytáncz!

Tátott szájú pontyok féltelen szökéssel peczkelik magukat szerteszt, a kétségbeesett csuka kigyóként kúszik a sügérek, kárászok bizsergő tömege közepett. Egy-egy hatalmas harcsát rántanak ki kopoltyújánál fogva s kilökik a jégre, a hol aztán az idomtalan test meztelen fejét lomhán lefektetve, izmos farkcsapással söpri maga körül szét fogolytársait.

A jéglap a négyszög körül már messze terítve van halakkal. A potyka úgy nyargal azon, mint a cziczkány. Senki sem kergeti: nem szökhetik el. A lomhább halak egész határral hevernek a lék két oldalán.

Nagy öröm a halászok közt, ha a «fogas- király» kerül hálóba, ha egy roppant nagyságú fő, mint egy ezüst krokodil nyomul fel a vízből; tiszta ezüst-fehér az egész, szétnyitott torkában két sor éles fog, mint a krokodilusnak, de azonkívül négy egymásba fogódó görbe agyar, minő a tigrisé.

Mintha a törbe jutott fejedelem egyszerre kiadta volna oda alant a rendeletet maradék testőrseregének, hogy a végső tusában keresztül kell magukat törniök, oly veszedelmes rugdalódzás keletkezik akkor a hálóban. Csupák, potykák, harcsák nyargaló csapatja rohan fejjel a feszes hálónak, a felmerülő góliátokat bunkóval kell agyba-főbe verni, hogy leküzdessenek. A hal tűzbe jön, a hidegvér hősi gerjelemre képes, s fellázad a bitorló ellenség ellen. Az ütközet ugyan mind a hal veszedelmével végződik. A harcsák főbe verreten rántatnak ki a jégre, a háló önti a felszínre szorított szép fehér fogasokat, süllőket; hanem a fogas- király nem egy könnyen kerül elő. De a legénység teljes erejéből rárantja a kötelet s egyszerre csak a hátramaradt haltömeg csak kifordul a hálóval együtt. Ott a fogaskirály is. Gyönyörű példánya fájának. Több az negyven fontosnál, a minőt csak minden húsz évben fognak egyszer. Erős fejével nem egyszer keresztül szakítja a hálót; hanem tüskés úszószárnyaival beleakad a bogokba és nem tud elmenekülni.

-119-

Ennek az egynek a kézrekerítése nagyobb öröm a halászok közt, mint az egész gazdag fogás. Az a rossz szokása, hogy csak a saját nemzetbelit szereti megenni. Azért ő fogas- király. Olyan vastag a hája, mint a süldőnek; gyönyörű aranyszínű, s a húsa fehér, mint a gyolcs.

Mire a fogással készen vannak, a rövid téli napnak is vége van már, de csak az égen, nem a jégen.

A jégen most kezdődik még az élet.

A szomszéd falvakból, Siófokról, Szántódról, Zamárdiból, Füredről, Arácsról, Csupokról jön a népség szekerekkel a jégre, kosárral, tarisznyával, kulacsos; a kulacsban bor, a tarisznyában malacpecsenye, a kosár halat vinni való.

-120-

Mire a halászok hozzákezdenek a kifogott zsákmány osztályozásához, egész vásár támad körülöttük.

Ha lement a nap, nádból fáklyát csinálnak, tüzet raknak a jégen; vásárt ütnek a halra. Potyka, csuka, harcsa, kárász, mind szegény embernek való. Bécsbe, Pestre, csak a fogast meg a süllőt viszik, a mit drágán megfizetnek: a többit potom áron adják. Még így is nyereségük van. Egy húzással néha valami háromszáz mázsa halat rántanak ki.

A mi halat most el nem hordanak, azt kosarakba garmadolva, beviszik a raktárba, s onnan hordják el majd szekereken a veszprémi vásárba.

Egy roppant, akónyi bográcsba beleaprítják a kiválogatott halat, a minek nem szabad sem kövérnek, sem szálkásnak lenni; nem jön abba egyéb, mint a halnak a saját vére, paprika marokszámra meg vöröshagyma. Hanem azután van annak a keverésmódjában valami mesterség, a mit csak az ért, a kinek tudománya van hozzá, hogy azt utána csinálni sem lehet.

S a hol jó bor foly és halászlé készül, ugyan a cigány hogy maradna el onnan?

Egyszer csak ott terem egy barna sereg, helyet csinál egy kosár tetején a czimbalmának s rárantja az uraság nótáját:

Jaj, de szakad ez a húr;
Majd megfizet ez az úr!

S a hol cigány van, virgoncz menyecske és tüzes legények, a táncz hogy maradna el onnan? A jég hátán egyszerre csak oly dáridó támad, hogy két falura szól. A nádtüzek mellett nyalka párok

-121-

rikkongatva járnak a szent Dávid tánczát.

De vége a mulatságnak, ha jön a vihar! Gyakran a Balatonvidéken, mikor legcsendesebb a lég, minden előjel nélkül felzúdul ez a sajtószertű orkán; a halászoknak, kik meghallják a fák zúgását a távolban, már nincs annyi idejük, hogy a zalai partra visszasíessenek! nyáron a szélcsapás egyszerre felforgatja a hullámot s a csónakokat beragadja a Balatonba és kihányja a tulsó partra. S néha félóra múlva vége van a viharnak: a szélmenyasszony csak egy fordulót akart tánczolni. S azután ismét csendes lesz minden.

A hegyek mögül rohanó zivatar egy hófelhőt korbácsol előre. Abból olyan élesen, mint a tű hegye, vág alá a szitáló hókristály. A felhő maga sem nagyobb, mint hogy a nagy panoráma felét eltakarja, sötétségbe burkolva a tihanyi tájképet sziklafokos félszigetével, komor templomával, míg a keleti agyagpartok tündökölnék a holdvilágban.

A vihar harsogva üvölt alá az arácsi völgy ős fáinak sudarai között. A nyári kastélyok szélvitorláit nyikorognak, mintha elkárhozott szellemek sírnának földi emlékeikért, s mikor az erős szél végigsöpör a Balaton jegén, az ott felállított jéglapokon valami olyan túlvilági zenehangot idéz elő, hogy az ember látni véli a szellemeket, a kik így sírnak, egymást kergetik s röptükben nagyokat sikoltanak. Egy-egy haragosan bömböl közöttük. Az űzi tán a többit?...

És ismét hangzik a távolból az a kísértetiesen harsogó orgonaszó, a mit az éjjeli futó vihar küld maga előtt; mikor az erdők sudarai fölött végigrohan, a süvöltő vihadarban, mely a jéglapokon megtörik, úgy sírnak, sikoltanak azok a láthatatlan szellemek, úgy zúg közöttük némelyik; a kísértetek énekkara folyvást magasabbra emeli hangját.

-122-

És újra hangzik az egész jégegyetemen végig az a túlvilági zengés, mintha ezernyi hárfa húrja szakadna szét ott alatt, míg a zengés fokozatosan átmegy a rivalgó harsogásba: még feljebb, mintha villámok száguldanának oda alatt a vizekben, bűbajos kábító melódiát keltve a hangadó hullámban: a jég alatt a mennydörgés orgonaszava bömböl felségesen s az Istenkiáltás rettentő roppanása közben reszketve mozdul meg az álló jégegyetem, s a szörnyű légnymásra a rianás hasadéka ismét összecsucodik.

A VASKAPU.

-123-

Egy hegyláncz, közepén keresztül törve, tetejétől talpjáig, négy mértföldnyi messzeségben; két oldalt hatszáz lábtól háromezerig emelkedő magas egyenes szikla-falak, közepett az óvilág óriás folyama, az Ister: a Duna.

A ránehezülő víztömeg törte-e magának e kaput, vagy a földalatti tűz repeszté kétfelé a hegylánczot? Neptun alkotta-e ezt, vagy Vulcán? vagy ketten együtt? A mű istené! Ahhoz hasonlót még a mai istenutánzó kor vaskezü emberei sem bírnak alkotni.

Az egyik isten keze nyomait hirdetik a Fruska Gora hegytetején elszórt tengericsigák kövületei, a Veterani barlang ásatag tengerlakó saurusai: a másik istenről beszélnek a bazaltok a Pietra Detonatán; a harmadikat, a vaskezü embert, hirdeti a sziklába vágott hosszú padmaly part, egy országút, melynek boltozata is van; az óriási kőhíd oszlopmaradványai, az emléktábla a szikla oldalába domborműként vésve s a meder közepébe vágott száz lábnyi széles csatorna, melyen nagyobb hajók járhatnak.

-124-

A vaskapunak kétezer éves históriája van, s négy nemzet nyelvén nevezik azt.

Mintha egy templom közelednék felénk, melyet óriások építettek, pillérekkel, melyek kőszálak és oszlopokkal, melyek toronymagasak, csodálatos kolosz alakokat emelve a felmagasló párkányokra, mikben a képzelem szentek szobrait látja s e templom csarnoka négy mértföldnyi távolba mélyed, fordul, kanyarodik, új templomot mutat, más falcsoportokkal, más csodaalakokkal; egyik fal síma, mint a csiszolt gránit, vörös és fehér erek cikáznak végig rajta: rejtelmes istenírás betűi: másutt rozsdavörös az egész hegylap, mintha igazán vasból volna, néhol a gránit rézsút dúlt rétegei mutogatják a titánok merész építkezés-módját: s az új fordulónál már egy goth templom porticusa jó elénk, hegyes toronycsúcsaival, karcosú egymáshoz tömött bazalt pilléreivel, a kormos fal közepéből egy-egy aransárga folt világít ki, mint a frigidus lapja; ott a kén virágzik. Ércvirág az. De élő virággal is díszlenek a falak; párkányaikról repedéseikben mintha kegyeletes kezek zöld koszorúi függnének alá. Azok óriási lombfák, fenyők, miknek komor tömegét az őszi dér csípte bokrok sárga és piros füzerei tarkítják.

Egyszer-egyszer megszakítja a végtelen, a szédületes kettős falazatot egy benyiló völgykebel, melyen keresztül egy rejtett, emberlaktalan paradicsomba látni. Itt a két sziklafal között mély komoly árny borong s a nappali sötétbe mint valami tündérvilág mosolyg be a napsütötte völgy képe, vadszülő erdejével, melynek érett apró piros bogyói színt adnak a fáknak; tarka leveleik szőnyeget vonnak rájuk. Emberlak nem látszik a völgyben, keskeny patak kanyarog tisztán végig, abból gyanútlan szarvasok isznak; a patak aztán mint egy ezüst sugár omlik alá a sziklapartról. Ezeren és ezeren elhaladnak e völgy előtt, s mindenki azt gondolja magában: vajjon mi lakhatik ebben?

-125-

Aztán elmarad a völgy s ismét más templomi kép következik: a többinél még nagyobb, még rettenetesebb: a két fal száznegyven ölnyire közeledik már egymáshoz s háromezer lábnyira az éghez; az a messzekiáltó szikla a tetőn a Gropa lui Petro a szent Péter sírja, mellette kétfelől a

másik két titáni kőalak két apostoltársra.

S e két fal között foly alant a kőmederben a Duna.

A nagy, fenséges folyam-ős mely megszokta a magyar síkklapályon ezer ölnyi mederben haladni méltóságos csenddel, partjain a behajlító fűzfákkal enyelegni, kilátogatni a szép virágos mezőkre s csendesen kelepelő malmokkal beszélgetni! itt összeszorítva száznegyven ölnyi sziklagátba, hah, mily haraggal tör rajta keresztül! A kik idáig jöttek vele, nem ösmernek reá. Az ősz óriás szilaj hósszé ifjul, hullámai szökellnek a sziklás meder felett, egy-egy roppant bérczömege ül ki néhol medre közepén, mint valami rémoltár; az óriási Babagáj, a koronás Kaszán szikla; azokat fenséges haraggal ostromolja; rájuk zúdulva elől, s mély forgatagokat örvényítve mögöttük, feneketlen árkot vájva a sziklamedernek; s aztán csattogva, zúgva rohan alá a kőlépcsőkön, mik egyik sziklafaltól a másikig nyúlnak keresztül.

-126-

Néhol már legyőzte az útját álló torlaszt s a széttört sziklákon keresztül ömlik tajtékozva, másutt megtorlik a kanyarodó szoros bérczfalánál s a ráhajló szikla alá ásta magát örök habjaival. Néhol szigeteket rakott le a legyőzhetetlen szikla mögé, új földalkotásokat, mik semmi régi térképen nincsenek; azokat benőtte vad fa és bokor, azok nem tartoznak semmi államhoz, sem magyarhoz, törökhöz, sem szerbhez; a senki ország az, adót nem fizető, urat nem ismerő, világon kívül eső, meg nem nevezett föld! másunnan meg elhordta a kikezdett szigetet bokraival, erdőivel, kunyhóival együtt, s letörülte alakjaikat a térképről.

A sziklák, a szigetek több ágra osztják a folyamot, mely Ogradina és Plaviczovicza között már óránként tíz mértföldnyi sebességgel rohan, s a szűk folyamágakat ismerni kell a hajósoknak; mert az emberi vaskéz csak egy csatornát vágott a meder sziklapadjaiban, melyen nagyobb hajók járhatnak, a parthoz közel csak apró hajók számára van út.

Az apróbb szigetek mentében, a szűkebb Dunaágak között sajátos emberi művek szakítják félbe a természet nagyszerű alkotását: kettős czölöpzetek erős fatörzsekből, mik V betű alakban mennek össze, nyílt öbleikkel vízmentének fordulva. Ezek a vizafogók. A tenger vendégei felfelé úsznak a folyón: fejüket vakartatják a vízzel, csiklandó parasytok miatt; aztán belejutnak a kelepcebe; visszafordulni nem szokásuk, mindig előbbre haladnak a szűkülő fogdában; míg a legvégén belejutnak a «halottas kamarába», a honnan nincs menekülésük.

-127-

S e fenséges helynek hangja is oly isteni. Egy örökké tartó egyetemes zúgás, mely hasonlít a némasághoz, oly egyforma, s az Isten Szavához: oly érthető. A mint az óriás folyam a kőzátványokon végighömpölyög, a hogy a sziklafalat korbácsolja, a hogy a szigetoltárookra harsogva rohan, a hogy az örvényekben fuldokolva elmerül, a hogy a zuhatagok hanglépcsőin végigjártzik, s a hogy ez örök hullámcsattogást az örök visszhang e kettős fal között a túlvilági zene felségig emeli, mely csupa orgona és harangzó és elhaló mennydörgés, az ember elnémul és saját szavát meghallni retteg e titáni zengés közepett. A hajósok csak jelekkel integetnek, a halászok babonás hite tiltja e helyt a szót: a veszély tudata mindenkit magában imádkozásra kész.

Mert valóban, a ki itt végighalad, a míg e sötét falakat látja itt maga mellett kétfelől, mintha saját kriptája falai között evezne végig.

Kivált mikor még a hajósok félelme, a Bóra megjelen.

A kitartó hetes vihar. – Ez járhatatlanná teszi a Dunát a Vaskapu között.

Ha csak egy bérczfal volna, az védne ellene; de e kettő között megszoruló légnomás oly szeszélyessé válik, mint egy nagy város utczáiban kódorgó szél; majd elől, majd hátul támad, minden kanyarodónál más irányból tör ki: egyszer-egyszer tökéletesen megszűnik, aztán megint egyszerre valamely völgyzugolyból, mint a lesből rohan elő, megkapja a hajót; kicsavarja a kormányt, dolgot ad minden kéznek, belerántja az egész vontató lócsapatot az alattságnál fogva a vízbe: aztán megint egyet fordul s oly sebesen tolja előre a megkapott faalkotmányt, mintha az vízmentében úsznék; a hullám úgy porzik előtte, mint az országút, mikor végig söpör rajta.

-128-

A templomi zengés oly itéletnapi zajjá magasodik fel ilyenkor, hogy az elmerülő halálkiáltása nem hallik ki belőle.

TISZAI MOCSÁR.

-129-

Gyönyörű valami egy mocsár, minő például a Bélabora.

Álljunk csak ide a közepébe. Óh nem kell azért sárba lépni: kellemes zöld dombra fogunk állani, honnan az egésznek széle-hossza belátható. Maga e domb süpped ugyan egy kissé; a soha le nem kaszált fű úgy tesz, mintha vízre volna épülve, pedig hajdan e helyütt, hol állunk, óriási bükk- és égerfák rengetege díszlett. Messzebb szürke bazaltoszlopok vonulnak végig, homlokukat zöld moha nőtte be, lejtősebb oldaluk szőlővel van beültetve, melynek világos színe nyájasan virul ki a sötét iharfák erdeiből.

Nyugatról a kanyargó Tiszában vész el az ég, mely csendes és sima, mint a tükör, és félívként keríti a parttalan mocsárt, melynek területét nádtenger borítja, vastag buzogányos fejét ingatva a

rajta hullámokat verő szélben; itt-ott tágasabb tükröt képez benne a mélyebb víz, melynek színén a vízi nymphek fényes kövér levelei lebegnek, sárga húsos viráguk korsó-alakú dinnyéjük sajátságos kellemes szagot terjesztenek magok körül.

-130-

A mély vízfenék világos zöld; rajta a hosszú hinár között a tórongy és elekceze narancsvirág nyúlik, örülve a fenékreható napvilágnak; köztük aranyszemű kékszöld vízi bogarak ezrei futkároznak, s csodás veresbajuszú gadóczák, tarka vízi borjúk, hasas pióczák s veresszemű és kéktarjú vízi kigyók seregei úzik és kerülik egymást.

Zöldes fűgyökerekből álló kis úszó szigeteken csodás nagyságú fűzöld békák hajókáznak, berántva fejüket egy-egy vízi kigyó kacsintásai előtt.

A kákásban úszó madarak falkái lubiczkolnak.

Az egész tájékon sajátzerű rejtelmes susogás uralkodik, melyet a nádleveleken átsuhanó szél támaszt, melyhez a kecskebékák brekegése, az unok bánatos ümmögése, a hattyúk horkolása, a bujár jajgatása s a szúnyogok döngése együtt és összevéve oly jeles harmoniát kerekítenek, minő csak emberi és állati hangokból telhetik ki.

Olykor a hallgató éjben egy mély, erős, suhogó hang zúdul fel, többször egymás után, valami középhang a szélzúgás és a kivert bika bögése között: ezt a bölömbika adja, egy kicsiny, jelentéktelen madárka. – Az emberek között is a legcsekélyebbek szoktak a legnagyobb hanggal lenni.

Ezen vízi birodalom széléből több ezer lépésnyire nyúlik be egy partos nyelv, süppedékes bürűje hajlik a ritkán látogató vadászok és csikászok lépteit alatt; széleiben rózsavirágú pompás réti fűrények, szivárványozott sásliliomok virúlnak, összefonódva a különemű folyókák hálójával. – A tiszta vízben egy-egy özvegy gém, vagy fekete szárnyú gólya mutatja magát, a mocsárlakók eviczkélő seregével; – itt-ott vízi patkányok gyémánt szemű csilámlanak a fű között.

-131-

A nap lemenőben van; narancsvirágú tányérja félig a Tiszába süllyedt; képe tűzoszlopként vonul végig a folyam habtükrén; tulsó oldalról pedig a hold emelkedik, a tele hold ezüst világával, a hegyek mögül, s egyetlen egy csillag ragyog az alkonyodó égen, mint olvadó aranyba vetett gyémánt – a hajnalcsillag.

A HORTOBÁGY.

-132-

I. ÚT A HORTOBÁGYRA.

Mi az a Hortobágyi pusztá?

Egy ismeretlen sziget a szárazföldön.

«Sziget», mert körül van véve a civilizált világ tengere által: partjai népes városok, tanyákkal megrakott, jól művelt gabonaosztó földek, dohánytelepek, ültetett erdők, kertek; maga pedig egy ősi pusztá, a mit ekevas föl nem hasogatott soha.

«Ismeretlennek» is méltán nevezhetem; mert a kik a hire miatt idejönnek mulatni, mind ott telepesznek meg a hortobágyi vendéglőben, onnan visszatérnek; az évenkénti két nagy marhavásárt is ott tartják meg a Hortobágyparti nagy híd előtti síkságon; de bele a pusztá végtelen útvesztőjébe ritkán vetődik el valaki; jártas kalauz nélkül meg se is próbálja.

Az egész terület nem való másnak, mint legelőnek: tavasszal sok a vize, nyáron kevés, a hol nem «totyogós», ott szikkadt: termő szik és vak szik váltogatja egymást; amannak a növényzete buja, emezé kúsó porcsfűvön és széki fűvön kívül semmi.

-133-

A régi leírásokban nádasokat, tavakat találunk: azoknak most már hire sincsen; elvitte a Tiszaszabályozás. Az áradáskor csónakkal járták e pusztát; a Hortobágyon két kerekü malom volt, mely a város számára örölt. Kuthy Lajos leírásában még vadkanok jelennek meg. Régen híres volt a vidéken a kócsagvadászat: most már csodának ha látni egyet. Ezelőtt negyven esztendővel, mikor a muszkák elől menekültem a fegyverlerakás után a Hortobágyon át, egy csikósbojtár vezette a szekerünket félnap nádason keresztül tengelyig érő vízben; a nádas közepén volt egy tó, annak a partját körülszegélyezték a gémekek, kócsagok. Ma már se nádas, se tó nincs. Legelő az egész terület három óra járásnyira szélteben, hosszában.

Tavasszal legérdekesebb a Hortobágyot megtekinteni, a mikor még minden üdezöld s még nem vették át az uralkodást a legyek, bögölyök, szúnyogok és musliczák billiói.

A «Vérvolgyön» és a kádarcsi csárdán túl következik a «Kő-út». Ez már kezdete a Hortobágyinak. Itt vannak a birkanyrók. A juhnyájukat, melyeket előtte való nap a Hortobágy vízébe épített mesterséges usztatón megmostak, ide terelik fel, s aztán asszonyok roppant nagy pajtákban szabadítják meg hegyes ollóikkal gazdag bundáiktól. Az egyik pajta körül a nemes merinó birkákat látjuk, a másik mellett az őseredeti magyar juhot, mely hosszú fűrtös fehér, vagy fekete gyapjával, vadkecske fejével, kacskaringósan megtekert felálló szarvaival valóságos vadállatot mutat.

-134-

Még egy csárdát érünk útközben, mialatt a látóhatáron folyvást kísér bennünket az újvárosi

templom tornya. Két nagy tehéncsorda marad el mellettünk, mindegyik ezren feljül álló gyönyörű czimeres szarvú állatok! Birkanyájak, sertéskondák; de még semmi ménes. Azok túl vannak nagyobb részt a Hortobágy folyón.

Azt mondja a csikós: «Az úr Isten is azért teremtette a Hortobágy vizét, hogy elválassza a derék állatot a birkától!» Túl a Hortobágy vizén már nem szabad birkának, juhásznak a pofáját mutatni: disznóruul pedig szó se lehet! Az csak a karám mellett húzhatja meg magát, mint halálra ítélt gonosztevő.

Egyszer aztán csak elmarad nyugatnak az újvárosi torony, s csak hébehóba bukkanik fel megint, mikor a délibáb felkapja a levegőbe. Előttünk áll a hirhedt hortobágyi csárda. Derék kőépület, künn az országúton, soha kerítéssel körül nem volt véve. Mellette egy rengeteg kocsiszín. Jó bora, jó konyhája, kényelmes vendégszobái: uraknak való étterme s pásztorok, kocsisok számára tágas ivószobája. Valamikor nevezetes szállás, mikor ezen az úton jártak a kalmárok Budapestre s talán megint az lesz, ha a debreczen-füzesabonyi vasút megvalósul, s gőzmozdony fujtat végig a Hortobágyon. Most csak hívott vendégek által népesült meg.

A vendéglőnek most már kertje is van, annak a tövében folydogál nagy lassúsággal a Hortobágy folyó, szélessége olyan, mint a Garam rendes időben. A vidék nevezetessége a rajta átvezető roppant nagy kőhíd, kilencz boltozatos oszlopszaton nyugvó. Az a monda róla, hogy építések a hozzá való meszet tejjel ojtották meg, azért olyan tartós.

-135-

Ez a híd a pusztán a legnagyobb magaslat.

II. DÉLIBÁB.

Az idő kitisztul, a felhők eloszolnak, semmi szél nem leng már; s ekkor egyszerre elkezd a délibáb a maga tündérajátékait. A szemhatáron tenger terül széjjel, mely sebesen futó hullámokat látszik hányni, s a futó hab tetejéből sötétzöld erdők, szigetek emelkednek elő. Az elhagyott karám, melyet az imént láttunk, egyszerre emeletes palotává magasodik fel s az újvárosi templom felkap az égbe s bazilikává nő meg. Majd egy szép hosszú várost láttunk fehér házak soraival: nem város ez, hanem legelésző ökrök. A tenger lassankint elnyeli a távot; úgy, hogy az ökrök a szemhatáron látszanak állani, s a látástani csalódás mammutokba nagyítja az alakjaikat. Az optikának minden szabálya fel van forgatva. A távol álló tárgy lesz nagyobb, a közelebb álló kisebb. Elénk támad egy emberi óriás a látóhatáron, a ki úgy látszik, hogy apró sertéseket hajt maga előtt; mikor közelebb érnek, akkor látjuk, hogy az óriás egy szimpla gulyásbojtár, az apró állatsereg pedig kétszáz fiatal bika egy csoportban. Majd megint egy gályából álló hajóhad látszik vitorlázni: rájövünk, hogy azok legelésző lovak. Mikor közelebb megyünk hozzájuk, hogy kijönnek a délibábból, egyszerre úgy eltörpülnek, hogy alig látjuk őket.

-136-

Néha a délibáb felkapja a látóhatár alatt mélyen fekvő helységek rajzait a szemünk elé s olyan közel hozza, hogy az utczákon szaladgáló ebeket ki lehet venni: a Hortobágy egyszerre tele lesz városokkal. Ezt különösen reggelenként látni. Az sem tart sokáig. Máskor meg azt látjuk, hogy két ménes legel egymás fölött, az egyik a földön, a másik a levegőben. A házaknak, tornyoknak viszképe úgy látszik meg a délibábban, mintha csendes tó tükréből verődnek vissza, de azt is megteszi, a délibáb, mikor jó kedve van, hogy a házat és a viszképét a tetejével, a tornyot a hegyével megfordítva ragasztja össze.

S ez a tündéri játék így folyik napestig: mentül égetőbb a napsütés, annál tüneményesebben.

Azt hiszem, hogy ha ide a Hortobágyra egy várost építenének, ott senki sem dolgoznék soha: minden ember az ablakában ülne, s a délibábot nézné egész nap, a hogy nézi most a puszták pásztor népe.

III. NAPFELKÖLTE.

A pusztai élet azt kívánja, hogy korán feküdjünk, mert korán kel a nap. Pedig a mit meg kell látni, az a napfelkölte a Hortobágyi pusztán.

A legelső kakas szóra: éjfél után két órakor felébredtenek bennünket; «reggeledik» már.

-137-

A hortobágyi pusztán a legelső szürkületet úgy hívják, hogy «hajnalperczenés».

A derült ég tele van még csillagokkal: ottan ragyog a «kaszás csillag» az «Isten szemével». A csoportos «fiastyúk», a lefelé forduló «gönczöl szekere». A csillagsereg között a fogytán levő hold ezüst sarlója világít; a keleti szemhatáron pedig már világosodik az ég.

A sápadt hold és a sápadt hajnal kettős derűjében minden emberalak valami tündéries megvilágítást nyer, minden alakot két árnyék követ keresztben. A síkságot még sötétség lepi. Nagy távolban csillámlik egy pásztortűz a mezőn.

A csárdában kész már kora hajnalban a jó meleg reggeli; mire az elkél, előállnak a fogatok.

Letérünk az országútról délirányba s benne vagyunk az igazi pusztában, a «zámi» határban. A csárda, a mátai dombos liget, a Hortobágy fűzfái lassankint elmaradoznak mögöttünk s félórai vágatás után sík mezőkön át, sásos tocsogókat keresztül vágva, ott vagyunk hajnali három óra tájon a pusztá közepén. Itt van az igazi pusztá.

A végtelen messzeségben, a mennyire szem lát, nincs egy halom, egy élő fa, egy karám, egy

nádkúp, még egy kútgém sincs, mely irányt adhatna: nincs semmi más, mint fenn a még mindig csillagos ég, alant a sima bársonyzölddel bevont föld, a mit egy vakandturás se zavar meg. Az ember úgy érzi magát itt, mint a szélcsendes tenger közepén. Semmi élő állat, se távol, se közel; se repülő madár, se dongó bogár, se futó nyúl, se fonó ürge, se békászó golya. A teljes hatalmú «semmi» uralkodik itten.

-138-

A végtelen kerek síkságon nem vezet egy ösvény, nem egy kocsinyom: a ki itt járatlan, eltévedhet benne, mint egy őserdőben, köröskörül nem lát semmit, a mi tájékozna, a mi barangolásának előre vagy hátra irányt adna. Mikor köd van a pusztán, magok az ittlakók is elbódulnak benne.

Orahosszant, vágató futamban eltart a felséges kép s csak azután tűnik fel előttünk a szemhatáron valami sötét folt: az első ültetett erdő a zámi pusztán, melynek akáczfái között rejtőzik a csikós karám, s ezzel egyidejűleg kezdenek kiemelkedni a föld hátáról egyes púpok: egy magasabb domb, három alacsonyabb; tatárhalmok a nép nyelvén, irtó csaták emlékei: a hol megbontják a domb zöld pázsitját, mindenütt csontok jönnek a napfényre. Egész helység volt itt hajdan. Most úgy hívják, hogy «zámi pusztá». A csonthalmokon kívül egy templom kőmaradványai beszélnek a rég elmúlt életről. Egy sárfalból készült karám, egy nádból épült vasalót: egy deszka szélfogó és egy csordakút a hajdani piac egész ékessége. A három kútgém, keresztbe álló gerendáival úgy tűnik fel a távolból, mint a valóságos Golgota.

A mi a pusztá nevezetességét teszi, az a «nagy gulya». Ezerötszáz tehén, idei borjúval, nagy számú bikákkal egy tömegben.

Mikor megérkezünk, még alszik az egész tábor; nem a zöld mezőn hevernek: szeretik a kényelmet, van egy feketére lehevert nagy szérű, a hova éjszakázni járnak. Még valamennyi fekszik: az ezernyi czímeres nagy szarvak erdőként magasra emelve, csak a legvénebb bika, egy elefántnyi állat, fekete kormos fejével, pupotvető nyakával áll magasan a csorda között.

-139-

Napfelkölte előtt megtekintjük még a karámot, melynek belsejében szép sorban vannak felakasztva a bojtárok összegöngyölt bundái: aztán meg a «magyar wertheim-kassza». Ez egy fiatal borjúnak a bőre, melynek mind a négy lába meg van hagyva körmöstül; a nyakán a nyílás, a mi lakatra jár; ebben tartja a bojtár a maga kincseit, pipáját, dohányát, só-, paprika-tartóját, meg a szerződését. Pénz nincsen benne. Mire való volna a pénz itt a pusztán?

Ez alatt a talyigás, egy értelmes okos beszédű legényke, kék ingben, gatyában; az ing pirossal kihímezve tarkán; megfózi bográcsban a reggelire való «tésztás kását»; legelőbb minket kínál meg vele: jó ízű eledel; többet ér a kávénál, meg a pálinkánál; aztán a bojtárok ülik körül a bográcsot, hozzálátva hosszúnyelű gömbölyű czinkanalaikkal.

«Most kél a nap!»

Meleg reggel van, a lég ozonnal tele, a nap képe mint egy nagy tűzhalom toladodik elő az égtől élesen elvált földhatár mögül. Fél első percz mulva a domborulat kicsucsosodik s a napkép gúla alakot vesz föl, - másik fél perczben a nap ötszögletűvé lesz, - azután elhagyja a szemhatárt s félperczig olyan lesz mint egy fekvő tojás. Akkor elkezdi alul összeszűkülni, felül domborulni, míg egy tökéletes gomba alakját veszi föl. Az ember kacagni szeretne rajta: ha olyan fönséges tünemény nem volna. A gomba nyele lassankint összecücsösödik, úgy hogy a nap-kép alul citromot utánoz, majd elmúlik az alsó csücske, de helyette a napkép felső részén támad összeszűkülés. S az alatt nincs semmi fénye, pusztá szemmel lehet bele nézni: mintha valami istenrokon tündér csinálna játékot a felséges tűzgolyóval a halandók gyönyörködtetésére. A «hajnal délibábjának» lehetne ezt nevezni.

-140-

A debreczeni urak azt mondák, hogy ez rendes látvány itt a zámi pusztán.

De ez a tünemény maga megérdemelné, hogy a világ minden természettudósai ide vándoroljanak és ennek a titkát találgassák.

Egyszerre aztán véget vet az isteni játéknak az igazi nap, szerte szét lövellő fény-mindenségével.

Eddig csak a pacsirták éneke zengett; de a mint a fényes napsugár szétlövelt a pusztán, egyszerre felzendül a barmok zenéje. Egy tömegben feláll a tábornyi, szarvemelő sokaság s a maga hangjával üdvözli a hajnalt s indul a zöld mezőnek a kolompos vezetése mellett.

Ez aztán a kardal!

A LEGVITÉZEBB HUSZÁR.

-141-

A LEGVITÉZEBB HUSZÁR.

-142-
-143-

Magam is megdöbbenek, a mikor ezt a czimet leirom; hisz ez a szó «huszár» már maga is annyit jelent, mint «legvitézbb»; ki érdemeli meg azt, hogy a történet által, a költők nyelvén s a

köznap danáiban «hősök hőséne» neveztessek?

Pedig mégis igazam van.

Volt egy férfi - nem is olyan régen halt meg - a ki a mellett, hogy tökéletes eszményképe lehet egy, csupán a költők agyában született, középkori lovaghősnek; valódi élő mintája marad egy tetőtől talpig magyar vitéznek: annak is pedig huszárnak; olyan huszárnak, a kiról azután a többit szabják.

Ez a férfi volt Simonyi József ezredes.

Ni, hogy villognak az öregek szemei, mikor ezt a nevet hallják! Ismerik őt jól mind azok, a kiknél az őshaj és az emlékezet még anno 1800-ból ered. Látták bátor tekintetét, hallották csodadolgait, bámulták, büszkéek voltak rá és azután - megsiratták. Hallgasd meg te is ifjú nemzedék: ki volt ő, mi volt ő? és tanuld meg, hogy az előtt is voltak ám derék emberei a magyarnak! Ezután is lesznek, ha Isten úgy akarja.

-144-

I. A FIATAL DIÁK.

Tekintetes Szabolcs vármegyének Nagy-Kálló városában született ez előtt jó nyolczvan esztendővel; épen a három hetesben (1777) történetünk hőse; ki hogy legott hősnek született, bebizonyítja az által, hogy már csecsemő korában nem maradt meg tőle épkézláb csésze és tányér, a mi a kezébe akadt, mikoron pedig a hatodik esztendejét betöltötte volna, nem volt az a jegenyefa, a melynek a tetejéről ő a szarkafészket le ne szedte volna, sem olyan magas toronytető, a hol őt csiripoló verebek, mint harcias ellenséget megjeleni ne látták volna. Sőt annyira ment már vakmerőségében, hogy a szomszéd becsületes eczetfőző és pipacsináló izraelita kereskedők folyamodást kénytelenítettének tenni a jó öreg Simonyi Pál uramhoz, tiltaná meg rettenetes gyermekének, miszerint az ő szakállaikat ne czibálná meg az utcán, a ki miatt már a templomba sem merek majd járni! A szomszédasszonyok pedig azért, hogy ártatlan csirkéiket mind elhajigálja, ablakaikat beveri; a pásztorok a mezőről pedig a miatt, hogy József urfi mind agyonnyargalja a lovaikat. Csak egy kendermadzagot vesz elő, a mit a zsebében hord, a lo fejére veti s le nem lehet róla teremteni sem embernek, sem lónak.

Még akkor Jóska nem volt idősebb hét évesnél.

Áldott szülei sohajtozva gondoltak rá: mi lesz ebből a fiuból, a ki már eddig is annyi gonosz csinyt követett el? Vagy nagy úr lesz, vagy a tömlöczben hal meg.

-145-

Pedig jó édes anyja úgy szerette volna, ha derék tudományos férfiú vált volna belőle, a ki egykor tán Nagy-Kálló városában senatori hivatalt viselend; vagy még inkább, ha nagytiszteletű pap válna belőle, talán kanonok, prépost vagy apát-úr.

Nem is mult rajtok semmi üdvös szándék, elküldték tanulni Jóskát Mária-Pócsra, mikor már nem birtak vele; onnan Debreczenbe, a hol kanállal mérik az ifjuságba a tudományokat.

Már hiszen Jóska urfi ott is csak kitett magáért.

Ő pópista diák volt, Debreczen pedig a kálvinista Jeruzsálem.

Még az én időmben meg volt az a jeles szokás, hogy e két felekezet iskolásgyerekei, mikor valami jó mulatságot akartak maguknak csinálni, összecsoportosultak s jól elverték egymást. Botot nem lévén szabad viselni kicsi diákoknak, az egész harcz ököllel és lineával, meg szijra kötött könyvekkel harczoltatott meg, hanem azért karmolt pofát s beütött orrt vihett belőle haza, a ki otthon újra meg akarta veretni magát.

Simonyi Jóska hirhedett legény volt az ilyen csatákban, négy-öt ellenségtől még csak meg sem szaladt s ha botra vagy kőre talált, egész sereggel szembe nézett.

Már pedig a Péterfia-utczából, a hol lakott, a piaristákig ballagva, sokszor kellett túnyomó ellenféllel találkoznia, a kik aztán megkerítették. A mi hősünk e miatt mindenütt a kerítések alatt, kapuk szögletében, a hol senki sem sejtette, dugaszban tartott botokat, köveket, azokat rántotta elő, ha hirtelen megszorították. Ilyen hadi fortélylyal kellett mindennap keresztülvágnia magát az iskoláig. Ezek voltak legelső tanulmányai a hadviselésben.

-146-

Kegyes oktatói nem helyeslék ezt a rakoncátlanságot s fenyegették szörnyen, ördöggel, pokollal, míg a vakmerő fiu egyszer megharagudott az annyiszor emlegetett ördögre s két pajtásával összebeszél, hogy majd fölkeresi ő maga azt az ördögöt, a kivel olyan nagyon fenyegetik s kapta magát éjjél órájában, kiment velök a keresztútra s ott holmi bolondos diák szavak emlegetésével akarta kényszeríteni ezt a földalatti nagyurat, hogy idézésre jelenjen meg; a holott is addig kiabáltak az urfiak, a míg csakugyan megjelent a hátuk mögött - nem egészen az ördög, hanem csak az ór, a ki a csendháborítás miatt úgy eldöngeté a hátaikat, hogy az ugyan a pokolba is beillett volna mulatságnak.

Ilyen ördögös történet után nem lehetett Jóskának Debreczenben megmaradni, a tréfának hire futott, szülei is megtudták s erre elhatározzák magukban, hogy finomabb erkölcsök tanulása végett felküldik őt Pestre, az ország fővárosába; itt idegen nyelvekre, zongorára, hegedüre taníttatták, sőt még az anatómiai leczkékre is járatták, melynek mind igen sok hasznát vette ő későbbben, mert igen sok földet bejárván, olyan jól megértette magát mindenféle nemzetekkel, hogy még a mit nem kért is, odaadták neki s azokban a nagy hangversenyekben, a hol ágyúkkal zongoráznak és kardokkal hegedülnek, sokszor produkálta magát mint solo-virtuóz; a mi pedig az

-147-

emberi tagok bonczolását illeti, már ahhoz remekül értett.

II. AZ UJONCZ.

Már biz azt meg kell vallani, hogy a mi a tudományokat illeti, azokért nem sok hajaszála hullott ki a jó Simonyinak.

Egészen más forgott az ő fejében, mint csendesen ülni naphosszant az íróasztal mellett és doktorrá lenni, sokkal inkább vágyott embereket beteggé tenni, mint őket gyógyítani.

Menni messze - messze, keresni bajt, küzdeni veszedelmekkel; regényes kalandok közt szerezni hirt, dicsőséget, ez dagasztá az ő keblét, ennek ábrándjaival volt tele a szive, lelke s fázott belül, ha poros könyveire tekintett, a miket ő nála különös alkalmá volt belepni a pornak.

Hiszen nem is lehet minden ember tudós. Kinek-kinek megvan a maga hivatása. A jó katona rossz verset ír, a poéta rossz háborút csinál; a jó mesterember lehetne rossz földmives s a legderekabb gazdával felfordulna a világ, ha a kathedrába kellene neki menni, hogy ott predikáljon.

Hegedülhetett Jóska fülébe három zenemester, beszélhetett a fejéhez tizenhárom tanár; csak az lett belőle, hogy a mint egyszer Budán meglátott egy toborzó huszárcsapatot, elfeledte, hogy iskolába várják, elbámulta órahosszat a tarsolyos vitézkötéses legényeket, a mint olyan vígan táncoltak az utca mentében, úgy pörgették taréjos sarkantyúikat, úgy csörtettek kardjaikkal, olyan délczeg, gyönyörű fiúk voltak egytől-egyig.

-148-

Jóska elkísérte őket utczáról-utczára, előlalkodott körülöttük, mikor egy-egy parasztlegényt itallal kínáltak a vidám katonák, bevonták körükbe, markába veregettek, fejébe nyomtak vitézkötéses csákót, úgy mentek vele dalolva, összeölelkezve odább. Jóska úgy irigylette, hogy mással így bánnak, őt csak meg nem látják.

Alig volt még tizennégy éves a fiu, inkább lehetett volna leánynak felöltöztetni, mint huszárnak.

Végre megpróbálta mégis, odasomfordált a toborzó őrmesterhez s megkérdezte tőle, ha nem volna-e még olyan tele a regement, hogy ő el ne férhetne benne?

Az őrmester előre köpött, hátranézett s azt mondá a gyerekeknek:

- Tán én szoptassalak?

Ez azonban addig alkalmatlankodott neki, míg a huszár boszújában belecsapott a markába, s megszorítá a fiu kezét teljes erejéből. Ropogtak a porcikái, de csak meg se szisszent bele. A huszárnak megtetszett a legényke. Nem bánta hát, jőjjön vele. Nyomott a fejébe akkora süveget, hogy a fülei tartották meg karimáját s adott rá valami mentét, a mi a térdeit verte; a kard pedig épen a földön szánkázott utána.

De ki volt azért büszkébb, mint Jóska az új ruhában?

A mi után oly rég vágyott, a miről annyit álmodott: kard csörömpölt az oldalán, paripa ágaskodott alatta!

-149-

Hiába is váltották ki megrémült szülői, újra katonává lett megint, sem az apa átka, sem az anya könyve vissza nem tarthatá, neki menni kellett, merre sorsa vitte.

Szelid képű gyerek volt még, mennyit csúfolták arczáért, hogy oly fehér és bajusztalan; pedig óra hosszant kiállt a forró napra fedetlen fővel, hogy jobban elbarnuljon s azt a pelyhet ott az ajkán suvikszszal mázolta, hogy kezdjen hasonlítani a bajuszhoz.

Épen a török háború volt, az ujoncznak a táborérettel kellett megkezdeni a katonaságot; mielőtt ráértek volna megtanítani, hogy fogja a kardot? már az volt a jelszó: «üsd vágd!» mielőtt megúnhatta volna a komisz-kenyeret, már azon kellett sóhajtania, hogy bár csak volna hát egy kis darab!

Pancsovánál, a mocsár mellett, hús nap esőszakadás után azt mondták a huszároknak, hogy itt meg kell telepedni.

Csülökig érő dagadt sár közepén, hideg havas eső alatt, olyan helyen, a hol hire nincsen emberi hajléknak, lóháton ülve éjjel-nappal, és koplalva éjjel úgy, mint nappal.

- Keress fát! - kiálta a fiatal ujonczra a vén János káplár s Simonyinak ugrani kellett fát keresni.

Talált is eleget, elhozta egy hid karfáját. Minem is a hidra karfa? ezt csak a részeg emberek kedvéért találták fel.

- Vágd fel, ha hoztad! - mordult a káplár újra.

-150-

Simonyi hordott baltát is magával, felaprította a fát, tüzet is rakott belőle; akkor a vén katonák körül ülték a tüzet szépen s Jóskának csak a hátuk mögül jutott a melegből, pedig a ruha is csonttá volt fagyva rajta.

A vén János káplár hozzáfogott a főzéshez. Szép kis főzés. Egy elesett ló szügyéből aprítottak

gulyáshúst a bográcsba, a mit ökörnyomból merítettek tele vízzel; közé hányták a hatnapos prófuntot is, hogy kissé megdagadjon: nem volt sem só, sem paprika, de volt puskapor elég, ezzel fűszerezték meg az ételt, úgy hogy a ki evett belőle, mind úgy nézett ki, mintha suviczkos katulyákat nyalt volna ki.

De mégis boldog volt, a ki a bográcsához férhetett. A vén katonák úgy körülfogták azt, hogy Jóska öcséinknek nézni sem lehetett bele.

Végre a vén János káplár, mikor már maga megelégette a puskaort, megszánta a fiut.

- Ejnye öcsém, te is itt vagy; szinte el is feledtelek. Tartsd a markodat szaporán.

Azzal kivett a számára egy darab főtt kenyeret és lóhúst s átnyujtotta neki a többiek vállán; de mielőtt a fiu elkaphatta volna, mintha véletlenül tenné, leejtette azt a nagy sárba.

- Utczu, biz ez leesett; ne bánd öcsém: annál egészségesebb léssz, lásd a kacsá is homokot eszik az ételhez, hogy jobban emésszen.

Jóska sem nézte most: hova tálalták az ételt? felette azon mód s midőn vacsora után kiadatott a rendelet, hogy három óra hosszat szabad aludni, nézte, hogy hová fekdjék le?

Nem volt más vetett ágy, mint csupán csak a jó puha sár. Simonyi sajnálta szép zsinóros mentéjét betollazni vele, hát csak egyéb után törte a fejét. Hová fekdjék le? Hátha állva is lehetne alunni? úgy van; a mint egy kötél ki volt feszítve két karóra, a hova a lovakat pányválták, azt választá ki éjjeli szállásul, ráborult szépen, a kötelet hóna alá fogva s mint a száradni terített gúnya, lógott rajta és elaludt.

-151-

Elaludt és azt álmodta, hogy odahaza dúsan terített asztal előtt áll, az ételek oly szívesen párolognak a szép sávolyos abroszról, édes anyja puha ágyat vetett számára s nyakába borulva gyöngye karjaival átölelve vállát úgy kéri, úgy könyörög: «ne menj el, ne hagyj itt. Nézd, apád is meghal bánatában.» - «Elmegyek, elmegyek, felelé a fiu, katonává leszek.» - «Fázni, éhezni fogsz, nyomorúságba jutsz, ne hagyj itt, ne menj el.» - «Elmegyek, elmegyek.» - «Megölnek, levágnak, véreket kiontják; az aggodalomtól megszakad a szíved: ne menj el, ne hagyj itt!...»

... Trombitáltak ébredőre... A fölserkenő ujoncz még akkor is rebegette: elmegyek, elmegyek.

Azután kitörülte szemeiből az álmot, előkereste csákóját, felugrott lovára s örült a szíve, hogy itt lehet!

III. AZ ELSŐ VÉR.

Jön a török, jön a török! Megfújják a trombitákat; a vitézek alatt tánczol a paripa. Lóra katona, itt az ellenség!

Jóska vitéz is kihúzta szablyáját s odafurakodott az első sorba.

-152-

- Visszamegy te tintás száju! - rivalkodott rá az öreg János. Azt gondolod examenre megyünk? Takarodol a hátulsó sorba!

Szegény fiunak hátra kellett állni - de nem sokáig volt hátul, a mi hátul: - mert rohammal támadt a török lovasság s egy pillanat alatt összekeveredett a két nemzet népe, ütve, vágva egymást, ki hol emberére talált. Hadsornak, csatarendnek hire sem volt többé; törökség, huszárság, turbánok és csákok összekeveredve dulakodtak alá s fel a mezőn.

Jóska paripája elvadult e zajra, elkapta a fiut, s mire urává tudott lenni a lónak, csak azt vevé észre, hogy egy csoport fényes, bogláros török úr közelít feléje, a kik közül egyik olyan goromba volt, hogy hegyes dzsidájával nekirugaszkodott az ártatlan fiunak. Jóska sem volt hát rest, kirántá a kápából mind a két pisztolyát s rásüté bátran a törökre. Nem is czélozgatott; gondolta magában: neki csak durrantani kell; - az azután a golyó dolga, hogy embert találjon. A törökben nem tett kárt a lövés. Jóska nem tudott löni, de tudott hajítani. Mikor már emelte a török a dárdát feléje, úgy hajítá föbe az üres pisztolylyal, hogy menten lefordult a lóról. Meglátta ezt egy másik nagy csoportos szarácsi, nagy haraggal nekinyargal a fiunak s görbe kardjával jobb felől a nyakához vág nagy dühösen.

Jóska gondolta magában, hogy hisz az ő kezében is kard van s ha ő azt oda tartja, a hova a másik vág, semmi baja sem eshetik. Ámde a gonosz bancsokós nem oda vágott a hova nézett, hanem a helyett balfelől csapott a legény fejére; kétfelé repedt a csákó, fele jobbra, fele balra hullott s egy hosszú seb a homlokon végig elborítá vérrel az ifjú szemeit. Talán örökre is elborította volna azokat a halál sötétsége, ha az öreg János-káplár ott nem termett volna.

-153-

- Ilyenatta tarja! - szólt ez káromkodva. - Nem látod, hogy ez még diák, nem tudja a vágást.

De tudta az öreg s hogy jól meg is felelt, arról a török úr bizonyoságot tehet - valahol a paradicsomban.

Maga a császár is látta ezt a tusát egy közeli dombról s a sebesült ifjúra kiálta; a mitől az aztán jobban megijedt, mint magától a töröktől, s örült, hogy elvitték onnan a kórházba.

Egy hosszú deszkaépület volt elkészítve a sebesültek számára, melynek sártapasztékán ujjnyi vastagon állt a dér; egy-egy vaskemencze melegített ott, a hol állt, az ablakról pedig csüggtek a jégcsapok.

A jámbor ujoncznak rossz volt ez a helyzet, rossz a hidegletelés, a mit a sebtől kapott, rossz a szük eledel, a haldoklók éjjeli nyögése, a kínos műtétel, és a mindennél rosszabb orvosság.

Nem akarta az orvosságot venni, soha sem szerette ő azt. Nem való az katonának.

Egy jó öreg orvos mégis rábeszélte, hogy vegye be, a mit rendelt neki, a mig ez elszánta rá magát.

Jóska mellett feküdt egy maródi baka, a kinek az volt a baja, hogy megvesszőzték; az orvos annak is rendelt valami vastag irt, a mivel a hátát bekenjék.

Az ostoba orvossegéd, hogy az ördögök tilolják meg, összetévesztette a két orvosságot; a baka hátát bekente a decoctummal; szegény Jóskával meg gitatta a másik hátára kenendő valamit, a mitől ez azután igazán olyan rosszul lett, hogy többé meg sem tudott mozdulni.

-154-

Néhány nap mulva új főorvos vette keze alá a beteget. Mikor Simonyira került a sor, keresztet vetett rá:

- Nem kell ennek több orvosság. Holnap el lehet temetni.

Jóska hallotta, hogy mit beszélnek róla s boszankodott rajta.

Alig fordítottak neki hátat az orvosok, fölkeltek, felöltözött, a tarsolyában talált egy darab száraz kenyeret, azt megette s azután kiült a napra.

- Majd meglátom én, hogy meghalok-e, ha nem akarom?

Harmadnapra semmi baja sem volt, csak az a hosszú vágás ott a homlokán végig, a mi még jobban illett neki.

De ne is közelített légyen hozzá többet orvos, mert ha le kellett neki feküdnie valami baj miatt, mindig maga mellé tette az ágyba a baltáját s megesküdt, hogy ha valaki azzal a szóval jön hozzá, hogy «mutassa a nyelvét», majd megmutatja ő annak a tulajdon fülét.

-155-

IV. AZ ELSŐ ÉRDEMREND.

A törökök elpihentek. Azt mondták a magyarnak: «kend is jó katona, én is jó katona; - ne bántsuk egymást». Ezek helyett támadt veszedelem nagy Franciaországból, a honnan szokott jönni minden egyéb divat.

Ekkor az volt a módi, hogy az emberek beverjék egymásnak a fejét.

Simonyi már ekkor nagyra vitte dolgát; vicekáplárrá lett, Metz és Thionville városok között tizenhat legény nyel állt az előrsön.

Egyszer lát messziről szembe közeledni hatvan kék ruhás huszárt, szép tollas kokárdákkal, piros zsinóros övekkel.

Gondolta magában, a ki egyszer huszár, az nem lehet más mint magyar; arra nem is gondolt, hogy más nemzetnek is van annyi embersége, hogy a legvitézebb embereit kiválogatja s magyarnak öltözteti. Messziről is kiáltott már rájuk:

- Pálinkás jó reggelt pajtás uraimék! Hát honnan és hová?

Erre a francziák, a kik máskülönben udvarias népek, olyan illetlenül feleltek, hogy lovaik fejére lehajolva, kurta karabélyaikból rálöttek egyszerre Simonyi vitézeire.

- Ejnye ilyenatta! - kiáltott a vicekáplár, - ez-e az emberség? Rajta magyar!

Azzal nekivágott tizenhat emberével a francia szakasznak, ki-ki választott belőle magának egyet; Simonyi magát az ellenfél kapitányát: nem kérdezve: illik-e, nem illik-e, egy vicekáplárnak egy kapitánnyal verekedni? s minden vivási tudomány ellenére az első vágással úgy leüté a lóról, hogy az föl sem kívánczolt többet. Vezérük elestén az ujoncz francziák szanaszét futottak. Hasztalan kiabált utánuk Simonyi, hogy maradjanak még egy kicsit, eztán jön a java; nem akarták megérteni.

-156-

Mire a magyar huszárság zöme odaért a lármára, Simonyi előrsi csapatja már vissza is tért, tizenhárom elfogott lovat czepelve gazdástul.

E kis tréfa után felhivatták Simonyit a tábornokok, a nagy ősz vitézek, azokkal az arany hajtókás molnárszin kabátokkal, odamentek a piruló legényhez, megvereggették a vállait, halkán mondogatták egymásnak: «derék fiu, bátor ficzkó; ha valami adja elő magát, a hová merész szív kell, ezt kell küldeni.»

És Simonyi jól lelkébe vette mind azt, a mit hallott. - - Utoljára pedig maga az ezred tábornoka tüzé fel mellére a vitézség ezüst érdempénzét; azt mondva neki, hogy szerezzen hozzá többet is.

Ha mondta, nem is rosszul mondta.

V. HUSZÁRTRÉFA.

A ki valaha látott tekeasztalt (billiárdot), sokszor tapasztalhatá, hogy mikor két golyó összeütődik, az egyik jobbra, a másik balra szalad s egyik sem fut a másik után. Nevezik ezt

kávéházi nyelven rekuzénak.

Még többször fordul elő a háborúban az ilyen rekuzé. Két tábor nagy sietséggel tör egymásra, megütköznek s akkor látják, hogy «jaj» a másik is erős ám s ütközet után egyik jobbra, másik balra szalad vissza, a honnan jött.

-157-

Egyszer a többek között Melas osztrák tábornok is visszafordult a francziák előtt, azok pedig ő tőle fordultak vissza és mind a kettő azt hitte, hogy a másik üldözi őt.

Melasnak mégis volt annyi esze, hogy meg akarta tudni, vajjon jönnek-e utána s két svadron lovasságot akart kémszemléletre küldeni Homburg felé.

Ugyan minek az? mondták neki, elég lesz oda Simonyi tizenhat emberével, meg tudja ő a dolgokat emberül.

Úgy lett. Simonyi káplár megkapta a parancsot, éjszaka rögtön megindult, nyugodt lélekkel pipára gyujtott s ballagott szépen az országuton.

Akkora volt a köd, hogy a hátul jövők már nem látták az elülmenőket s csak a beszélgetésből tudták, hogy együtt vannak.

Egyszer Simonyi lát maga előtt valami tarkát a ködön keresztül. Nézi: mi lehet az? egy csoport francia vértés lovag; rezes sisakjaikról, lelógó lófarkas bojtjaikról megismerte őket.

Azok csak ballagtak nyugodt lélekkel előttük, nem gyanítva semmi rosszat s hátra sem tekintve.

Simonyi megörült e jó tréfának. Csendesen kihúzta kardját, inte társainak, hogy figyeljenek s azzal egyszerre elordíták magukat:

- Rajta magyar, rajta! - s kézbe a kardot, sarkantyúba a paripát, neki a francziáknak.

Azok a jámborok el nem tudták vélni: égből cseppent ide, vagy a tűzokádó vetette ezt az ádáz csoportot; nem vették tréfára, nyargaltak be a városba; utánuk Simonyi, ütve vágva őket hátul, csak úgy kongott a rézsisak a huszárkardoktul.

-158-

Homburg városában tizenkétezernyi francia tanyázott, a visszavonuló sereg utóhada, melynek vezérei, tudva azt, hogy Melas is visszafelé vonul, átadták magukat az édes nyugalomnak, az utczákon összerakott szuronyos fegyverek álltak, a téreken leszerszámozott ágyúk, lenyergelt lovak, a tisztek a paplanos ágyakban, a katonák a padláson aludtak szép csendességgel; a mikor rohan be a kapun az üldözött vértés csoport, ordítva veszettül, hogy itt van az ellenség!

A tizenhat huszár mindenütt nyomukban; a vértések végig nyargaltak a hosszú főutczán, a huszárok oda is utánuk; be a piac közepére, ott összefogtak vagy ötven kipányvázott lovat, felkutattak néhány podgyászos szekeret, futó tiszturek óráit elszedték s lekaszabolták, a ki ellenállott.

Az egész városban fenékkal fordult fel minden jó rend. Az alvó katonák ugráltak ki az ágyból, az örök lövöldöztek, rendetlen csapatok futottak egymással szemközt; elszabadult lovak iramodtak a zürzavar közé; trombita harsogott, lármadob pörgött s összevissza kiabálás hangzott minden utczán.

Simonyi ekkor vette észre magát, hogy be csak lehetett jönni, de jó volna már most ki is jutni a városból.

- Már most tisztuljunk innen legények.

-159-

Azzal kiki három elfogott paripát a lova fejéhez kötve, a kis csapat elkezdett ismét visszafelé a kapunak tartani, mielőtt a jó francia szemeiből kimenne az álom.

A mint így nyargalnának kifelé a felriasztott városból, egyszer csak egy utczaszögletnél szemközt kanyarodik rájuk egy csapat (ki tudná mennyi) francia lovasság.

- No most, káplár uram, itt hagyjuk a fogunkat! - szólt egyik közlegény.

- Ejnye, dehogy hagyjuk! - kiált rá a másik - levágjuk őket mind!

Szűk is volt az utcza, egyszerre valamennyi francia nem jöhetett a csatába, a huszároknak meg nagyon sürgetős volt a dolguk, nem értek rá megvárni, míg azok mind eljönnek, kiki vágott jobbra, balra, a míg embert látott maga előtt. Simonyi és kis csapatja minden zsákmányával együtt keresztülvágta magát, azzal ki a kapun! A sorompó le volt bocsátva előttük; azt mindenestül átugratták, olyan szépen, mint akár a műlovasok s mikor egyszer kívül voltak, üthették aztán bottal a nyomukat.

Sokáig hire volt aztán a homburgi riadalnak, hol egy huszárkáplár tizenhated magával a város közepén verekedett az ellenség tábora közt.

Ha huszár nem tette volna, sok ember azt mondaná rá: «régén volt, talán nem is igaz».

Pedig bizony megtörtént az.

-160-

VI. A SZÜRKE LÓ ÉS LOVAGJA.

Alig került fordult az év, már az egész táborozás helyén, a Rajna vizétől a cseh határhegyekig, hire volt a szürke lónak és a lovasnak, a ki rajta szokott ülni.

Némely tábornagy nevét nem tanulták meg oly hamar, mint Simonyiét s innen is, túl is száz meg száz csoda adomát tudtak felőle regélni, jóbarátok úgy mint ellenség.

Hogy fogta el tizenhat huszárjával a Zweibrücker herceg kastélyában pusztító 20 francziát tisztestől együtt? hogy vigadott a trieri dáridóban az uri kisasszonyokkal, hogy húzta fel a legszebb leány ujjára legszebb gyémántos gyűrűjét, hány csókot is kapott érte? örömeiben megivott rá huszonégy csésze feketekávéját. Más halandót a guta ütött volna meg bele, neki semmi baja sem lett.

Aztán szörnyűködve emlegették a francziák oda át, hogyan vágta térdben ketté egy harcosuk lábát, bizonyosan fejszével szokott hadakozni. Hogy köszöntött be egy éjjel a zürichi plébánoshoz, kinél négy francia tiszt volt szálláson, ott vacsorát főzetett magának, legényeinek s együtt vacsorálva a holtra ijedt francziákkal, aztán szabadon bocsátá őket. Máskor ismét, hogy bújt be lovával együtt a zürichi bástya alatt kifolyó Mőzel vize boltozatos alagútján s míg Melas tábornok a bezárt kapukat ostromolta, ő lóháton nyitott be a legszebb palotába s felnyargalva a lépcsőn, bekiáltott: «ki van ide haza?» A rémszóra három szép teremtés, három urikisasszony rohant ki eléje a tükrös szobákból, s rémülve borultak lábaihoz, kegyelmet kérve öreg atyjuk számára, s arannyal kínálva a rémületes hőst. Nem vett ő aranyat ilyen szép kezekből, de igen egy pár csókot a maga számára s egy ital bort vitéz társainak s békén hagyta a síró delnőket.

-161-

Mikor a tábornagyok valami bizonyosat akartak megtudni az ellenség hadállása felől, csak Simonyinak szóltak, hogy menjen ki, fogjon nekik egy francziát. Menten hozott nekik egyet a mezőről. A rút deczemberi időben farkaszemet nézett egymással a két ellenség, nappal mindig a kéz a kantárszáron, a fölnyergelt paripa mellett, éjjel mindig a nyeregben, a kéz a karabinon.

Éjjel is volt, köd is volt, az ember nem látta, nem ismerte egymást. Minden ló szürke volt ezuttal, mert belepte a dér.

Simonyi előörsön állt három emberével, ötven lépésnyi távolban tőle a szakasz, azon túl az egész svadron. Egyszer csak jön a felváltó őrzőhárom ember, szépen szemközt állnak és kérdezik:

- Qui vive?

- Nem jó helyen jártok, pajtás, szól nekik Simonyi, ez a mi táborunk: amarra van a tietek.

A jámbor francziák ekkor vették észre, hogy a nagy ködben az ellenfél előörsét jöttek felváltani.

- Megálljatok, szólt Simonyi francziául, majd haza vezetlek, hogy el ne tévedjetek megint.

S azzal szép csendesesen elvezette őket a túlsó őrállásokhoz: ő tudta jól a ködben is a járást, ott egyet ittak egymás kulacsából s elváltak kezét szorítva.

A francia tiszt megígérte, hogy majd holnap reggel, mikor mind a ketten szolgálaton kívül lesznek, eljön egy kis találkozóra. Simonyi ígérte, hogy ott lesz.

-162-

Reggelre szépen feltisztult a nagy köd, a francia kilovagolt a két táborvonal közé s átkiáltott, hogy hol van a szürke lovas?

- Itt vagyok! - kiálta Simonyi, s kiugratott a kérdező elé.

A két bajnok ott a két sereg szeme láttára összecsapott egy szál karddal. Simonyi félrevágta a francia egyenes spádéját s olyat ütött a sisakjára, hogy az ember, sisak és nyereg egyszerre lehullt a lóról. Most azonban a francia gyalog rohant Simonyinak: két vágás egy pillanatban! Simonyi a bal karjára kapott sebet; a francia holtan terült el a havas mezőn.

A szürke lovasról ilyen mondákat beszéltek. Egész hősköltemény volna, ha azt összeszedné valaki, a mit a hír akkor beszélt róla; érczerős karjáról, bátor, hős szivéről, nemes lelkéről a védtelenek iránt s nagy szerencséjéről minden férfi ellen, minden asszony ellen.

Amott félelemmel, itten szerelemmel gondolt rá mindenki, a ki egyszer a szürke lovas villámló szemeibe nézett.

VII. A GARDA-TÓ MELLETTI HŐSTETT.

Bajnokunk eddigelé csak apró csetepatékban, portyázó kósza járatokban tünteté ki magát. A merre ő járt, valami derekas ütközetre nem igen került a dolog.

-163-

Aztán meg a derekas ütközetekben sem igen sok dicsőség termett az innenső félen; a mint tudjuk, az a gonosz Napoleon nagyon csunyául bánt mindenütt a hadvezérekkel, akármilyen jók voltak is ezeknek a katonáik.

A francia nadrágtalan sereg előtt, bizony szégyen megvallani - majd olyan gyorsan utaztak medvebőrös gránátosaink, mintha vasuton szállították volna őket. Hiába, a tudomány, a lángész több, mint akármilyen erő a világon.

Egyszer Napoleon az olasz havasok alatt oly véletlen csapott Wurmser táborára, hogy annak megállni sem maradt ideje. Futottunk, a merre láttunk, Mántováig meg sem álltunk.

Egy része a hadseregnek, melyet Gozdanovics tábornagy vezényelt, a Garda-tónak lón szorítva s a dühös rohamban nemcsak a csatarendet, de harmincz ágyúját is elveszté.

A francziák egyszerre nekifordíták az elfogott ágyúkat az összezavart tömegben menekvő hadseregnek s elkezdték azt saját ágyúinkkal borzasztón lövetni.

Az üldözött seregben mindenki elveszté a fejét, gyalogok, lovasok egymást gázolták el, nem hallgatott senki többé vezényszóra; elhányták fegyvereiket s a rémes ordítás közé egyre bőgött az elfogott harmincz ágyú halálos ítélete, sötét golyóival egész véres utcákat seperve a bomlott tömeg között.

E rémes csatában csak egy kisdéd lovagcsapat látszott még küzdeni az ellenség győzelmes hadsorai között, egy fiatal hadnagy vezérlete mellett.

E hadnagy volt Simonyi.

A maroknyi huszárság keresztülvágta magát az őket mindenütt körülözönlő francia gyalogság közül s bizton fölmenekült egy dombra az országút mellett.

Itt megállítá pár százra menő kis dandárát Simonyi s visszatekintett a csata helyére.

Látta, mint szórja a halált a harmincz tulajdon ágyú a rokon hadseregre, látta, hogy az egész hadnak ott kell elveszni és nem mentheti azt meg senki.

Ekkor egy merész gondolat támadt szívében. Sokkal merészebb, minthogy az észől tanácsot lehetett volna kérni, ha kivihető-e az vagy sem?

- Vissza vitézek. Vegyük el az ellenségtől ágyúinkat!

Egy percz mulva hosszú sorban elosztva kisdéd csapatját, mint a sebes áradat fordult vissza a dombtetőről a győzelmes ellenségre s kétségbeesett viadallal utat tört magának az ágyúig az eléje meredő szuronyerdőn keresztül; ott egy pillanat alatt leapríták az ellenség tüzeireit, lovakat fogtak a megmentett ágyúk elé, s elkezdtek velök vágatni kifelé.

Simonyi hirtelen két podgyászos szekeret fordítottatott fel az úton, s két ágyút megtöltetve, utat lövetett menekvő csapatjai előtt, míg két felől halálra elszánt huszárjai harczoltak az ágyúk mellett, hogy a mindenünnen rohanó harci népek árja el ne borithassa őket.

Egy forró küzdelmes óra után meg volt mentve minden ágyú, meg a vesztének indult hadsereg; az egész tábori podgyász; és meg volt mentve a magyar név dicsősége.

A jelen volt tábornokok bizonyáglevelet adtak a magyar vitéznek e hihetlenséggel határos hőstette felől, melyben néhány századmagával az egész diadalt kicsikarta a győztes ellen kezéből, melyet elolvasva, bátran az a kérdés támadhat bennünk, hogy hát a többiek miért nem segítettek nekik?

Hanem hiszen azok nem voltak huszárok.

VIII. VISSZAADOTT LECZKE.

Később, az 1800-ik évben az itt tanult leczkét javított kiadásban adta vissza Simonyi a francziáknak, mert a mint azok egyszer véletlenül megkerülve Gyulay hadtestét, azt a főhadseregtől el akarták szakítani, ő maga hirtelen hírt nem adhatva a fenyegetett tábornoknak, lesbe vonult egy erdő mellett, s midőn a francia hadtest gyanútlanul elvonult előtte, hirtelen megtámadta annak utócsapatjait, elvett két ágyút tőlük s azokból dühösen kezdett el lövöldöztetni rájuk.

Az ellenség a váratlan ágyúzásra zavarba jött s késledezett, míg Gyulai megtudá róla a veszélyt s idején csatlakozott a főhadsereghez.

Mire aztán az ellenség észére tért, már akkorra Simonyi árkon-bokron túl volt vitéz huszárjaival, az elfogott ágyúkkal s minden keze ügyébe akadt emberrel és lóval.

Ugyanez év nyarán Ulmenhain alatt a francia vörös huszárokkal volt egy leghiresebb csatája, hol egy több óráig tartott lovassági ütközetben ötszöri újra kezdett harczczal visszafoglalta hadteste táborszereit s akkor visszacsapva az ellenségre, elvette minden ágyúját és 150 lőporos szekerét.

Néhány nap mulva új munka várt a fáradhatlan hősré. A mi seregünk Neuburnnál a Duna mellett áthuzódott a fel nem tartható ellenség elől. Egy kis csapat maradt hátul, melynek a visszavonulást kellett fedeznie. Az ellenség legvitézebb gyalogsága a hirhedett gránátosok, kik közt szolgált a historiai nevű Auvergnei Latour, egykor tábornok a királyság alatt, a köztársaságban közkatona, ki semmi más czimet nem fogadott el, mint: «a francziák első gránátosa».

A védsereg már-már elhanyaglott a francziák dühe alatt, mikor megjelent Simonyi.

Egy percz alatt megfordult a csata, az üldözőkből üldözöttek váltak, a szép gránátos seregnek színe java elhullt s a menekvő hadtest bizton vonulhatott át a Dunán.

E csatában esett el Simonyinak legkedvesebb testvéröccse, ki ekkor már hirhedett bátyja alatt mint hadapród szolgált. József nem bírta őt a végzetes golyótól megőrizni, mely életét kioltá;

s alig maradt rá ideje, hogy holttestét megmentse a csataviadal zivatarából.

De elesett a francziák legjobb vitéze is, az első gránátos, Auvergnei Latour. Drágán volt megfizetve Simonyi vesztesége.

E harcok után nyere Simonyi József a Mária Terézia-rend arany keresztjét; és nemsokára századossá neveztetett ki.

-167-

IX. A HŐS MINT DIPLOMATA.

Öt évig tartott a béke. Simonyi ez alatt pihent szomorkodva a nagy nyugalomban. Tanult festegetni, nyelveket tanult, regényeket olvasott; elővette, a mit tanult a furulyán. De mind nem töltötte ez be az ő lelkét. Mert bár mindenütt igen jó szívvel fogadták urak és asszonyságok, s bár a stuttgardi udvari dáridóban azon rendkívüli szerencse érte, hogy a vestpháli királynéval tánczolhatta a skót tánczot (écossaise), csak jobban tetszett neki az olyan multság, a hol rosszul fogadják az embert s lóporral fűtik a tánczvigalom terét.

Végre valahára kitört a háború; mint valami rosszul gyógyított belső nyavalya, melyet csak elfojtottak a hanyag orvosok, újult méreggel ütött ki a harcok fekélye Európa testén.

Napoleon újra győzött az ulmi nagy ütközetben s Simonyinak ismét az a sors jutott, hogy ütközet után keresse a babérokat, a melyet ott nem lelhetett.

A francia fő hadvezér egyenesen Bécsnek tartott, elhagyva a szétvert apróbb hadtesteket, miket elterelni utócsapatainak volt dolga.

A többiektől elvágott két lovasezred sok bujdosás között igyekezett a porosz határszél mellett Csehországba menekülni.

Burkusország semleges föld vala akkor, melyre sem az egyik, sem a másik harcoló félnek nem volt szabad a lábát betenni.

Az egész német föld pedig, a hol járni volt szabad, tele francia csapatokkal. A két ezredes látva, hogy egy csoportban keresztül nem hatolhatnak mindenestől, feloszták kis seregüket apróbb nagyobb csapatokra, a vezetők eszére és kardjára bízva, hogy mint tudnak kigázolni a hinárból?

-168-

Közös találkozóul a cseh Éger városát határozták egymás között.

Így jutott Simonyi kezére is néhány száz ember, a ki természetesen nem állhatta meg, hogy ebben a nagy halálos szorongatásban valami jó zsiros prédát ne fogjon magának a francziák közül, a miben most ugyan volt módja, mert körös-körül volt francziával.

Úgy okoskodott tudniillik, hogy miután neki azokat a rábizott katonákat nem csak épségben kell haza vinni, de egyúttal az éhhaláltól is megőrizni: neki pedig az ilyen vállalathoz szűk volt az erszénye, tehát természetesen megint a francziák pénztárát kellett igénybe vennie.

El is csipett az országút közepén egy egész biztonsággal utazó tábori gyógyszerért, minden hozzá való kórházi készletekkel egyben, valamint a hadi pénztárral, de a miben, fájdalom, nem volt több 240 aranynál.

- Ez már átkozott kevés! sóhajtának a katonák. A többi meg csupa orvosság volt, meg paplan és sebészi műszerek.

- Sebaj! mondá rá Simonyi. Eladjuk ezt a sok czókmókot a legközelebbi városban s lesz belőle pénzünk elég.

- Legközelebbi városban? mondának a többi tiszték; de hogy megyünk oda, mikor az már semleges föld.

-169-

- Hát ha semleges víz volna, nem mennék-e bele, ha nagyon szorítanak? Azt csak nem kívánhatja senki, hogy annyi derék legényt összeaprítottassak, azt pedig még nem tanácsolta nekem senki, hogy adjam meg magamat. Majd együgyűnek teszszük magunkat, azt mondjuk, nem tudtuk, merre járunk, s csodálkozunk rajta, hogy úgy eltévedtünk.

Azzal felültette huszárait az elfogott szekerekre s neki egyenesen a porosz határszélnek.

Dungelsbühl városát érték legközelebb ottan, a mint annak kapujához közelítenek, kijön eléjük egy derék, köpczös huszárőrmester az Anspach ezredtől, hosszú nagy bajuszszal, jól táplált kerek hasával s útját állja mérges tekintettel a betörő hadnak.

- Óvást teszek a király nevében. Ez itt burkus határ, hova fegyveres csapatnak bejönni nem szabad.

Simonyi tréfásan felelt neki vissza:

- De jó húsban van az őrmester úr.

- Az én királyomnál jó dolga van a katonának.

- Nem sokat járt kegyelmed az ellenség előtt?

- Én itthon védem az országot.

- Hát ezt a szép paripát nem fogadná-e el tőlem ajándékba?

- No azt már el.

És azzal mit tehetett egyebet a derék őrmester, mint hogy engedje az üldözött csapatkát békében bevonulni a városba, de meghagyta nekik, hogy onnan aztán mindjárt takarodjanak.

-170-

Hiszen maguk is azt akarták. Hátuk mögött már látszottak a porfellegek, miket a mindenünnen közelgő francia csapatok vertek.

Meg sem álltak a városban, hanem egyhuzomban benyargaltak Feuchtwangen városig, mely már háromóránnyira esik a határon belül.

Itt azután csendes bátorságban leszálltak a lóról, bekvártélyozták magukat s mint a kinek a szénája legjobb rendben van, olyan lakomát csaptak, hogy hét országra szólott. Még ananászos puncsot is ittak.

Mikor legvigabban töltött este után mámorosan lefeküdt mindenki, a mi bizony jól eshetett hat napi lovaglás, koplalás, verekedés s egyéb viszontagságok után, éjjél tájon csak koczogtatnak ám Simonyi szobáján, s a mint kinyitja, ime két csodálatos alak áll előtte hosszú fekete selyem haczukában, nagy hajporos parókákkal, széles fehér ingbodorral kezeiken s nyakuk körül s rettenetesen ünnepélyes ábrázatokkal.

Mondják neki, hogy ők Anspach város követei s kérdik tőle a király nevében, hogy mi módon merészelt minden nemzetközi szerződés, fennálló diplomai szabályok és világos garantiák ellenére olyan földre belépni, a mely semlegessé van téve, a mely nem tart sem Péterrel, sem Pállal, még pedig egész fegyveres sereggel együtt?

Simonyi sok puncsot ivott és álmos volt. Hallotta, hogy a király nevében beszélnek hozzá, s azt felelte a derék követeknek, hogy majd írni fog ő rögtön ő felségének.

Azzal tintát, tollat, papirost kért s írt valami ilyesformát.

-171-

«Felséges uram király. Ezerszer bocsánatot kérek, hogy olyan vakmerő voltam, miszerint engedelemkérés nélkül bátorkodtam felséged országába bejönni; de nem értem rá, mert nagyon szoritottak. Reményem, miszerint felséged átlátja, miszerint nem engedhettem derék huszárjaimat az ellenség által felfaladni s kegyelmesen megbocsát e merészségemért. Én pedig ígérem, hogy a legnagyobb sietséggel megyek kifelé, a merre mehetek és nem teszek felséged országában semmi kárt. Felségednek térdet, fejét hajtó szolgálja stb.»

A levelet lepecsételte, ráírta a címet: «ő felségének a porosz királynak, saját kezibe, legnagyobb hódolattal», s átadta azt a követ uraknak.

Azzal lefeküdt és aludt tovább.

Reggel aztán fölbredvén, kezdett homályosan emlékezni olyasmire, mintha álmában két puderes és karmantyús hivatalos úr állt volna előtte, a kiktől ő felségének, a porosz királynak, valami levelet küldött.

Kapta-e ő felsége, vagy sem ezt a levelet? az már nincs megírva, ha kapta, jót nevetetett rajta. Annyi bizonyos, hogy Simonyi lovastól, szekerestől végig ment a porosz birodalmon a legnagyobb bátorsággal, minden nemzetközi szerződés, garantiák és diplomai nóták daczára, sőt Feuchtwangen városában még vásárt is ütött a francziáktól elvett táborig szerekkel, a holott is az összecsdült zsidóság huszezer forintért vásárolt össze holmit a kótyavetyén tőle. Ezzel fizette katonáit egész Csehországig; a hol a rendelt helyen egész épségben megérkezett, mindenki bámulatára csak egy katonája sem hiányozván a rábizottakból. A nemes hír meg volt régen, csak a nemes cím hiányzott. Ez évben ezt is megkapta Simonyi a császártól: a báró címet e fennen hangzó előnévvel «Vitézvári».

-172-

Az adománylevelben elősorolt érdemek tíz embernek is elegendő volnának, hogy címerének eredetét büszkén emlegesse róluk; s ha fölér minden diadalmas harc egy-egy ósapával, vitézvári Simonyi Józsefnek nagyobb családfája lenne abból a normandi grófokénál, a kik pedig, mint tudva van, már az özönvíz idejében is grófok voltak.

X. AZ ÚJ HORATIUS COCLES.

A wagrami csatatéren a mi hőünk is jelen volt.

Julius 6-ik napján négyszáz ágyú mennydörgése hirdeté, hogy a föld urai egymással vitáznak.

Az osztrák hadsereg balszárnya, melyet Rosenberg herczeg vezényelt, nem birta kiállni a francziák tüzét, Noszticz lovas dandára cserben hagyta az ágyúkat, a francia gránátosok elfoglalták a dombokat, mik a csatatéren uralgtak, az ütközet el volt vesztve.

Simonyi hasztalan követte el minden csodatételeit a személyes bátorságnak, hasztalan veté magát a tóduló ellenség közepébe, hasztalan vágta magát keresztül kasul az ellenség lovasságán; a megírt balsorsot nem fordíthatá el.

Most is visszavert háromszoros erejű hadcsapatokat, most is küzdött egyszerre gyalog és lovas had ellen, összegyűjté a futó hadakat s visszavitte őket a harciba, visszafoglalt elvesztett ágyúkat s újra felállítatá; nyargalt a golyózapor közepett csapatjával, a hol nagyra látta a veszélyt, a

-173-

bomlást.

Mind hasztalan.

A sereg legbátrabb vezérei, a kik elül mentek a harciba, egymásután hullottak el. Szemeláltára esett el Vécsey és Nordmann, a sereg legnagyobb hősei a neusideli dombon, csaknem ugyanazon a helyen, a saját jó huszáraiból háromszázan feküdtek a csatamezőn, hős halállal halva.

Mind hasztalan.

A wagrami csata napja nem minekünk virradt s az ott kifolyott vér drága – drága veszteség volt. A veszített csata után a vert sereg sietve húzódott vissza.

Simonyi már ekkor őrnagy volt; – háborúban gyorsan halad, a ki vitéz; – az egész zászlóalját ő vezette.

A fővezér ismerte őt jól s azt a parancsot adta neki, hogy saját huszárai mellé egy zászlóalj gyalogot s egy század hidászt véve, hat ágyúval álljon meg a Toja partján s a főutat összekötő hidat védelmezze a francziák ellen addig, a míg lehet.

«A míg lehet!»

Egy olyan furcsa határidő, a minek közelebb vagy távolabb esése egyenesen attól függ, a kinek mondva van.

Gyöngye szívü ember hamar átlátja, hogy már «lehetlen!» a merészebb pedig tovább ismeri a lehetőséget.

Simonyi felállítatá ágyúit a part bokrai közt. Elosztá apró csapatokra gyalogságát s kiállítá előőrseit, úgy várta az ellenséget.

10-kén reggel jelentik portyázói, hogy roppant hadtömegek vannak közeledőben mindenfelől.

Davoust tábornagy jött harminczezer emberrel.

A lehetetlenség közeledett, de még nem volt jelen.

Simonyi meghagyá a pattantyúsoknak, hogy minden megpihenés nélkül kezdjenek el ágyúzni, van lőszer elég; a gyalogság tüzeljen a bokrok közül mentül gyorsabban az ellenségre.

A szakadatlan ágyúzás arra a hitre kényszeríté a francia tábornagyot, hogy itt erős hadtest áll előtte, mely szabályszerű hadállást foglalva, csatát ajánl.

E miatt a helyett, hogy egy hadoszloppal rögtön rohamot intézett volna a hid ellen, elébb hadrendbe állítá seregét, hogy rendes hadszerű ütközettel támadjon elleneire.

A szomszédban tanyázó szárnyvezér Rosemberg a szakadatlan ágyúzásra oda nyargal Simonyihoz s kérdi tőle, hogy mit mivel itt?

– Parancsom van a hidat addig védelmezni, a míg lehet; azt cselekszem.

– Lehet-e még?

– Még lehet.

A francia had délutáni két óráig állt fölállítva és rendezte magát Simonyi ellenében, akkor egyszerre kibontakozott s dobörgéssel, trombitarivallással jött Simonyi állása ellen.

Fröhlich tábornok a tulsó partról nyargal nagy sietve Simonyihoz és parancsolja neki, hogy vonuljon hirtelen át, különben megeszik a francziák és siessen csatlakozni az ő hadtestéhez.

Simonyi előmutatta neki az ellenparancsot.

– A fővezér parancsolá, hogy védjem a hidat, a míg lehet.

– De már nem lehet! kiálta rá dühösen a tábornok.

– Még mindig lehet, szólt Simonyi nyugodtan.

A tábornok nem akart ott maradni s visszanyargalt.

Simonyi akkor szépen összevoná a hidfő körül maroknyi seregét, egy ütegbe az ágyúkat, s midőn rohamra jött az ellen, végigkartácsoltatá a hosszú országutat.

A tábornok újra sürgetően izen Simonyira, hogy hagyja el már a hidat, hisz azt védni többé merőben lehetetlen.

– Még most is lehet, szólt Simonyi nyugodtan, s azzal parancsot adott a hidászoknak, hogy hirtelen rakják meg két felől a hidat előre elkészített rózsekötegekkel, mikbe lőporos csóvák voltak elrejtve.

Még egy pár lövést tétetett az ágyúkból, akkor kerekeikre állítatá s átküldte azokat a hidon; míg az ágyúk bátorságban átvonultak, a gyalogság egy hatalmas sortüzeléssel riasztá vissza a rohanó ellenséget, azzal ezeknek is parancsot adott Simonyi, hogy nyugodt, csendes lépésben sétáljanak át a hidon; most egy vakmerő roham még a huszárokkal egy tömegben és aztán tüzet a

hidnak.

A huszárok veszedelmes ordítással csaptak le a támadó francia hadra, s a mint azt egy percze visszaverték, Simonyi intésére két felől lángba borult a hid.

Már most rajta, jőjön utánunk, a ki tud!

A huszárság az égő hidon keresztül vágatott vissza

A paripák ágaskodtak a pattogó rőzsekötegek közt, miknek tüzét a fellobbanó lóporcsóvák szemeik közé szórták; a karfák is lobogtak már s a palló izzadni kezdett.

Az égő hid közepén még egyszer megállt Simonyi az utána tóduló ellenséggel szembeszállva, s mint az őskor emlegetett Horatius Coclese, a kétfelől lobogó lángok között harczolva, föltartóztatá azt addig, míg háta mögött lángba borult az egész hid; akkor az égő gerendákon keresztül ő volt az utolsó, a ki átnyargalt a tulsó partra, s midőn tábornoka elé érkezett, mentéje, bajusza, szemöldöke elperzselve, arcza lóportól feketén, diadalmasan mutatott az égő hidra háta mögött.

«Még most is lehet!»

E hőstettel megmenté a vert sereg utóhadait, miknek idejük maradt az alatt Znaymig visszahuzódtatni.

A szomszéd faluban jó ebédre várták a vitézeket, de biz azoknak nem lehetett leszállni a lóról, azért csak fölverték a nyeregbe a fazekakat, onnan falatoztak kedvük szerint, az ellenség ágyúiból több gombóc hullott közéjük, mint mennyit a fazékban hagytak.

-177-

Ilyen hőstettekből készíték a hajdankor költői a hitregéket (mythológiát).

XI. HADSZERENCSE.

Forgandó a hadi sors!

Este úri dáridóban volt a hős, reggel kardcsattogás között. Ma szép lánykák mosolyogtak szeme közé, holnap égő gránát pattogott szét feje fölött.

Egyik éjszakát rohadt szalmán aludta át, mezitelen fekve, míg facsaró ruhái a tűzön száradtak, a másikat azon pompás ágyban, melyben előttevaló éjjel Sándor czár szunnyadott.

Ma még a lovak is jó borokat ittak, holnap pedig drága volt az árokban talált víz. Ma zsákmányról, előléptetésről ábrándozott a katona és holnap halványan aludta azt az álmot, melyben nem álmodunk.

A drezdai ütközet után nagy dolgok bizattak Simonyira.

Drezdánál ismét megnyerte a csatát Napoleon, de Vandamme szeleskedése miatt nem szedheté annak gyümölcsét; az előre rohant francia tábornok seregét szétszórták a visszaforduló üldözők s a kavargó csapatokból százával vette ki a dézsmát Simonyi.

Egyik órában őt fogták körül, másikban ő fogta el a francziákat.

Dohna mezején egy egész hadoszlopot vezényelt Simonyi: huszárok, gyalogok, orosz dzsidások és kozákok, ágyúkkal voltak kezére adva.

-178-

Gyönyörű csata volt, mind a két résznek dicsőségére való.

A hadszerencse jobbra-balra ingott. Simonyi már sokat vesztett s a francziák keményen álltak helyükben.

Ekkor Simonyi egy végső csapásra gyűjté össze embereit. Kiállt huszárjai élére, miként hajdan szokott s nekivágatott a francia négyszögnek.

Három roppant sorlövés dördült el azoktól, sok derék hadfi lefordult lováról, de a jövő pillanatban keresztül volt törve a négyszög; a rohanó lovasság elborítá az ellen csapatját, mint mikor a hegyi ár elborítja a kalászos mezőt s midőn vége volt a harcznak, a francia négyszög helyén egy domb látszott holttestekből, melynek alján pataként folyt elő a vér.

Midőn a hullákat széthordták onnan temetni, legalul találták meg a zászlót, melyet minden jó katona holttestével fedezett be; ott hulltak el és bátran küzdve honukért, harczoltak a végső lehelletig.

Simonyi meghajtá a hulladomb előtt kardját tisztelettel.

«Derék ellenség volt».

E hirhedett viadalért a szent György vitézi rendjelét kapta Simonyi az orosz czártól s az a nagy tisztelet érte, hogy parancsa alá rendelének egy orosz tábornokot, Bagrationt, pedig ő csak alezredes volt s az a rendkívüli eset állt be, hogy egy sokkal alsóbb tiszt osztá a vezérszót a felsőbb rangúnak, és ez nyilván elismeré, hogy azokat teljesítenie becsületében áll.

-179-

XII. A BÁSKIROK.

A francziák ellen küldött az orosz czár az ó jóvoltából mindenféle segítségre való hadat; többek között, hogy minden tartománya képviselve legyen, még a jó baskirokból is egy pár ezredet.

Csinos kis had volt az! hosszú haczukájuk a sarkukat verte, nem is volt rajtuk más öltözet egyéb.

Még arczaik is mind olyan egyformák, apró szem, nagy pofa, előre ülő áll, benyomott pisze orr, fakó, borzas szakáll; lobonczos üstökük hegyes birkabőr süveg alá szorítva; mintha csak egy gyárból kerültek volna ki valamennyien.

Lószerszámaikkal kevés baja volt a kovácsnak és a szíjgyártónak, nincs azon semmi vas: tekert gúzsából van a kengyel, fából a zabola, kőczmadzag a kantár, nyereg helyett egy birkabőr van kötve a ló hátára, azon ülnek.

Fegyverzetük még annál is egyszerűbb, egy hosszú pányva, a mit nyakába vetnek az embernek, a ki olyan bolond, hogy engedi nekik. Azután meg a nyil; puskát most látnak először, ágyúzni még nem hallottak.

Legnagyobb baj pedig náluk, hogy a mi nyelvet beszélnek, az még csak nem is orosz: ki tudná kitalálni, hogy micsoda?

Csupán az orosz fővezér egyik szolgája képes velük megértetni féligmeddig, a mit tudatni akarnak velük, a mi kivált ellenség előtti állapotban a csatamezőn igen kellemetes dolog.

-180-

A vezérük fejedelem; meg is látszik rajta nagyon. Süvege három akkora, mint a többié, s hosszú szűre pirosra van festve s kibéelve rókaprémmel: mikor leszáll a lóról, a földet sepri vele, úgy szokta utána vinni a két alárendelt vitéz úr. Ennek már lándzsája is volt, s egy sárkánytalan pisztolyt dugott az övébe, a mivel a többieket szokta ijesztgetni. - Ezt a derék segédhadat is Simonyi kezére bízták.

Köszönte szépen alássan, s azzal meghagyta nekik, hogy csak álljanak tőle jó messze, mentül messzebb, és majd ha verekedni kell, csak várjanak, míg ő majd int nekik.

A mint az ellenség Dohna városa előtt elhelyezte harmincz ágyúját, Simonyi szép csendesesen megindult lovasságával, hogy a hadsorokat felriaszsa.

A jó baskirok azt hitték, hogy nekik legelsőknek kell lenni a harcban, egyszerre szanaszét rohantak ki nagy lármával a mezőre, bele az ágyúk torkába.

Hát a mint az első üteg elkezd rájuk bódülni s a sistergő haubicz oda vág le közéjük, megriadnak a mi baskirjaink, elhajigálják puzdráikat, lefeküsznek lovaik nyakára, s mint a ki ijedtében sem eget, sem földet nem lát, a helyett, hogy egyenesen fordulnának visszafelé, eszeveszetten rohannak Simonyi rendes hadsoraiba.

- De ide ugyan nem jöttök! kiált rájuk a huszár szedtevetézzel! s veri el őket magáról erősen kardlappal.

-181-

A jámborok azt hiszik, hogy itt jutottak még csak igazán ellenség közé, s újra megfordulnak s rá a francziára.

Az megint közéjük ágyúz kegyetlenül, ezek ordítva rohannak újra saját seregük hadsoraiba; s a mint onnan ismét elverik őket harmadszor, negyedszer és ötödször is, bódult eszeveszettséggel lótnak futnak alá s fel a két sereg közötti mezőn, innen oda, onnan ide taszigálva; míg végre nagynehezen mind a két fél kölcsönös erőfeszítéssel ki birta őket kergetni a középről.

E szomorúan tréfás jelenet után kikérte magának Simonyi a jó oroszoktól, hogy máskor ne tegyék vele azt a nagy gráciát, hogy a baskir fejedelem népét odarendeljék a segítségére. Mert a francziáktól nem igen fél nagyon, de a baskiroktól retteg.

Hanem hiszen a baskirokat sem lehetett volna többet felbiztatni, hogy még egyszer járják el ezt a kontra-tánczot.

XIII. A VÉGZETES GOLYÓ.

Az az igazi jó barát, a ki egymásról a legnagyobb veszélyben is megemlékezik.

A lipcsei háromnapos ütközet második napjára érkezett oda Simonyi hadosztályával.

Rögtön a hadsorba állították, s a mint odaállt, rögtön kezdett az öreg golyó és a gránát feje körül süvöltöni.

E pillanatban jön hozzá egy ifjú tiszt, a ki mondja neki, hogy őt a táborból futárul küldik Magyarországra, nem izen-e haza valamit?

-182-

- De izenek, szólt az ezredes s leszállva lováról a földre, egy lapot kiszakított tárczájából s a következő sorokat írta a legkedvesebb barátjának Kállay Miklósnak, ki akkor Szabolcsmegye első alispánja volt.

«Az eső esik, az ágyúgolyóbis egymást éri körülöttem, de mégis a gyepen hasmánt írok méltóságos úrnak ezen főtiszt által, hogy tudja meg, hol vagyunk.»

Egy párszor oda csapott mellé az ellenség otromba golyója, telerugta felturt földdel a levelet.

Az izenetre váró fiatal tiszt nógatta Simonyit, hogy menjenek onnan, de az mosolygott, lerázva leveléről a földet: «legalább nem kell porzó.»

Érzé talán, hogy soha olyan közel nem állt még a halál fenyegető arczatához s keze irását akarta róla adni, hogy halála óráján sem félt.

Nemsokára riadót fúttak, támadni kellett; Simonyi szokás szerint, mint a ki arra számít, hogy az egész hadsorban minden osztály akként teljesíti kötelességét, a mint ő, nyolczszáz huszárral bevágott az ellenségbe, négyszázat tartalékul hagyva.

Midőn azután az ellenfél hadsorát keresztülvágta, akkor vevé észre, hogy három ezreddel áll egyedül szemben és sehonnan sem jön számára segítség.

Egy szoros út volt mögötte, melyen keresztül kellett vonulnia.

-183-

Itt gonosz csatája támadt. Az ellenség túlnyomó ereje egészen reá nehezült, a szűk úton minden századát külön vezette csatába, mikor az egyik kifáradt, a pihentet hozta elő, a többi az alatt vonult vissza, míg emezek verekedtek, s ha néhány lépésnyire megfordíthatták az ellenséget, ők is nyargaltak utánuk.

Ez gonosz egy tusa volt.

Csak a vezér örökké éber lelke őrizte meg az egész ezredet az elveszéstől; ki személyesen harczolt minden támadásnál, mintha a halált keresné.

Midőn már biztonságba hozta menekő csapatját, ez utolsó roham után, egy francia lovas vadász visszafordulva nyergében neki czéloz karabinjával Simonyinak s úgy lövi őt melle közepén, hogy kezéből rögtön kihull a kard, s a hős hátra hanyatlik nyergében, elborult szemekkel, elsápadó arczczal.

Rémült vitézei odaugranak hozzá, leemelik lováról eszméletlenül; sok vén barázdás arcz, ki maga sem tudná, mikor könyezett legutoljára? keserű könyekkel áztatá vezére kezeit.

«Elesett Simonyi!»

Csak vén huszára, az öreg káplár, János, ki hajdan Pancsova alatt megmenté a töröktől a «tintás szájú diákot», nem akarta azt elhinni, hogy Simonyi meghalhatott volna.

Meghalt volna? még pedig nem is dicső kardvágástól, hanem mert egy ostoba golyó megbotlott benne; nem lehet az!

«Nézzétek, még most is jár a szája, mintha azt mondaná: előre fiaim!»

-184-

Kigombolta sietve mentéjét s im, a gonosz golyó ott volt Simonyi tárczájában, keresztülfúrva azon huszonhat lapot, s megakadva a huszonhetedikben. Az ezredes csak a szívéen történt ütéstől ájult el.

A mint öltönyét kibonták, föleszmélt, körültekintett: a harc még egyre tartott ott elől, első szava volt kardját, lovát kiáltani, felszökött a nyeregbe újra s visszanyargalt a csatába.

A francziák, kik látták őt néhány percczel elébb elesni, lováról lelövetve, megrémültek sírból fölkelte halavány arczatát s hanyatthomlok futottak el abból a csatából, melyben a holtak is újra feltámadnak folytatni a verekedést.

Bizonyára Simonyi nagyon is közel volt hozzá, hogy halott legyen, csak egy papirlap, csak egy olyan vékony levél, a milyenre ezt az eseményt leirtam, választá el őt a sírtól. – Az ostoba golyó nem bírt azon általtörni. A pánczélt megjárta volna, s a papiros csuffá tette.

Tiszteljétek a papirost!

XIV. MILYEN ÜLÉS ESİK A CSÁSZÁRI TRÓNBAN?

Napoleon, a győzhetlen, megbánthatá valamivel azt a csillagzatot, melyben eddig annyit bizott, a szerencse elfordítá tőle arczát, legyőzetett.

A futó oroszok saját országába követték üldözői.

Simonyi seregének paripái olyan büszkén szedegették lábaikat, mintha ők is tudnák, hogy ezen út Párisba vezet!

-185-

Február 15-én, a mint a hajnali nap besugárzá a vidéket, Simonyi a fényes hajnal ragyogásában egy tündöklő palotát látta maga előtt; valami tündér kastélyt azok közül, mikről az ezeregyéjszaka régi mesélnek, aranyozott magas tetőkkel, érczrácsokkal, pompás faragott szobrok homlokzatán, márvány oszlopcsarnokok tornáczain, s magas ablakai, színes üvegekkel.

A császár kastélya volt ez Fontainebleauban (Fontenbló), három dúsgazdag királynak kedvencz mulatóhelyén, kiket hogy a fényben, pazarlásban a kis káplárból lett nagy császár híven tudott utánozni, azt e kastély is bizonyítja.

Simonyi nyargalva vágatott be a kastély udvarára: előtte való nap még Napoleon maga volt abban. Harczi népe táborot ütött a császári vadaskertben, ő maga törzstisztjeivel felment a kastély lépcsőin.

A palota kormányzója, forradalmi osztályvezér, most pedig Napoleon udvarában tökéletesen kiképzett udvaronc, engedett a helyzet kényszerűségének s kinyitá a termeket a magyar hadfiak előtt.

Minden szét volt szórva a termekben, mint sietséges futás után szokott. Az ágy még vetetlen, melyben a fogoly pápa aludt, kit az előtt négy órával vittek odább a francziák magukkal.

A kormányzó végig vezette a tiszteket a fényes termeken, hideg lenézéssel tudatva velük, mennyire érdemetleneknek tartja őket azon tiszteletre, hogy most a császár termeiben járjanak.

-186-

Végre a császári elfogadó terembe érkeztek.

Ott állt a fényes trón, bibor mennyezettel, arannyal és ezüsttel kivarrva, a vert arany angyalok csak úgy görnyedtek a gyöngyös bojtok terhe alatt, mik a földig értek.

A kormányzó csak várta, ha leborulnak-e a barbár magyarok a leghatalmasabb francia trónja előtt, s megcsókolják-e annak zsámolyát?

Simonyit vérig sérté a francia büszke döllye.

Egyet gondolt. Föllépett a trón lépcsőjére, feltevé csákóját fejére s leülvén a szép himzett aranyos vánkásra, előkeresé kurta szárú tajtékipipáját tarsolyából s nyugodtan rágyujtott és füstölt belőle a bibor mennyezet alatt.

A kormányzó a milyen vörös volt eddig, olyan sápadt lett e látványra.

Egy barbár a császári trónban ülve és pipázva!

Mily rettentő gúny azon ember büszkeségére, a ki azt azért emeltette magának, hogy őt ott az egész világ bálványozza.

Simonyi odainté a kormányzót.

- Szeretitek-e a császárnéokat? kérdé tőle.

- Igen.

- Hát a császárt?

A francia kitérőleg felelt.

- Mi óhajtjuk a békét.

- Úgy nem szeretitek a császárt, mert Napoleon nem szereti a békét.

A kormányzó udvaroncához illő nyelven viszonzá:

- A francia úgy beszél, a hogy kénytelen, de úgy gondolkozik, a hogy akar.

-187-

Simonyi kiverte pipája hamvát a trón-oszlophoz, leszállt belőle s parancsolá a kormányzónak, hogy mutassa meg nekik a császárné szobáit is.

A kormányzó azzal vigasztalta lelkét, hogy e hadfiakat magában silány durva rablónak rajzoló, kik rabolni jöttek ide s ittlétükkkel nem a termeket, de saját magukat bélyegzik meg.

A császárné termeibe érve, a himzett mennyezetes ágy akkor is fel volt vetve, melyben a császárné szokott aludni. Az ágy előtt egy pompás selyemszőnyeg; Mária Luiza saját kezének himzése.

Simonyi dicsérte a szőnyeget, hogy az milyen szép. A kormányzó azt hivé, hogy megértette, mit akart ezzel mondani? Azzal szépen összehajtá a szőnyeget s megkinálta vele Simonyit: tessék. Jó lesz tábori takarónak.

Simonyi büszkén utasítá azt vissza.

- Nem jöttünk mi ide rabolni. A császárné a mi fejedelmünk leánya, s annak ágyszőnyegével nem fog egy jobbágya is takarózni! Tartsd meg császárod számára palotája kincseit, s ha jön utánunk más, mondd meg neki, hogy magyarok voltak itt, és nem vittek el semmit: hogy magyar huszár kiverte pipáját császárod trónjának karfájához, de levett süveggel, tiszteletet adva állt meg császárnéd termében!

Simonyi és huszárjai hidegvérrel mentek végig a fontainebleau-i kincsek és ritkaságok tárain, megtapogatták a drágaköves régiségeket, a kirakott billikomokat, vert aranyékszereket és nem mondhatta senki, hogy csak egy boglár is eltűnt volna onnan, mikor eltávoztak.

-188-

XV. PEZSGÓSPALACZK- ÉS ÁGYÚDURROGÁS.

«Igyatok uraim, vendégeskedjete! Tegyétek magatokat úgy, mintha otthon volnátok.» Így szóltak a francziák Fontainebleauban a diadalmas hadfiakhoz.

Száz tiszt számára volt rendezve a nagyszerű lakoma, de hozzá ülhetett volna háromszáz is, rakott volt az asztal, csak úgy görnyedt bele, nem is volt pecsenye, ha csak nem fácánhús, nem is volt bor, ha csak nem champagnei.

Maguk a főfő polgárok szolgáltak fel az asztalnál, a kormányzó nyitogatta a

pezsgőspalaczkokat; úgy durrogtak azok, mint az ágyúk, úgy folyt a piros bor, miként a piros vér.

Jó kedve volt mindenkinek, a huszárok összeölelkeztek vidám gazdáikkal, pajtásságot ittak egymással, a kozák tiszték igen szépen táncoltak és daloltak nemzeti nótákat.

«Igyatok, vigadjatok nagyságos uraim!»

És az alatt szép csendesen huzódott össze a háló Simonyi tábora körül; a kormányzó értesíté a Melunnél álló francia hadtestet különös vendégei felől, s az rögtön átkelt a Rajnán, hogy a míg a császári várban megtelepedett hadosztály vigan dőzsöl és vendégeskedik, egyszerre ott nyomja az egész szentségtörő csapatot, melynek vezére a császári trónba mert felülni. Nyilván más magas hely volt számára szánva.

Ezért kínálkoztak oly nagyon és örömet a francia urak:

«Igyatok vitéz uraim!»

Simonyi érzett valamit, mert a midőn tisztai az asztal felett egymást czukorsüteményekkel hajigálták, tréfásan mondá nekik:

- Majd megennétek még holnap!

A palaczkok még durrogtak, midőn a vén János káplár, kinek csak a suviksztól volt még a bajusza fekete, jó nagy vágatva a kastélyba s jelenti az ezredesnek titokban, hogy az ellenség átkelt a Rajnán s minden oldalról közelít.

Ne szólj senkinek a teremben, sugá neki a vezér. Azzal odaintve egyenkint hadsegédeit, vidám arczzal mondá el nekik hirtelen, mit tegyenek? A szétozlott hadcsapatok hirtelen vonuljanak Namur város felé, a többiek húzódjanak át Fontainebleaun: mikor minden rendelés meg lesz téve, adjanak jelt egy ágyúlövessel. A hadsegédek siettek a parancsokkal.

«Igyatok vitéz uraim!»

A víg urak ittak tovább, hajigálták az üres palaczkokat a falhoz; és megtanulták a kozákoktól az éneklést.

Simonyi szép csendesen egy darab kenyeret, a mi senkinek sem kellett már, a csákójába csempészett.

Egyszerre hangzott az ágyúlövés.

- No urak, mostan félre a palaczkkal, előre a karddal! Vége a vendégségnek, most kezdődik a táncz!

A gazdák szaladtak erre, a vendégek arra; a poharak helyett csörtettek a kardok, a mámor kirepült a fejből egyszerre.

Simonyi készen volt.

Tudta, hogy körül van fogva, de azt is tudta, hogy máskor is kivágta ő már magát ilyen bajból.

Roppant erejű lovas és gyalog had jött ellene, tömérdek ágyúval és Simonyinak egész seregével a városon kellett keresztülhúzódnia, hogy Moret városába juthasson, melyet hogy mi ok volt neki minden áron elérni, később azt is megmondom.

A mint seregei dob- és trombitaszó mellett csendesen vonulnak végig Fontainebleaun, egyszerre csak elkezdenek rájuk az ablakokból lövöldözni.

A jó francia háziurak, kik az imént oly vigan durrogtatták a pezsgős üvegeket, most még egyszer oly vigan durrogtatták a puskákat uri vendégeik ellen.

Egy francia zászlóalj belopózott a császári kastélyba s veszedelmes gátat vetett a visszavonulóknak.

Kívül, belül a veszedelem, a városon kívül ostromló sereg, belül utczai harc, akárki is elvesztette volna itt az eszét, csak Simonyi nem.

Hirtelen leszállt lováról s három század gyalogságot az Eszterházy-ezredből magához véve, megtámadta velük a császári kastélyt.

Az ellenség háromszor kirentott onnan, a kormányzó által vezérelve, mindannyiszor vissza lőn verve, a harmadik rohamnál a vörösképzű maga is elesett s arcza fehér lett örökre.

E dühös viadal alatt idejük maradt a többi csapatoknak békében átvonulni a városon, s midőn az egész hadtest kihúzódott, Simonyi ismét lóra kapott, előre nyargalt, s a moreti országúton útját álló francziákat széjjelverve, szerencsésen megérkezett Moret alá, mely város a Loing vize mellett fekszik.

Már most megmondom, hogy miért kellett neki Moret városába menni? Mert Simonyi nemcsak azért volt jó katona, mert bámulatos hőstetteket követett el, de még inkább azért, hogy mikor valami nagy erőfeszítéssel hallatlan dolgokat vitt ki, mindig tudta, hogy ez áldozatra ott szükség volt, s hős karjával nagy bajt háritott el az egész seregről.

A velünk szövetséges württembergi herczeg hadserege ott állt Montreaux (Montró) városában s a Simonyit üldöző sereg rendeltetése az volt, hogy e hadsereget megkerülve, két tűz közé

szorítsa.

A Loing vizén azonban csak Moretnál lehetett átmenni. Simonyi feladata e szerint az volt, hogy az ottani hidat védje, a míg a herczeg értesülhet a fenyegető veszélyről.

Idáig folytonosan védve tartá magát; itt szemközt fordult és megállt.

Nyomról-nyomra engedé csak elfoglalni a tért, utczáról-utczára vívatá a harczot, s midőn a várost nem tarthatá többé a túlerő ellenében, hirtelen torlaszokat rakatott a hid előtt egy malomból elhozott buzás zsákokból s e sajátságos bástya mögött folytatta a harczot.

A golyó, a gránát, a tüzes röppentyű mint a jégeső hullott a hídra, az ágyúk rést törtek a sánczban s a francia hadoszlopok rohammal foglalták el azokat. Simonyi népe csüggedni kezdett.

Ekkor ő maga szuronyos puskát ragadva kezébe, a gyalogság élére állt s megrohanta az ostromlókat és elverte őket a hídról.

-192-

A golyó oly sűrűn dongott körülötte, mint a méhraj, de valamint a méhek megismerik gazdájukat s nem szállnak rá, a golyó is kikerülte Simonyit, s midőn mellette úgy pusztult az ember, hogy a halottak állva maradtak egymás mellett, neki még a hajaszála sem görbült meg.

Késő estig megtartá a hídfőt. Ott állt a halál kapujában, harczolva és lelkesítve bajnokait.

Midőn az est leszállt, akkor feladta a hidat s jól tudva, hogy az ellenség sem képes őt tovább üldözni, egy rossz, félre eső faluig visszahúzódott fáradt seregével, melynek házait előtte keresztül ment hadak már jól kipusztíták.

Itt egy ajtó- és ablak nélküli házban megszállt kifáradva testben, de lélekben nem.

A tegnapi lakoma óta egy falatot sem evett még. Most eszébe jutott, hogy egy darab kenyeret csákójába dugott onnan, s azt elővevé most.

János káplár nem engedte, hogy ezredese oly szárazon vacsoráljon; talált egy ablakban valami mécszet, abban volt egy kis zsir: felkutatta a padlást, egy pár tojást lelt még ottan, abból rántottát készített vitéz ezredesének! Hires szakács volt János gazda, olyan jól esett gazdájának a mécses rántotta, mint hajdan ujoncz korában a puskaporos gulyáshús; még az ujjait is megnyalta utána.

- Nagy szakács kend, János vitéz; jobban izlik a főzte, mint a francia szakácsok minden fűszerszámos mártaléka!

-193-

XVI. BECSÜLET AZ ELLENSÉG FÖLDÉN.

Különös világ az ilyen háború. Ma ellenség, holnap jó barát száll a házhoz: mind a kettőre egyformán kell mosolyogni; soha sem tudja senki: a közelgő dandár jó szót hoz-e, vagy tüzet a városra?

Simonyi abban kereste a becsületet, hogy népét, bármerre jár, az ellenség tolvajnak, rablónak ne mondja. Különösen őrzé katonáit attól, hogy durva szenvedélyeikkel a szép nemet meg ne sértsék. A huszárnak a nélkül is olyan jó módja van, hogy a hol meglátják, mindjárt megszeretik, hogy sértené meg hát az udvariasságot, a mivel a nő-erénynek tartozik?

Hanem ez természetesen nem áll a kozákokra nézve. E nagy szakállas, torzonborz hadfiak előtt futottak a francia menyecskék s azokra nézve szükek voltak az udvariasság korlátai.

Bourg en Bresse városába érve, csodálkozva vevék észre a hadfiak, hogy ebben a városban nincsenek fiatal leányok. Hová lettek, hová tűnhettek el?

Simonyi azt remélte, hogy itt néhány napig fog pihenhetni, azért embereit jól bekvártélyozva, kiadá nekik a parancsot, hogy magát mindenki tisztességes emberhez illően viselje, kiváltképen az asszonyi nem irányában.

Az természetesen nem volt mondva, hogy borokat nem szabad inni; tehát egynéhány huszár, János vitéz vezetése mellett, megsejtve valahol egy jó tágas pinczét, megszólítá a tulajdonost, hogy engedje őket oda egy kicsinyt betekinteni.

-194-

Az ember térdre esett, úgy könyörgött, hogy ne kívánják azt tőle, neki ott igen drága borai vannak.

«Hiszen csak nem fél tőle, hogy mind megiszszuk? Ide a kulcsos!»

A gazda remegve nyitá fel előttük az ajtót s im a bámuló huszárok hordók helyett harmincz szép fiatal lánykát pillantának meg maguk előtt, kiket a város lakói ide zártak el féltükben.

- No már ez nem nekünk való, mondá erre János vitéz; ne sirjatok, porontyaim!

Azzal becsapta az ajtót, bezárta azt s elvivé a kulcsot Simonyinak.

Simonyi mosolyogva hallá e fölfedezést, s midőn bealkonyodott, saját maga sietett az ártatlan szüzeket kiszabadítani önkénytes fogságukból s azután haza kísérteté őket udvarias tiszteivel szüléik házába, biztosítva mindenkit, hogy ha katonái közül csak egy pajkos szóval is meg meri bántani őket valamelyik; azt rögtön főbe löveti.

Az emberséges rendtartással különösen megnyeré a becsületes polgárok szívét, a kik már most nem bánták volna, ha mindig ott marad is.

Minthogy pedig maga Simonyi is azt hitte, hogy egy napot legalább ott tölthet, két szép arany óráját elküldé az óráshoz, hogy igazítsa meg.

Délben azonban, a mint épen ebédnél ülnek, egyszerre hangzik a riadó: jön az ellenség.

Rögtön lóra kellett ülni és gyorsan vonulni ki a városból, folytonos csatározás mellett.

A jámbor lakosok akkor nem hogy megtámadták volna Simonyi menekvő seregét, sőt maguk segítettek a huszároknak lovaikat fölnyergelni és siettették az elmaradozókat.

-195-

A mint Simonyi a város kapujához ér, odaugrott hozzá az órás s nyújtja neki mind a két ott hagyott arany óráját.

Azokat bizony ott feledte volna, ha a jámbor francia utána nem szalad velök.

XVII. A LYONI NAP.

A francziák végerőfeszítése nem használt már, mindenütt tért veszítettek: Augerau (Ozsró) tábornok végre Lyonba vonta össze hadseregét azon kétségbeesett szándékkal, hogy ott az utolsó emberig fogja védeni magát.

A szövetséges sereg, a Rhone folyam innenső partjáról nézett vele farkasszemet, s azon folyt a tanakodás, hol lehetne e folyón általkelni Lyon ostromára?

A Rhone vize körülbelül olyan nagyságú, mint a Tisza, de olyan sebes mint a Kőrös, s a mikor megárad, hajóval is nehéz rajta általkelni.

A francziák minden hidat leégettek maguk mögött, a dereglyéket átvitték a tulsó partra s a folyam tavaszi áradása miatt tábori hidat lehetetlen volt rajta verni.

Többször megpróbáltatták kozákokkal az átusztatást, de azok mindig kénytelenek voltak visszatérni a ragadó ár forgói közül s azt mondták, hogy az lehetetlen.

Ekkor érkezett meg a Hardegg-hadtesthez Simonyi. Megérté, hogy miről van szó; még folytatását is tudta adni.

-196-

Nem elég átmenni a tulsó partra, de megtámadni Lyon városát s megrémíteni a magát biztosságban hívó ellenséget.

Ez a munka az ő számára született!

Márczius 20-án a Rhone vize szokatlanul sok jégtáblát sodort hullámai között, annak jeléül, hogy valahol a magasabb részeken az álló jég megindult.

Késő este, alkonyat után neki indult Simonyi e jeges árnak három svadron huszárjával és egy ezred kozákkal, hogy a tulsó partra átusztasson.

A vezényszóra soronként bocsátkoztak az elszánt vitézek a hideg habokba, középen a vezér, ki oly hidegvérrel kormányozott ott is, mintha a köves országuton járnának.

Nemsokára az egész csapat a víz közepén uszott; nem látszott más ki a habból, csak a lovak tüsszögő fejei, a huszárok övig elmerülve, a kozákok lovaik nyakára borulva, messzenyuló dárdáikkal.

Egy-egy éles jégtorlatot vitt közéjük a sebes hullám; egy-egy paripa horkolva bukott el gazdástól. Az elmerülő lovag tudta, hogy kiáltani vétek s uszott a másik lovába kapaszkodva, vagy elhalt, ha a hidegtől görcs állt tagjaiba; egy jajszó nélkül.

A többi csendesesen haladt előre.

A túlparton még csak őrei sem voltak az ellenségnek felállítva, annyira hihetetlen eszme volt, hogy itt valaki átjöhessen.

-197-

Az első sor végre partot ért, és sietett a többit kivonszolni a vízből.

Elgyalázva a hidegtől, gémberedetten jutott partra az egész vakmerő csapat, facsaró víz minden ruha s fölöttük a hideg éjszaka, csipős tavaszi szelével.

Simonyi azt gondolá, hogy a munka kimelegít s rögtön szétküldé száz lovagját, hogy nyargalják be az utakat, s hirdessék mindenfelé, hogy az egyesült hadsereg átkelt a Rhone folyamon, s a Párisba vivő országotat fenyegeti.

A huszárok egész Lyon kapujáig száguldoztak, s a külváros előtt felállított őrszemekre kezdtek lövöldözni. A rémület leirhatatlan lett Lyonban, annyival inkább, mert ez oldalról legkisebb veszélytől sem tartottak.

Augereau rögtön felpakoltatott s még azon éjjel kivonult hadseregével a városból s reggelre a szürkülő hajnal megmutatá Simonyinak a távol országutakon végig vonuló hosszú csapatokat, mikből kivillogtak a szuronyok.

Az ellenség hadserege elhagyta Lyont.

De Simonyi még azt is meg akarta tudni, hogy ki maradt ott?

Csapatjait vigyázatosan felosztva a város körül, maga kétszáz huszárral és száz kozákkal megindult Lyon városába betekinteni.

És ez nem volt huszáros bohóság: a minőt egykor Homburgban követett el. Ez egy bátor merénylet volt, melytől az egész egyesült hadsereg előhaladása függött.

Meg kellett tudni: minő erő áll ellent Lyonban? és e tudósítást megküldeni a fővezéreknek.

-198-

A feladat első fele könnyű, de a második nehéz.

Hogy fog Simonyi a vizen keresztül visszamenekülhetni, ha üldözőbe veszik?

Ezt mind jól meggondolta és tett felőle.

A Faubourg de la Guillotiere elővároshoz érve, semmi ellentállásra sem talált.

Hogy az út tisztán maradjon háta mögött, míg a hosszú, tekervényes főutcán végig haladt, mindenütt pisztoly-lövésnyi távolban egy-egy kozákot hagyott hátra maga után.

Így jutott el egész a kőhidig, mely a belvárost a külsővel összeköti.

Itt egyszerre János káplár, ki hat legénnyel mint előörs lovagolt előre, megpillantja a piac közepén álló francia lovasságot.

Egy egész hadoszlop volt ott még.

Azok is, a mint megpillanták a husárokat, egyszerre megrohanták őket.

Ez volt a legválságosabb óra.

Simonyi átlátta, hogy itt most visszafordulni annyit tesz, mint biztosan elveszni.

Ha ők a városból ki engedik magukat szoríttatni, az ellenség meglátja, hogy mily kevesen vannak; s ők fáradt, elcsigázott lovaikkal mielőtt a parthoz érnének, össze lesznek aprítva, és ha újra meg akarják kísértetni a folyamon való átúsztatást, egy sem menekül meg közülök.

Itt csak a kard segíthet ki!

Hirtelen összegyűjté embereit s egy svadronyával dühösen szemközt csapva az ellenséggel, azt merészen visszaverte.

A francziák megfeszíték minden erejüket, hogy Simonyit kiverhessék a síkra, de ő is elővette minden vitézségét, hogy őket semmi áron ki ne bocsássa a szűk utcából.

-199-

Ez volt rá nézve az élet vagy halál kérdése.

Végre a francziák fáradtak ki a kétségbeesett viadalban s nem tudhatva meg, kik és mik következnek azon pár száz vitéz háta mögött, a kik a főutca torkát elfoglalva tartják? elcsüggedve tértek vissza, felgyújták podgyász-szekereiket s a vienni országuton kivonultak a városból.

A következő pillanatban már Simonyi nem tudott semmit arról, hogy minő halálos veszedelemben forgott, s hogy magához következetes maradjon, még ő rohant a futók után s elfogott belőlük tömérdek tisztet, táborig készletet és vagy háromszáz katonát.

Még aznap délben segítséget kapott Simonyi Hessen-Homburg herczeg által s másnap reggel Lyon városa piacán osztotta ki parancsait; - zsákmányul nyerve ágyúkat, táborszereket, s megszabadult hadi foglyokat mindenféle nemzetekből. E merész harcz jutalmául nyerte ott a csatahelyen a Lipót-rend kormányzói keresztjét.

XVIII. A SZERELMES OROSZLÁN.

Még egyszer elszabadultak a harczok denevérszárnyú angyalai.

Még egyszer ki kellett húzni azt a kardot, mely már annyi véres nyomot hagyott az ellenség földén. Még egy véres csata, melyen négy óriás birkózott egymással.

-200-

Azután elcsendesült minden; a legnagyobb hős elbukott; Napoleon elveszté a waterlói csatát, elveszté országát, elfogták, bezárták nagy tenger közepébe, ott elmult, elveszett. Elcsendesült minden.

Hüvelyébe csuszott a kard, kizöldült a véres mező, Franciaország városaiban idegen urak parancsoltak.

Simonyi Marcigni (Márszinny) városába rendeltetett kormányzónak, s a körül fekvő három vármegye (departement) parancsnokának, melyet négy zászlóalj gyalogsággal, saját ezredével s hat ágyúval tartott megszállva.

A nagykallói köznemes fia, a tudatlan diák, három vármegyének volt ura Franciaországban!

Marcigni városba érve, első éjjel mindjárt jelentik neki, hogy a francia lakosság zendülést forral, s a kis helyőrséget, melyet Simonyi odahozott magával (serege nagy részét könnyebb élelmezés végett a falvakra osztván széjjel), éjszaka meg akarják támadni.

Simonyi rögtön tudatá a maire-el (városbíró), hogy ő békét jött csinálni, de ha úgy kívánják, tud háborút is csinálni. Ha nem tetszik a lakosoknak az, hogy ő csak oly kis sereggel tartja városukat megszállva, a kedvükért hozhat oda még többet is: ám ők lássák, hogy élelmezik?

Meg is tette, a mit mondott. Széjjel levő csapatjait mind berendelé a városba s beszállásolá a házakba, s várta, hogy hát ez hogy fog majd tetszeni?

Néhány nap mulva tizenkét ifjú delnő, a város legszebb, legtiszteletreméltóbb hölgyei jelentek meg a parancsnok szállásán.

-201-

Egy fiatal marquisső, olyan elmés és szelid, a milyen szép és bájos, szólt Simonyihoz az igazi érzés hangján.

Elmondá előtte a gyászt, melyet nemzetének elestén minden honleány szive érez, csaknem mindenkinek testvére, férje, édes atyja maradt el a csatában. Minden háznak van halottja. Hivatkozott a magyar bajnok nemes szívére, hogy nem fogja a megalázottak szomorúságát új szégyennel is tetézni s örömet találndja benne, ha azokat, kiket vitéz kardja elejtett, gyöngéd kezeivel fölemelheti.

Simonyi percenkint növekedő megindulással hallgatá a búbajos delnő szavait; midőn az sírt, nem állhatá meg, hogy ő is ne könnyezzen, midőn az könyörgött, nem állhatá meg, hogy szive el ne lágyuljon, midőn az őt nemes férfinak nevezte, valóban az is volt.

Meghajtá magát a hölgyek tiszteletreméltó arcza előtt, s azt mondá nekik, hogy a kik kegyelmet kérnek tőle, azokhoz kegyelmes fog lenni.

Egy hátaljeljes pillantás ama minden gyémánt ragyogásánál fényesebb szemekből jutalmazá ez ígérétét. – Ezen tekintet varázsa soha sem mult el Simonyi szívéből.

Hisz még akkor csak harminczhét éves férfi volt; s huszonkét év óta folytonosan a csatamezőn, nem ismerheté még, hogy mi a szerelem?

Még aznap visszaparancsolá összevont seregeit a falvakba, csak néhány századot tartva maga mellett. – Éjjel pedig tábori zenekarával sorba járta a tizenkét delnő házait s ablakaik alatt mindegyiknél három dalt fuvattott; kivéve a szép szónoknőt: – ott hatszor hangzott a zene.

-202-

Simonyi azontúl naponkint találkozott szép ideáljával, a francziák megszerették a magyarokban ellenségeiket, s nem mult el nap, hogy valamely háznál dalidó, műkedvelői színjáték, s egyéb társas vigalom nem tartatott volna kedvükért.

A hős, ki bevégzé Herkules tizenkét munkáját, legyőzetett a tizenharmadikban: legyőzetett a szép asszony szép szemei által.

Ő, ki Montbilliárd várát egy nap alatt el tudta foglalni, egy sokkal gyöngébb várnak, egy asszony szívének meghódításához alig mert kezdeni.

Ha szép volt őt látni a férfiak elleni harcban, csupa gyönyörűség elnézni a nők ellenében.

A milyen bátor és elszánt amott, oly gyöngéd és félelmes itt. Amott nyílt arczczal rohant az ágyútűznek, itt csak titokban mert lépést haladni.

A marquissőnek²⁾ édes atyja falusi uradalmán lakott, nagyon megfogható okokból félrevonulva a fővárosoktól, mikben idegen seregek tanyáztak.

A marquisső igen szerette édes atyját, az öreg marquis pedig igen szeretett vadászni.

Ez időben pedig olyan állapotba jutottak a jámbor francziák, hogy még a vadászfegyvereket is elszedték tőlük. Az öreg marquissnak csak nézni lehetett a szalonkákat, de nem utánuk löni.

-203-

Simonyi megtudta az öregnek ezt a kinos állapotát, s rögtön elküldött egy tisztet hozzá, írott engedélylyel, mely szerint ez a derék, békességes hazafi tarthat annyi puskát, a mennyit csak akar s lőhet vele minden állatot, a mi neki nem tetszik.

A vén marquis el nem tudta gondolni, honnan jön ez a kegyesség egy oly vad, idegen embertől, a ki neki soha hírét sem hallotta; de a kiről hallhatott ő annál többet.

Midőn azután a marquisső egy napon édes atyját meglátogatta, bámulva hallá az öreg úr által Simonyit magasztaltatni; kit szívében ő is a legderékabb férfiak közé számított.

Simonyi pedig az alatt, míg szívének bálványa atyját látogatta, megtudva, hogy mely napon fog visszatérni, épen rózsavirágzás idején a környékben minden rózsát összevásároltatott s Szent-Piertől egész Marcigni városig behinteté vele az utat, úgy hogy a visszatérő delnő igazán «térdir járhatott a rózsában», mint a nóta mondja.

Ki tett volna fel ennyi találékony gyöngédséget arról a férfiről, a ki eddig csak véres fejekkel szokta behinteni az utat, a merre járt?

Ez eszme becsületére vált volna akár egy költőnek, – akár egy római császárnak.

XIX. SZERELMES SZÍV, KEGYELMES SZÍV.

Hej, kemény régula, a hadi régula! de legkeményebb az a törvény, a mit győzelmes urak diktálnak a legyőzöttek elé.

-204-

A francziák nehezen szokhattak azon gondolathoz, hogy ő nekik már most idegen parancsol, s kivált faluhelyen nem egyszer megtörtént, hogy Simonyi gyalog horvátjai közül el-eltettek egyet a láb alól, a ki azután nem jött elő, mikor a lénungot osztották.

E miatt azon vas törvény lett kimondva, hogy a mely faluban ily orvtett követtetik el, azt porrá kell égetni, és a bűnösöket minden irgalom nélkül főbe lövöldözni.

Egyszer Simonyi elé is három ilyen ellenszegülőt hoztak: egy öreg földmívest és két ifjú legényt.

Tettüket nem tagadták, lőtték Simonyi embereire: valakit meg is sebesítettek; úgy fogták el őket, fegyverrel kezükben.

Ezeknek az életeért sem adott volna már senki egy eltört dorombot.

Elitelték őket mind a hármat, ki is tették már a siralomházba. Az öreg franczia csak azon könyörgött, hogy az ő tetteért ne gyujtsák fel szülőtte helységét, ne büntessenek miatta annyi ártatlant is.

Mikor már ki voltak téve a siralomházba, jön gyászba öltözve a tizenkét delnő ismét Simonyihoz.

A bájos marquisnő lábaihoz borult és sírva könyörgött az elitéltekért.

- Hiába, nem lehet!

Simonyi maga szeretett volna inkább a delnő lábaihoz borulni; de a törvény szigorú volt.

- Nem lehet, nem lehet.

Azzal bocsátá el a hölgyeket, hogy nem adhat kegyelmet. Még a marquisnő is hiába nézett rá könyes szemével, hiába szólt hozzá reszkető szavával, hiába szorítá kezét dobogó kebléhez.

-205-

A törvény szigorú!

A mint a delnők eltávoztak, Simonyi felhozatta magához a három lánczra vert rabot.

- Elkészültetek-e a halálra? - kérdé tőlük.

Azok felelék, hogy készen vannak.

- Óhajtjátok-e látni az angyalokat?

Azok egymásra néztek, és mit mondhattak volna egyebet, mint, hogy óhajtják.

- No hát menjetek el a * * marquisnőhöz, és csókoljátok meg kezeit, mert bizony mondom, hogy ő volt a ti őrangyalotok, a kinek köszönhetitek, hogy most életben maradtok, és visszatérhettek családaitokhoz, és falvaitok el nem pusztíttatnak. Hagyjátok itt a lánczokat, azokat nem adom oda.

A marquisnő szomorúan ült odahaza, a midőn a három megszabadult boldogtalan az öröm és hála könyeit sírva jó hozzá és lábaihoz borulva, köszöni nagy zokogás közt az ő jóságának megmentett életét.

A vén földész sírva mondá el, hogy öt hét árva gyermek várja otthon, kiknek anyjuk sincsen, azoknak hálaimája egyesülten hat fel az egek urához jóltevőnőjükért.

A marquisnő el volt ragadtatva Simonyinak e tette által.

Mások gyémántokat ajándékoznak kedveseiknek, mások igaz gyöngysorokkal iparkodnak megnyerni imádottaik szívét; Simonyi drágább gyémántokat és gyöngyöket tudott adni annak, a kit tisztelve szeretett: a megmentett honfiak hálakönyeit. - És a szép delnőnek bizonyára kedvesebb volt ez a szép ajándék a tengerek és a hegyek minden rejtett kincseinél.

-206-

XX. A HŐS ÉS A POÉTA.

Volt Marcigni városában egy poéta. (Boldog Francziaország, ő sem szükölködik versirókban.) Ez a poéta csak annyiban különbözött a magyarországi versiróktól, hogy neki tulajdon háza volt és kocsit, lovat tartott.

Simonyi táborkarában pedig volt egy magyar születésű törzstiszt, a ki különben igen jó és jámbor erkölcsű ifjú volt, de arcza rettenetesen alkalmas volt arra, hogy a gyöngye szívű embereket arra a gondolatra vezesse, hogy Magyarországon vannak olyan vad emberek, a kik emberhússal élnek.

Sűrű kondor haja, vastag szemöldöke, kiduzzadt ajkai, ripacsos ábrázata nagyon jól hitelesíték e félelmes elővéleményt.

A sors, ez a poéták által különösen elhasznált eszköz, most ez egyszer boszút állt egyik üldözőjén s úgy hozta, hogy az ijesztő hadnagy éppen az ő házához jutott szállásra.

A gyöngye szívű Bressau (a poéták gyöngeszívűek szoktak lenni) úgy megrettent rémületes vendégétől, hogy ijedtében ott hagyta házát, mindenét s kifutott egy özvegy grófné jószágára, onnan írt siralmas verseket a párisi divatlapokba, mikben keservesen zengedezé meg, milyen

pogányok ütöttek tanyát múzsái csendes templomában, hogy festenek bajuszokat az írószobájában felaggatott tudósok arczképeinek vandal kegyeletlenséggel.

-207-

A pajkos tiszték e verseket azzal torolták vissza, hogy a poéta kocsiját elfoglalva saját használatukra, ráfestették nagy betűkkel, «a múzsák szekere», úgy jártak vele városszerte, hogy minden ember kaczagott, a ki látta.

A torzonborz fiút pedig egy becsületes szatócshoz szállásolta be Simonyi, a ki épen úgy megrettent tőle, miként Bressau, a poéta.

Minden ember megszökött előle a kétemeletes házból, s a jámbor tiszt két napig nem lelt senkit az egész rengeteg épületben.

Harmadnap nagy félve benyitja rá az ajtót a gazda, s látva, hogy a tiszt az ablakon kikönyököl, bátorságot vett magának megszólítani őt diákul.

«Qualem religionem habes? Comedes et suillum?» (Mi valláson vagy? Eszel-e serteshúst.)

A tiszt hátra nézett: a gazda kiugrott az ajtón, le a lépcsőn, s úgy elszaladt, hogy soha sem látta az többet. Nyilván csakugyan azt hitte a jámbor franczia, hogy a magyarok pogányok, a kik nem eszik a disznóhúst. – Oh a francziáktól kitelik az ilyen tudomány!

Történt azonban egyszer, hogy a hirhedett magyar hőst ugyanazon udvarias grófné, a kihez a poéta menekült, meghívá tiszti karával együtt ünnepélyes mulatságra.

A tréfás tiszték oda is elvitték magukkal a múzsák szekerét, a min az egész jókedvű világ utczahosszant nevetett: a ki nem nevetett csupán, az hihetőleg maga volt Bressau poéta.

-208-

Senki sem tudta, hogy ő ott van. Tudtak is nála nélkül mulatni; ő pedig az alatt, a míg az urak vigadtak, egy szomszédszobában ült és rágta a tollat, és írt verseket.

Vajjon miféle verseket írhatott?

Az ebéd vége felé járt már, a midőn a grófné intésére kinyílt a rejtek szoba ajtaja s kilépett rajta – Bressau poéta: egyik kezében nagy borostyán koszorú, másikban a megírt vers. – Odajárult Simonyihoz, szépen meghajtá magát előtte: a koszorút letevő tányérjára, a verset pedig elszavalta szépen az egész társaság előtt.

A vers pedig igen szép volt. Simonyi az egekig magasztaltatott abban egy franczia költő által, a miért a francziákat olyan vitézül aprította: hasonlított Nagy Sándorhoz, Achilleshez, Bayardhoz, s más afféle ő és új világi hires verekedőkhöz; elhalmoztatott a vitéz és dicső melléknevek minden a szótárakban feltalálható változataival s utoljára több vitéz társaival együtt «Francziaország megmentőjének» nevezteték el.

Simonyinak önmagán való uralkodását igen fényesen tanúsítja az, hogy e poétával nem bánt kegyetlenül, sőt inkább leülteté őt maga mellé, s a grófnénak azt mondta, hogy ő a tudományoknak és a szépirodalomnak nagy kedvelője s következőleg Bressau urat is magasra becsüli s óhajtja, hogy a franczia irodalomnak több ily jeles költői legyenek, miként Bressau úr.

-209-

Ennél jobbat, a körülményekhez képest, nem is kívánhatott volna szegény francziáknak.

A múzsák kegyeltjét azután borral is kínálták. Ivott a jámbor; annyira ivott, hogy utoljára ő maga kérte azt a rettenetes tisztet, hogy menjen vissza hozzá szállásra; s fogadta Simonyinak, hogy az egész háborút le fogja mind írni versben s tönkre teszi vele az Iliást, Odysseát s más afféle ponyvára való firkálmányokat; genealogiáját pedig felviszi Simonyidesig, a ki nagy bölcs volt és poéta, még pedig görög nem-egyesült.

Simonyi mind e mellett elismeré, hogy Bressau úr igen tudós és derék ember, s olyan kiméletes volt, hogy még azután is mindenkinek azt mondta, hogy a francziák legnagyobb költője Marcigniban lakik.

XXI. A HŐS ASSZONY.

Valami összekoczczanás volt a katonák és lakosok között; egy franczia polgártárs úgy talált a kanálával fejbe ütni egy huszárt, hogy az rögtön leesett lábáról. – Képzelmek, mekkora kanállal esznek a francziák, ha akkorát lehet vele ütni, hogy egy huszár leessék a lábáról?

A gonosztevő, a ki a perduellis kanállal merte érinteni a huszár fejét, elszaladt világgá, hanem a helyett elfogták az apját, bezárták, s azt mondták, hogy míg elő nem teremti a fiát, addig ki nem eresztik.

Két óra mulva egy fiatal pórlegény jelenté be magát Simonyinál, mondván, hogy ime ő a vétkes, büntessék őt s azután legyen vége a keresetnek.

-210-

Simonyi nem késett rögtön ítéletet mondani rá; a fatalis kerekességű számot, a huszonötöt, mely alatt a magyar nyelvben annyira megszoktunk botot érteni, hogy már szinte fölöslegesnek tartjuk utána mondani.

Élt azonban Simonyi azzal a gyanuperrel, hogy majd ha megtudják ezt az ítéletet az ő rimánkodó hölgyei, megint rajta rontanak, s lekönyörgik a huszonöt botot; e miatt megparancsolá, hogy minden ajtóhoz kettős őrt kell állítani, a kik az ítélet végrehajtásáig semmiféle rendű, rangú, nemű és nemzetségű teremtett lelket hozzá be ne bocsássanak.

Jól számított.

Még ki sem huzzák a derest, midőn a tizenkét delnő újra megjelent a háznál kegyelemért könyörgendő.

Szegénykéket mindenütt elutasíták.

«Később tessék jönni. Az ezredessel nem lehet most szólni. Fontos dolgai vannak» stb. stb.

Az árva hölgyek sirtak, rítak, de az mind nem használt semmit, az ajtók zárva maradtak.

Ekkor egy francia tábornok neje, Demeran asszony, azon merész ötletre jön, hogy ha zárva vannak az ajtók, nyitva vannak az ablakok; be kell hozzá menni az ablakon!

Az öröknek már az nem volt parancsul adva, hogy az ablakon se ereszszenek be senkit.

Tessék.

A bátor amazon, társai segélyével, hirtelen egy lábtót kerített elő; azt neki támasztották az első emelet egyik nyitott ablakának és Simonyi egyszer csak azon veszi magát észre, hogy az ablakon keresztül rohan be hozzá egy kipirult arcú delnő, s mielőtt elfuthatna előle, megragadja kezét és el nem ereszti, a míg meg nem hallgatja kegyelemkérését a szegény elítélt számára.

-211-

Simonyi sem volt még ilyen kelepczében soha. A nő fogta, neki nem volt hová menekülnie.

- De asszonyom. A vétkest meg kell büntetnem, különben maholnap fényes nappal agyonütik a katonáimat. Hiszen nem lesz neki nagy baja. Egynehány ütletet kap s tovább mehet.

- Egynehányat? De mennyi az az egynehány?

Simonyi sejtette, hogy itt alkura kerül a sor, azért úgy tett, mint a falusi zsidó, a ki százra tartja, a mit huszonötért akar oda adni.

- Nem sok; csak száz bot.

- Száz bot! sikolta fel a delnő, és ijedten nézett az ezredesre.

- No igen. Ez kerek szám.

- De uram, hisz ez embergyilkolás. Abba bele kell halni.

- Dehogy kell: a muszkáknál ötszázat is szoktak leszámolni.

- Az nem lehet, az nem szabad. Elég lesz neki tíz.

- Asszonyom, hogy ne mondjon ön udvariatlannak, ime a kegyed édes szavaiért elengedem neki felét, legyen ötven.

- Nem, nem, tizenkettő a legtöbb; ön oly derék vitéz magyar ember, ugyan mit fukarkodik olyan dologgal, a mi önnek semmit sem használ.

-212-

- Legyen tehát, én engedek még huszonötöt, legyen huszonöt; de azon alól nem adom.

E pillanatban csattant az első ütés odalenn az udvaron, követve a bántott ember jajgatásától. Demeran asszony e hang hallatára elájult.

Simonyi futott illatos üvegért, pohár vizet hozott s a mint az elájult delnőt nagy gyöngédséggel siet ápolgatni, egyszer csak felugrik az ájultából s mind a tíz körmével nekiesik az ezredes hajának, dühösen kiáltva.

- Vagy megöllek téged, vagy magam halok meg; de megmutatom, hogy francia nő vagyok.

Simonyi mit tehetett egyebet, mint hogy ölébe vonta a veszedelmes ellenséget s a gyilkos kezecskéket megragadva, egyenkint megcsókolgatá, és sietett kapitulálni az eléje írt föltételek alatt. A francia legény a tizenkettedik botnál szabadon bocsáták.

Demeranné erre kiengesztelődött. A megbüntetett francia feljött Simonyihoz és meg köszöné a vele tett szivességet, és kérdezé, hogy már most e vétség miatt többet nem fognak-e senkit bántani?

Simonyi biztosítá, hogy többet nem lesz róla szó.

A szegény fiu akkor vallá meg, hogy tulajdonképen nem is ő volt az, a ki a katonát főbe ütötte, hanem a testvére.

Simonyi csodálkozva kérdezé, hogy hát miért jelenté ő fel magát?

-213-

- Bátyám családos ember, apám öreg; - felelt a fiú; - nem akartam, hogy ők szenvedjenek.

- Nem gondoltál rá, hogy hátha halálra fogsz ítéltetni?

- El voltam rá készülve.

Demeran asszony büszkén monda az ezredeshez:

- Látja ön, ilyen a francia!

Simonyi megköszönte a delnőnek, hogy a derék ifjú büntetésének felét lekönnyörögte, azután megajándékozta azt és úgy bocsátá haza.

Talán magában azt is elismeré: hogy ez volt az első francia, a ki Simonyit legyőzte.

XXII. A KÉT ELITÉLT.

Nagy bünt követett el két vitéz huszár.

Loptak, szöktek, törvényt rontottak. Ellenség földén, békesség idején rosszul viselték magukat.

A haditörvény mind a kettőt halálra ítélte.

Szép két deli legény volt mind a két elitélt, mikor a siralomházba kitették mind a kettőt, a jó francia nép seregestül tódult látásukra, és a ki csak látta őket, mind arra fakadt, hogy milyen kár lesz értük.

Hordtak nekik ételt, italt, pénzt hánytak a tányérukra, biztatták, vigasztalták őket, hogy majd kegyelmet kapnak. Kivált a szép nők és fiatal lánykák háromszor is visszajöttek őket újra megnézni s alig tudtak tőlük megválni azzal a gondolattal, hogy ilyen két szép ifjú legényt mért tesznek halottá?

Pedig hiszen ellenség volt mind a kettő.

Különös alkotása a női sziveknek! ők a szerencsétlent még az ellenségben is szánni tudják. A kegyelmet kérő delnők most is megjelentek az ezredes előtt s épen oly igaz könyekkel tudtak könyörögni nála a két elitélt huszárért, mintha azok is honfiaik volnának.

A marquisnő is ott volt köztük, ott madame Demeran is. Amaz kért, ez fenyegetett. Simonyi az egyikőt tréfásan félt, a másikat igazán szerette.

Azt válaszolá nekik, hogy majd az ítélet végrehajtásának órájában megtudják határozatát.

A második nap reggelén két ifjú hajadon jelent meg Simonyi előtt, két szép polgárleány, kik őt azon különös kérelemmel lepték meg, hogy ők készek azon két elitélt bűnöshöz nőül menni, ha az ezredes kegyelmet ad nekik.

Hiába mondá nekik Simonyi, hogy azok rossz, gonosztevő ficzkók, a kiket kár volna a haláltól megváltani ilyen két szép leány szívével, az ártatlanok mégis csak azt mondták, hogy együtt akarnak élni halni a két deli halálra ítélttel.

Végre nekik is azt válaszolta, a mit a marquisnőnek, hogy várjanak az ítélet végrehajtásának órájáig, akkor majd meglátják, mi történik.

Eljött a harmadnap, megvirradt a reggel, két deli magyar legénynek hajh sötét éjszaka!

Felöltöztették őket szépen, fehér gyolcsingbe, fekete fátyollal; és sok szép hölgy sírva kötözé karjaikra a gyönyörű selyemszalagokat.

Felültették őket a szekérre, megszólalt a lélekharang; gyászzene hangzott végig előttük az utcán. A merre elhaladtak, az ablakokból virágokat szórtak reájuk, s úgy siratták őket végig - végig - a szép magyar legényeket, a szép francia menyecskék.

Kivitték őket a Loire partjára, ottan volt egy szép virágos mező, szép virágos mezőben csunya megásott sír; az előtt megálltak.

A kisérő katonaság erős négyszögbe állt; a hadbíró felolvasá az ítéletet, a két elitélt szeméit beköték selymekendővel; egyiket jobb felől, másikat balfelől letérdepeltették.

A pap imádkozott velök, a körülálló nép zokogott helyettük; tizenkét granátos előttük állt megtöltött fegyverrel.

Két szép polgár leány egymás kezét fogva úgy nézett reájuk: vajjon meghalnak-e? A két deli legény.

Dob pördült, fegyver zördült, hat granátos csője neki volt intézve az egyik elitélt szívének.

Csak a szót várják még. Egy, kettő, három percz: «tüzet legények!» a lövés eldördült, egyszerre mind a hat. Deli legény eldült szépen a pázsitos mezőn, piros vére csak úgy omlott apró sárga virágokra. Azok piros virágok lettek egybe.

Dob pördült, fegyver zördült, másik hat granátos is fölemelte a halállal terhelt csőket: midőn egyszerre felsikoltott a nép:

- Megálljatok. Fehér kendő lobog! kegyelem érkezik.

Sebes vágatva jött fehér kendővel kezében egy lovas hadsegéd.

«Kegyelem, kegyelem!»

A második vitéz élete megmaradt.

A nép örömradiással kísérte vissza a megmenekültet a városba, víg zene ment előtte; a kik jelen voltak, örömmel beszéltek másoknak: hogyan menekült meg a szép deli legény?

Pedig hát mi volt az nekik?

Nem rokon, nem barát, nem honfitárs; sőt inkább üldöző ellenség, kit a csatatéren lelőni, levágni dicsőség lett volna.

És most úgy örültek mégis, hogy az ifjú huszár nem veszett halálba. Ilyen a francia nép.

A két szép hajdon ismét megjelent Simonyinál és könyörgött előtte, hogy ha már csak egyet hagyott élve a két szép idegen ifjúból, engedné meg annak, hogy válaszson közülök; egyiránt szép volt mind a két lány, egyiránt gazdag és tiszta, ártatlan szívű.

Simonyi megszánta őket, – és nem adta meg kérésüket.

– Menjetez gyermekim haza, s ne ábrándozzatok felőle, a szép deli ifjúnak szive bűnökkel teli. A ti jó lelketek ne szenvedjen ő miatta.

Jól is mondta; mert a kegyelmet nyert fiú később hirhedett zsvány lett; s számtalanszor megbánatta Simonyival, hogy ama nehéz órában nem ezt küldötte legelől.

A két szép szűz pedig, nem nyerhetve meg az élőt, elrablá legalább a halottat.

Még azon nap éjszakáján felásták a behantolt sírt, kivitték a megöltet belőle, elvitték őt magukkal; soha sem tudta meg senki, hová rejthették el őt?

-217-

Költeménynek is szép volna: pedig ekként történt az meg. És ilyen regék születnek akkor, ha két oly hővérű nép, mint a magyar és francia, egymás szeméibe pillant.

XXIII. TOLDI UTÓDA.

Egy izben találtam már hőünket Toldihoz hasonlítani, e hajdani hős lovaghoz, újra eszembe jut ez a magas példány, midőn Simonyit Párisba kísérem.

Napoleon leköszöntetése után az egyesült seregek szállották meg Párist.

A francia tisztek között volt egy hires bajvívó! természetére is Simonyihoz hasonló, a mellett gyakorlott mindennemű fegyverforgatásban: egész életében nem tanult egyebet.

Ez a közhelyeken, sétányokon és kávéházakban mindig belekötélőzködött a porosz, angol, muszka és osztrák tisztekbe, gunyolta, ingerelte őket; a minek rendesen párbaj lett a vége.

A francia óriás rendesen levagdalta ellenfeleit s ilyenformán sokat megpiszkolt a győztes hadseregből.

Egyszer Simonyival lett találkozás. Vitézvári hire úgy járt mindenütt előtte, mint nap előtt a hajnal; tudták azt már Párisban, hogy ő oda fog jönni és azután Simonyi nem is volt az az ember, a ki szerette az incognitót: – pompásan járt, ezüsttől ragyogó hintóban, akár egy fejedelem.

Ráakadhatott, a ki kereste.

-218-

A francia viador talált is könnyen alkalmat összetűzhetni vele.

Nyilvános helyen elkezdte előtte ócsárolni az egyesült hadsereget, leszállítá diadalaikat, gunyolta Simonyi hadi tetteit, és végre még nemzetét is.

Elég volt!

A magyar bajnok levonta keztyűjét kezéről s odaveté azt a francziának. Néhány szóval elvégezték, mikor és hol fognak egymással találkozni?

Simonyi mondá a francziának:

– Ez a viadal kettőnk közül egyikünknek utolsó viadala lesz.

– Én is úgy akarom, felelt ez.

– De erről ne szóljunk senkinek, mondá Simonyi, ki nem akarta, hogy a fejedelmek megtudják, miszerint ők életre-halálra akarnak harcolni; a mikor megtiltanák a párbajt.

Mert a katonák között (bár polgári törvények tiltják) nagyon szokásos a párbaj, s a katonai becsület épségben tartására mulhatlan is; és az ilyen párbaj rendesen csak első vére szokott menni. A mint valamelyik sebet kap, a jelenlévő párbajsegédek, kik felemelt kardokkal mindegyik vivő fél bal oldalán állnak, közbe rohannak; a kardokat leverik s vége a viadalnak.

Sőt néha a nemesebb részekre intézett vágások is tiltva vannak; a vívók nyakára erős szörnnyakravalót kötnek, a jobb kéz csuklójára vastag selyem kendőt csavarnak, hogy valamiképp életeret ne találjanak ketté vágni. Szabad a vágás csupán a fejre, arczra, mellre és karra, mint a hol kevésbé lehet életveszélyes sebet kapni.

-219-

Simonyi párviadalánál is megtörténtek mind ezen elővigyázati rendszabályok. Több főtiszt és fejedelmi uraságok voltak jelen a teremben, hol a viadalnak végbe kellett menni. Kiváncsi volt mindenki ez érdekes harcra, melyben két oly híres férfi, mint Simonyi és a francia Herkules mérköznek meg egymással.

Mert a hány csatája volt Simonyinak a nyílt csatamezőn, talán még több harcra volt

ellenfelének titkos párbajokban, mik ezért közbeszéd tárgyai voltak, s mikben amaz ép úgy diadalmas volt mindig, mint Simonyi az ütközetekben.

Vajjon melyik fog győzni?

Legtöbben azt állíták, hogy a francia. A csatábani harcához egész másnemű ügyesség és bátorság kell, mint a párviadalhoz. Soknak nem is ment ez a fejébe, hogy egy oly ügyes, kitanult francia hőst egy magyar mészáros fia meg tudjon szabdalni.

Midőn a két férfit kiállíták egymással szembe s kezükbe adták a kardokat, Simonyi azt mondta a jelen volt tanúknak:

- Uraim, önök hallották, hogy ez az ember nemzetemet gyalázta.

Azok el nem tudták gondolni, hogy miért hivatkozik most erre?

«Vigyázz!» hangzott mindkét részről. A vívók kettős toppanása jelenté a harcot; a kardok előre meredtek, szem szembe nézett, a test mozdulatlanul állt előre hajolva: - aztán összecsattantak a kardok.

Csak egy perczig tartott a viadal; a nézők csak két villámgyorsan ütő kardot láttak, azzal összerogyott a francia, egy szó nélkül, egy végső mozdulat nélkül: - a feje ketté volt hasítva, homlokától kezdve az álla hegyéig.

- Önök hallották, hogy nemzetemet gyalázta, - ismétlé Simonyi, kardját megtörülve az első vértől.

A kik azt látták, félő bámulattal tekintének rá; ez mestervágás volt, a magyar mészáros fia most remekbe vágott.

Azontul nem is kívánt vele senki párbajt víni, sem egész testre, sem első vérrre.

XXIV. A HUSZÁR BÉCSBEN IS ÚR.

Isten hozzád szép Franciaország; bátor férfiak, szép asszonyok hazája!

Isten hozzád, dicsőség mezeje, hőstettek napjai!

Isten hozzátok ti boldog városok, hol a magyart, még ellenségképen is, oly szívesen látták!

Soha sem voltak ott olyan víg dalidók, soha sem voltak a templomok oly látogatottak, mint a magyar huszárok ott léte alatt.

A vitézeknek vissza kelle térni hazájukba.

A jó Simonyi bucsut vett szép védenczétől, a marquisnőtől.

Csak a végső pillanatban, midőn az érzésnek többé nem lehet parancsolni, tudta meg, hogy mennyire szeretették.

Midőn egy kis németországi falun keresztül utazva, ugyanazon gazdához szállt be, kinél sok év előtt volt szállva, mint fiatal őrmester, a kis leánykák - most már mind eladó szüzek - ráismertek, s örömtelten kiálták: «a jó őrmester megérkezett!»

És az egész falu népe, boldog emlékektől buzdítva, kiáltá utánuk:

«Itt van a jó őrmester.»

A jó őrmester már akkor világhírű hős volt, és a legfényesebb urak egyike, ki szegény ismerőseit mégis oly szívesen fogadta.

A hazatérő hősrre nagy becsület várt ide haza, a vezénylete alatt levő ezred főlakhelye eddigelé Gácsországban volt, most azt a fejedelem különös kegye kitüntetésül egyenesen a birodalmi fővárosba, Bécsbe tette által.

E fényes városban sok szép látni való volt akkor is, de a legszebb, a mit látni lehetett, mégis csak Simonyi huszárezrede volt.

Mikor az bevonult hosszú diadalutjáról, elül harminczkét lovas zenésze, ősmagyar kaczagányokban, gazdag aranysujtásokkal, kiket egy természetes szerezcsen, fényes keleti ruhában vezényelt ezüst buzogánnyal kezében; a tiszték csójtáros mentékben, kócsagos kalpagokkal; az egész ezred tetőtől talpig ujjal öltöztetve, a lovak sallangos csójtárai ragyogók, maguk is délcegek, s mikor végig hangzott Bécs fényes utcáin Lavota magyar indulója, melyre minden paripa úgy kezdett táncolni, mintha ő is tudná, hogy huszárt visz a hátán Bécsnek városába; a délczeg vitézek szemei örömtül szikráztak; hajh, akkor a jó bécsi népnek kevés volt az ablak, még a házak teteje is megtelt emberekkel; úgy szórták reájuk az özön virágot, úgy hangzott eléjük a sok «hozott Isten!» Az is magyarul szólt, a ki egy szót sem értett.

Különös dolog az, én magam sem tudom okát adni, honnan, miért vagon? hiszen más katonák is lehetnek vitézek, szeretetreméltók, de nem tűnik az úgy fel, mint a huszár; egyetlen huszár látása jobban felvillanyozza az embert, mint más akármiből száz.

Volt ez időben egy hirhedett színmű, mit a bécsi színpadon épen oly sikerrel adtak, mint a közelmúlt években a ravennai viadort; czíme volt annak «a kisbéri ballet».

Mint a cím gyaníttatja, e színmű Magyarhonban játszott, a császárné útját tárgyazva, midőn a háború elől Kis-Bérre vonult; voltak abban a kor izléséhez képest fényes menetek, csaták ábrázolatai, némajátékok, dalok és mindenféle tánczok.

Adták ezt a darabot talán kétszázszor is egymásután.

Egyszer Simonyinak eszébe jutott, hogy mikor ezt a színművet újra adják, elviszi huszárjait a színházba.

Hogyan? Az egész ezredet?

Nem egyszerre az egészet, hanem egyszer az egyik felét, másszor a másikat.

Egy napon jön a parancs a huszároknak: «este hat órára kirukkol a fél ezred egész parádében, de ló nélkül – gyalog».

Gyalog! mi lesz ebből!

Simonyi a karantán kapu melletti színházban a felső karzat alatti második emeletet e napra egészen kibérlé s azzal parancsszóra beülteté szépen három sorba a deli huszárságot, mint mikor a hadi rendben ülnek a lóháton.

Napi parancs ez volt:

«Egyenesen ülni; mindent jól megnézni, semmit sem beszélni, publikum fejére le nem köpni».

Ott ültek már a huszárok, midőn a többi közönség kezdett a színház minden egyéb részeibe gyülekezni.

Szokatlan jelenet volt ez a kedélyes bécsi előtt; egy egész huszárhadrend a karzaton, nyalkán kipödrött bajusszal. Mind olyan csendesen ültek, nem fecsegték szomszédjaikhoz, nem nézegettek szemcsövekkel, nem tehénkedtek a padok karjára, mint a többi uri és közrendű népek.

A szép ballet előtt valami szerény kis bohózatot adtak, egyet azon hézagöltő darabocskák közül, a mik a végre születtek, hogy a más egyebet nézni jött közönségnek keservessé tegyék a várakozást.

A mi huszárjaink sem nem mosolyogtak rajta, sem nem ásítottak rajta. Ugy ültek ott, mint megannyi tudós társasági tag, a ki kritikát jött írni.

Meg volt nekik parancsolva, hogy egyformán viseljék magukat.

A bohócok végre letűntek a színpadról, most következett a ballet.

Mindenféle átlátszó ruhás angyalok libbentek ki a színpadra, forogtak, repkedtek, lábaikkal mutogattak erre-arra: – még itt csak a bajuszaikat pödörgették a huszárok; egynémelyik nagyot pirult s szemérmesen lesütve a szeméit, dörmögte a szomszédjának.

«Az angyalát! Bizony hosszabb kantust is vehetett volna magára a hugomasszony. Az ember szinte rá sem mer nézni.»

«Bizony szégyen gyalázat az, annyi becsületes ember előtt olyan reggeli pongyolában ugrálni.»

«Talán nem is tudja, hogy «úgy» van? Rákellene kiáltani.»

«Ni a szemtelen, hogy fölemelte a lábát.»

Végre egy vén őrmester megnyugtatótá őket, mondván: hogy hiszen ezek nem igazi asszonyok és leányok ám, hanem csak alakok; szemfényvesztés az egész.

Hanem azután kirukkol egyszerre a színpadra husz magyar parasztlegény tarka zsebkendőkkal gomblyukaikban és husz magyar leány, szalagos hajfonatokkal, pillangós ingvállal. Rárántják a zenekarban a legszebb toborzó nótát s elkezdnek arra azok délczegen tánczolni.

De már e hangokra, e látványra villogni kezdettek a hadfiak szeméi. A zene oly lelkesítőn hangzott: a tánczó párok úgy csattogtatták tenyereiket; a huszárok is szerettek volna egyet-egyét bele kurjantani s tapsolni tenyérrrel. Ámde meg volt parancsolva, hogy szépen viseljék magukat, s az átelleni páholyban ott ült maga Simonyi és vigyázott rájuk.

No de azt nem láthatta meg, a mi a pad alatt történik. Egyszer csak elkezd valami új hang vegyülni a zenébe; a huszárok elébb halkán, aztán erősebben verték össze sarkantyúikat; az egész fél regement sarkantyúja olyan szépen kiverte a taktust, mintha a karmester dirigálta volna.

A közönség ekkor elkezdett a huszároknak tapsolni, a kik folyvást mozdulatlan arczokkal, szótlanul, komolyan ültek sorban, mintha nem is ők volnának, a kik azt a nagy sarkantyúzenét elkövetik; hanem a mint egyszer Simonyi maga is kihajol páholyából és elkezd tapsolni és éljent kiáltani (még akkor vivátnak hívták az éljent), nosza a fél regement huszár is, a ki megszokta volt vezére példáját követni, elővette tenyereit, beletapsolt a zenébe s olyan vivatozást mivelt, a melyet sem az előtt, sem azóta nem hallott a karantán kapui színház.

Játék végeztével megdicsérte Simonyi szépen derék vitézeit, hogy jól viselték magukat s a jövő előadásig volt azoknak mit beszélni az ezred másik feléhez a látottakról.

A következő előadásba azután Simonyi elvitte a többi hadfiakat is.

A bécsi közönség megtudva, hogy mikor jönnek a huszárok a színházba, minden zugába összesereglett annak s az a furcsa eset támadt, hogy ezt az előadást majd minden ember háttal a színpadnak nézte.

Történt azonban egyszer, hogy a bécsi banknál azon időben nagyon sürgős levén a dolog a pénzbeváltás miatt, a néptolongs ellen kénytelenek voltak az urak lovas katonákat állítani a kapuk elé.

A bátor bécsi nép azonban, pénzről levén a szó, nem sokat félt a kivont szablyától s egy napon az örül kirendelt vértés lovag úgy járt, hogy a tolongó nép lovastól együtt felemelte s bevitte a bank udvarára.

Másnap huszárt állítottak oda. No nem vitték azt be.

Mikor a vitéz hadfi vette észre, hogy nagyon attakirozzák, neki parancsa lévén, hogy állomását minden módon megtartsa, elkezdett jobbra-balra kardlapozni, erre még jobban szorították, akkor azután az élivel vágott közbe. Persze rövid időn tiszta is lett körülé a tér, hanem két polgártárs halva maradt és tizenkettőt lepedőben vittek haza.

A fensőbbség elismerte, hogy a huszár jogosan cselekedett, hanem azért mégis átlátták, hogy biz ott a bécsi nép közé rendet tartani kissé erős dolog a huszár.

Simonyi is, meg még mások is megegyeztek abban, hogy sokkal jobb lesz ő nekik hazájukba térni, s az egész ezred úgy jutott megmaradása helyéül szülőtte földére, annak is a kellő közepére, a szép Nagyváradra.

XXV. AZ UTOLSÓ LÁNCZSEM.

Eddig tartott a napfény, már most következik az éjszaka.

Hajh drága dolog a jó éles kard a csatában: hajh mondjátok akkor, áldja meg az Isten, a ki csapásokat osztogat vele az ellenségnek. Mikor pedig vége van a harcnak, akkor zúgolódtok reá: - «ne nyulj hozzá gyermek, mert elvágod vele a kezedet.»

Mi volt a hős Toldi vége?

Mikor legyőzte az országczímert elrabló viadort, mentéje ujjával, melyben vala buzogánya, agyonütött valami rossz kölyket, a ki vele kötekedett a királyi udvarban. Ezért börtönre keresték: csak a szégyen, a mi megölte, mentheté meg attól.

Mi lett a hős Simonyi vége?

Béke idején is olyan szigorú rendet tartott ezredében, mintha ellenség előtt állt volna.

Száz adomát tudnak szigorúságáról.

Hogy az volt rendelete: miszerint a riadó trombitaszóra a melyik katona legelébb jön, jutalmat kap, ki legutóbb, botot. Minthogy valakinek okvetlen kellett utolsónak lenni a sok közül, a verés soha el nem maradt.

Hogy egy hadapródot azon szóval bocsáta el szabadságra, hogy ha a határidőre haza nem jön, becsületszavára fogadja: főbe löveti. Az ifjú a takarodó után jött meg s Simonyi, hogy becsületszavát meg ne szegje, főbe lövette.

Egy év mulva Arad vára börtönében halt meg.

Az a Simonyi, a ki huszonnégy éven át karddal kezében honának büszkesége volt, lánczczal kezén végezte életét, szégyen és bú miatt; megfosztva rendjeleitől, kitörülve a vitézek sorából.

Tehát, a ki azt mondta róla pajkos gyermekkorában, hogy vagy nagy úr lesz, vagy a börtönben hal meg, kétszer is eltalálta sorsát.

Mindenesetre jobb lett volna neki nem tenni zsebébe azt az ív papirost, a mely Lipcse alatt felfogta a szívének szánt golyót.

Úgy halt meg, mint Toldi. Dicsőséges életpálya végén szegyetől, bánattól letörve.

Mondjon rá szigorú ítéletet, mint emberre, a bíró itt a földön, és ott fenn az égben: - a hős dicsősége mindig fényes marad s együtt él az el nem fogyandó napokkal!

VÉGSZÓ.

Hősünk életrajza nem költemény.

A miket elmondánk róla, azok a történetírás sajátjaivá váltak.

Még most is élnek azon korból való emberek, a kik e tényekre visszaemlékeznek s bizonyítják azoknak valóságát és még sokkal többet tudnak felőle mondani; a miket mind följegyezni nem

volna hely e kis könyvecske lapjain.

Kútfőink voltak az «Oesterreichischer Beobachter» egykorú lapjai és tudós hazánkfia - Nagy Pálnak 1849-ben kelt életirása, a további eseményeket élők szavai után egészítettük ki. Minden tény hiteles okiratokkal van megállapítva, a mik kétségtelenné teszik, hogy Simonyi József volt a magyar történet leghirhedettebb hőse.

Nagyobb jelenet, mint maga Toldi és méltó, hogy egykor hasonló költőjére találjon.

Majd hogyha egykor ő is a regekör személyei közé emelkedik, mint lovagkorunk hősei.

Addig is ne hagyjuk eltörlődni emlékét; míg az utókor költői keze elmossa emberi hibáit s felmagasztalja hősi erényeit.

-230-

Honának büszkesége, lelkesedése volt ő; a nagy Széchenyi Istvánnak ifjú korában óhajtott mintaképe.

E dicső hazafinak más utat jelölt a sors a honboldogítás halhatatlan hiréig. Ketté törte a kardot s a szellem harczaival utasítá őt. Simonyit letörte, a kardok bajnokát s támasztá Széchenyit, az eszmék vezérének. - Vajjon mit kezd velünk, hogy ezt is összetörte?

Jegyzetek.

- 1) Prototypon S. Ign. de Loyola, ao. 1556. pridie Kal. Aug. e vultu genuino depositum, ac annis plus, quam ducentis in collegio societatis Jesu cultum; a Laurentio Riecio, ultimo societates Jesu generali, ante funus eiusdem societatis aug. Maria Theresia oblatum, atque Dno. Ign. Krampmiller suo in spiritualibus patri. Hic Comitissæ Leop. Nádasdy, Hæc Josepho Fuxhoffer, ex Jesu Societatis nepotum præfecto, hic demum germano suo, damiano Fuxhoffer, Benedictin. dn. reddidi ordinavit. etc.
- 2) Marquis főnemest jelent, több mint a gróf, kevesebb mint a herczeg cím.

TARTALOM.

-231-

Magyarhon szépségei.

A magyar Tempevölgy	3
More Patrio	24
Uti levelek	71
I. Kolozsvárott	71
II. Torda, Enyed, Gyulafehérvár	73
III. Kelementelke	80
IV. A homoródalmási barlang	85
V. Szent Anna tava	94
A Vág völgye	101
Német magyarok	105
Budai családok	109
A befagyott Balaton	113
A vaskapu	123
Tiszai mocsár	129
A Hortobágy	132

A legvitézebb huszár.

Előszó	143
I. A fiatal diák	144
II. Az ujoncz	147
III. Az első vér	151
IV. Az első érdemrend	155
V. Huszár-tréfa	156
VI. A szürke ló és lovagja	160
VII. A Garda-tó melletti hóstett	162
VIII. Visszaadott leczke	165
IX. A hős, mint diplomata	167
X. Az új Horatius Cocles	172
XI. Hadszerencse	177
XII. A baskirok	179
XIII. A végzetes golyó	181
XIV. Milyen ülés esik a császári trónban?	184
XV. Pezsgőpalaczk- és ágyúdurrogás	188

-232-

XVI. Becsület az ellenség földén	193
XVII. A lyoni nap	195
XVIII. A szerelmes oroszlán	199
XIX. Szerelmes szív, kegyelmes szív	203
XX. A hős és poéta	206
XXI. A hős asszony	209
XXII. A két elitélt	213
XXIII. Toldi utóda	217
XXIV. A huszár Bécsben is úr	220
XXV. Az utolsó láncszem	226
Végszó	229

Javítások.

Az eredeti szöveg helyesírásán nem változtattunk.

A nyomdai hibákat javítottuk. Ezek listája:

6	Hát miért nem	«Hát miért nem
8	patakok csermelyek	patakok, csermelyek
11	hely Bataton-Füred	hely Balaton-Füred
11	kellemessé tenni. ezekből	kellemessé tenni, ezekből
12	kerül a sor. a	kerül a sor, a
36	megátalkodott gonosztevő	megátalkodott gonosztevő
42	el van hagyva	el van hagyva,
48	frissen meszelt szobrá	frissen meszelt szobát
64	nem víz, hanem porrá tört párna	nem víz, hanem porrá tört pára
72	meg, A kolozsvári	meg. A kolozsvári
75	csodájára támadt	csodájára támadt
75	e pénzen váltak	e pénzek váltak
79	alatt kiszórtak	alatt kiszórták
105	Corvin, Mátyás	Corvin Mátyás
110	legende azt meséli	legenda azt meséli
122	Es újra hangzik	És újra hangzik
134	állatot a birkától!	állatot a birkától!»
136	ninden ember az	minden ember az
143	1800 ból ered	1800-ból ered
146	zongorára hegedüre	zongorára, hegedüre
149	mordult a káplár	- mordult a káplár
156	derek fiu	derék fiu
159	nem tette volnak	nem tette volna
170	látszottak a portfellegek	látszottak a porfellegek
170	s a mint kicsitja	s a mint kinyitja
176	vert serget utóhadait	vert sereg utóhadait
214	is ott vott	is ott volt
219	volt tanúknak;	volt tanúknak:

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK MAGYARHON SZÉPSÉGEI; A LEGVITÉZEBB HUSZÁR ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright

law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR

BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable

donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.